Livius, Titus

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI
QUI SUPERSUNT OMNES

TOMUS UNDECIMUS

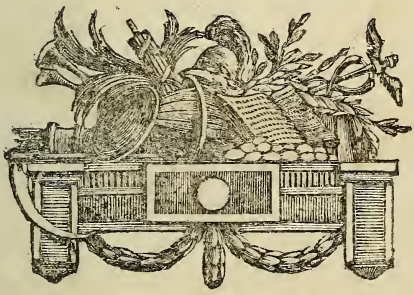

MANNHEMII
Cura & Sumptibus Societatis literatæ
M DCC LXXXI

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
LYRASIS members and Sloan Foundation

http://www.archive.org/details/titiliviipatavin11livy

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM AB URBE CONDITA LIBER XLI

EPITOME

Ignis in æde Veſtæ exſtinctus eſt. Ti. Sempronius Gracchus proconſul Celtiberos victos in deditionem accepit, monumentumque operum ſuorum, Gracchurim oppidum in Hiſpania conſtituit. Et a Poſtumio Albino proconſule Vaccæi ac Luſitani ſubacti ſunt. Uterque triumphavit. Antiochus, Antiochi filius, obſes Romanis a patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto ſucceſſerat, in regnum Syriæ ab urbe dimiſſus. Luſtrum a cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita ducenta ſexaginta tria millia ducenta nonaginta quatuor. Q. Voconius Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis hæredem mulierem inſtitueret.

Suaſit legem M. Cato. Exſtat oratio ejus. Præterea res contra Ligures, Iſtros, Sardos, & Celtiberos, a compluribus ducibus proſpere geſtas, & initia belli Macedonici continet, quod Perſeus, Philippi filius, moliebatur. Miſerat enim ad Carthaginienſes legationem, & ab iis nocte audita erat: ſed & alias Græciæ civitates ſollicitabat. Qui præter religionem, quod quam multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Jovis Olympii, & Antiochiæ Capitolini, viliſſimum regem egit.

I.

JAM per omnes Orbis terrarum partes victricia populus Romanus circumtulerat arma, diſſitasque procul & ſejunctas non uno mari regiones longe lateque pervaſerat. Sed in tanta fluentium ex voto rerum felicitate moderationis tamen adeptus laudem, auctoritate magis quam imperio pollebat: & apud exteras gentes plura conſilio, quam vi & terrore gerere ſe gloriabatur. In devictos populos regesque non acerbus, munificus erga ſocios, ſibi ſolum victoriæ decus adpetens, ſuam regibus majeſtatem, populis, vel in æquo, vel etiam in impari fœdere, ſuas tamen leges, ſua jura libertatemque ſervaverat: atque adeo armis utramque maris Mediterranei oram a Gadibus ad Syriam uſque complexus, & per immenſos terrarum tractus reverentia nomini Romano conciliata, ſubjectos tamen ditioni ſolos habebat Siciliæ, & circumjectarum Italiæ inſularum, & pleræque Hiſpaniæ, jugum tamen nondum docili ferentis cervice, populos. Augendæ dominationi cauſam materiamque præbuit potius inconſulta hoſtium & æmulorum pravitas,

SUPPL. I.

quam ipsius ambitio. Persei in primis Macedoniæ regnum per fraudem ac scelus adepti crudelitas in populares omnibus invisa, vesana inter inmensas opes avaritia, inconsiderata in capiendis exsequendisque consiliis levitas, & illum pessumdedere, & quæcumque stante hoc præcipuo Romanæ potentiæ velut freno stare poterant. Redundavit enim in alios ejus casus, nec finitimorum tantum, sed eorum etiam, qui longius remoti erant, ruinam traxit. Macedonum exitium secuta cum Achæis Carthago: atque horum cladibus convulso omnium statu, reliqua jam imperia, aliquamdiu obnoxia, post paullo eversa, in Romanum imperium cuncta cesserunt. Atque hæc, ut locis temporibusque diversa, ita re conjuncta, sub uno aspectu hic ponere libuit, intuenti inminens mox Romanis a Perseo bellum, unde initium maxime crescendi res Romanæ cepere. Illud bellum tunc coquebat occultum Perseus: lacessebant magis quam exercebant Romana arma Ligues & Galli.

V. c. 574. a C. 178.

M. Junio, A. Manlio Cos. Provincia.

2. M. Junio Bruto, A. Manlio Vulsoni consulibus decretæ ergo provinciæ sunt, Gallia & Ligures: Manlio Gallia, Junio Li-

gures obtigere. Prætoribus, M. Titinio Curvo urbana, Ti. Claudio Neroni peregrina jurisdictio evenit: P. Ælio Liguri Sicilia, T. Æbutio Caro Sardinia: M. Titinio (duo enim M. Titinii præturam hoc anno gesserunt) Hispania citerior, T. Fonteio Capitoni ulterior. Incendium circa forum ortum est, quo & plurima deusta sunt, & Veneris ædes sine ullo vestigio cremata. Vestæ penetralis ignis extinctus. Virgo cujus custodia fuerat, jussu M. Æmilii pontificis maximi flagro cæsa: & supplicationes de more habitæ sunt. Lustrum hoc anno a censoribus M. Æmilio Lepido, M. Fulvio Nobiliore conditum est. Censa sunt civium capita ducenta septuaginta tria millia ducenta quadraginta quatuor.

U. c. 574. a. C. 178.

Liv. infra C. 5. & 7. Cap. 6. C. 9. & 26. & L. XLIII. Cap. 2. Infra C. 15. Jul. Obs. Epit. hujus libri. Jul. Obs.

Epit. *Lustrum conditum.*

3. Legati a Perseo Macedonum rege venerunt, postulantes ut rex sociusque & amicus a senatu adpellaretur, fœdusque cum eo, quod cum Philippo patre ejus fuerat, renovaretur. Suspectus invisusque erat Romanis Perseus, nec dubitabant plerique, quin bellum a Philippo tot per annos occultis consiliis instructum, ubi primum daretur occasio viresque ei suæ satis placuissent, inlaturus esset. Tamen, ne quietum & pacis studiosum

Perseus rex socius & amicus a senatu adpellatus.

Liv. XL. 58. & XLV. 9.

U. c. 574. a. C. 178.

laceſſiſſe, belloque cauſam ipſi dediſſe viderentur, poſtulata ei ſua conceſſerunt. Perſeus hoc accepto reſponſo firmatum jam omnino ſibi regnum exiſtimans, opes apud Græcos parare ſtatuit. Cupidus ergo comparandæ eorum amicitiæ, quotquot æris alieni cauſa, aut judicio condemnati ſolum verterant, quique ob majeſtatis crimina Macedonia exceſſerant, univerſos in Macedoniam revocavit, edictis in inſula Delo, ac Delphis, & in templo Itoniæ Minervæ palam propoſitis, quibus non modo inpunitatem, ſed etiam bonorum omnium reſtitutionem, cum fructibus ab eo tempore, ex quo quiſque exularet, redeuntibus, concedebat. Sed & iis, qui in Macedonia degebant, quidquid debebatur fiſco, remiſit; cunctosque ob crimen Majeſtatis vinctos liberavit. His rebus quum multorum animos adrexiſſet, Græciam in ſe convertit omnem & magna ſpe implevit. Quin etiam in toto reliquæ vitæ cultu regiam dignitatem tuebatur. Nam & ſpecies erat honeſta, & corpus ad omnia belli pacisque munia obeunda validum & habile, & frontis ac ſupercilii decora maturæ jam ætati majeſtas. Nihil in eo paternæ laſci-

Polyb. excerpt. de virt & vit. Lib. XXVI.

Initio regni multis laudibus commendatus.

viæ, effuſæque in Venerem & vina libidinis. His laudibus Perſeus initia principatus commendabat, haud pares inceptis habitura exitus. *U. c. 574. a. C. 178.*

4. Antequam prætores ii, qui Hiſpanias ſortiti fuerant, in provincias venirent, magnæ res ibi geſtæ ſunt a Poſtumio & Graccho. Sed Gracchi præcipua laus fuit, qui ætate florens, quum virtute animi & prudentia æquales omnes multum anteiret, & ingenti jam tum fama celebrabatur, & majorem in futurum de ſe ſpem concitabat. Carabin urbem ſociam Romanorum viginti millia Celtiberorum obpugnabant. Gracchus ad opem ſociis ferendam properavit. Illa ſollicitudo angebat, quonam modo conſilium ſuum obſeſſis ſignificaret, tam arcta obſidione prementibus urbem hoſtibus, ut vix eo nuncius commeare poſſe videretur. Arduum negotium expedivit Cominii audacia. Is equitum turmæ præfectus, re prius apud ſe perpenſa, & Graccho quid pararet admonito, Hiſpanico indutus ſago, pabulatoribus hoſtium ſe inmiſcuit. Cum his caſtra ingreſſus, hinc curſu ad urbem contendit, nunciatque adventare Tiberium. Oppidani ex ultima deſperatione

Gracchi res geſtæ in Hiſpania.

Diodor. apud Valeſ.

Appian. Iber.

U. c. 574. a. C. 178. ad alacritatem atque audaciam hoc nuncio excitati, obfirmatis ad fortiter repugnandum animis, die tertio, adventu Gracchi digreſſis hoſtibus, obſidione exempti ſunt. Ipſe poſtea Gracchus fraude barbarorum adpetitus, periculum viribus arte adjutis ita diſcuſſit, ut dolus in auctores verteret. Complega erat urbs aliquot ante annis condita, ſed valida muris & celeribus incrementis aucta, in quam multi Hiſpanorum concurrerant, qui prius egentes agro huc illuc vagari cogebantur. Ex ea urbe prodeuntes ad viginti hominum millia, ſupplicum habitu, ramosque oleæ porrigentes, in conſpectu caſtrorum tanquam pacem oraturi conſtiterunt. Mox abjectis precantium inſignibus ex improviſo adgreſſi Romanos, pavore ac tumultu omnia compleverunt. Gracchus ſapienti conſilio caſtra per ſimulationem fugæ deſeruit: quæ illi dum ſolita barbaris aviditate diripiunt, ſeſeque præda præpediunt; reverſus ſubito, & nihil tale metuentes adortus, plurimos cecidit, atque etiam ipſa urbe potitus eſt. Sunt qui rem aliter narrent: Gracchum, quum comperiſſet hoſtem inopia laborare, caſtra inſtructiſſima omnibus eſculentis deſe-

Frontin. Stratag. II. c. 5. n. 14.

ruisse : quæ adeptum hostem, & repertis intemperanter repletum gravemque, reducto exercitu Romano, subito obpressum esse. *U. c. 574. a. C. 178.*

5. Ceterum, sive hæc diversa est ejusdem rei gestæ narratio, sive alia plane res ac victoria, complures certe populos Gracchus, atque adeo totam Celtiberorum gentem perdomuit. Cepisse eum & evertisse trecentas ex illis urbes, quamquam Polybius gravis in primis auctor memorat, haud tamen pro certo adfirmare ausim; nisi si urbium nomine turres & castella intelligenda sunt: quo mendacii genere & ipsi bellorum duces, & scriptores quoque historiarum res gestas exornare amant. Nam Hispania quidem arido & inculto solo magnam urbium multitudinem alere non potest. Repugnant etiam Hispanorum mores, si adcolas nostri maris excipias, feri agrestesque, quum civilibus urbium conventibus mansuetiora fieri soleant hominum ingenia. Ceterum quidquid statuendum sit de numero aut genere urbium a Sempronio captarum, (etenim in numero variant quoque scriptores, & centum quinquaginta alii, alii centum tria oppida ab eo capta memorarere) magnas certe ille res gessit : nec Liv. Epit. XLI. Strabo L. III. p. 163. *Trecentas Celtiberorum urbes a Graccho captas Polybius memoravit.* Flor. II. 17. Liv. XL. 49. Appian. Iber.

U. c. 574. *a. C.* 178. bellicis tantum inclaruit laudibus, sed & egregium se pacis legumque moderatorem & arbitrum devictis gentibus præbuit. Nam & divisit inopibus agrum, & sedes ad habitandum adsignavit, & omnibus ea loca incolentibus populis leges adcurate descriptas, ex quibus in amicitia ac societate populi Romani viverent, dato acceptoque jurejurando firmavit. Atque hujus quidem fœderis auctoritatem sæpius inploravit sequens ætas in bellis, quæ postea orta sunt. Gracchus monumentum virtutis operumque suorum Gracchurim urbem suo nomine insignem esse voluit, quæ antea Illurcis nominabatur. Postumii rerum fama obscurior est. Vaccæi tamen ab eo & Lusitani subacti sunt, & quadraginta ex his populis hominum millia interfecti. His rebus gestis ambo adventibus successoribus exercitus ac provincias quum tradidissent, ad triumphum decesserunt.

Gracchus egregius pacis legumque moderator.

Liv. Epit. XLI. Festus.

Liv. Epit. XLI.

Oros. IV. 20.

Liv. infra C. 7.

Res gestæ Manlii Cos. Flor. II. 10.

I. In Gallia Manlius consul, cui ea provincia obvenerat, quum triumpho materia deesset, oblatam a fortuna belli adversus Istros movendi occasionem cupide amplexus est. Ætolos pridem bellantes quum adjuvis-

sent Istri, nuper quoque tumultuati fuerant. Præerat tum illis ferocis ingenii rex Epulo, qui gentem] a patre in pace habitam armasse, eoque juventuri prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur. Consilium de Istrico bello quum haberet consul, alii gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent, alii consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia consul castra ad lacum Timavi posuit; (inminet mari is lacus) eodem decem navibus C. Furius duumvir navalis venit. Adversus Illyriorum classem creati duumviri navales erant, qui tuendam viginti navibus mari superiore Anconam, velut (a) cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra litora usque ad Tarentum, C. Furius læva usque ad Aquileiam tueretur. Eæ naves ad proximum portum in Istriæ fines cum onerariis & magno commeatu missæ: secutusque cum legionibus consul, quinque ferme millia a mari posuit castra. In portu emporium brevi perfrequens factum, omniaque hinc in castra subportabantur. Et, quo id tutius fieret, stationes ab

U. c. 574. a. C. 178.

Liv. infra C. II. & Flor.

Istricum bellum.

(a) *veluti* Gron. Crev.

U. c. 574 a. C. 178. omnibus caſtrorum partibus circumdatæ ſunt: in Iſtriamque ſuum præſidium ſtativum, repentina cohors Placentina obpoſita inter mare & caſtra : &, ut idem aquatoribus ad fluvium eſſet præſidium, M. Æbutius tribunus militum ſecundæ legionis duos manipulos militum adjicere juſſus eſt. T. & C. Ælii tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, via, quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme paſſuum caſtra erant Gallorum: Catmelus (*b*) pro regulo erat tribus haud (*c*) amplius millibus armatorum.

Iſtri tumultum creant in caſtris Romanis.

II. ISTRI, ut primum ad lacum Timavi caſtra ſunt Romana mota, ipſi poſt collem occulto loco conſederunt; & inde obliquis itineribus agmen ſequebantur, in omnem occaſionem intenti : nec quidquam eos, quæ terra marique agerentur, fallebat. Poſtquam ſtationes invalidas eſſe pro caſtris, (*d*) eorum turba inermis frequens inter caſtra & mare mercantium, ſine ullo terreſtri aut maritimo munimento, viderunt; duo ſimul præſidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum ſecun-

(b) *Carmelus* Gron. Crev. (c) *aut* Gron.

(d) Locum ſic emendat Gron. *forum turba inermi frequens inter caſtra & mare mercantium.*

dæ legionis, adgrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum : qua dilabente ad primum teporem solis, perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut solet, lux, speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo majorem iis, quam erat, hostium aciem ostendit. Qua territi utriusque stationis milites ingenti tumultu quum in castra confugissent, haud paullo ibi plus, quam quod secum ipsi adtulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere, quid fugissent, nec percunctantibus reddere responsum poterant : & clamor in portis (ut ubi nulla esset statio, quæ sustineret inpetum) audiebatur : & concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios incertum fecerat, an hostis intra vallum esset. Una vox audiebatur ad mare vocantium. Id forte temere ab uno exclamatum totis passim personabat castris. Itaque primo, velut jussi id facere, pauci armati, major pars inermes, ad mare decurrunt : dein plures, postremo prope omnes, & ipse consul, quum, frustra revocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus ad extremum, valuisset. Unus remansit M. Licinius Strabo, tribunus

U. c. 574. a. C. 178.

Romani fugiunt ad mare.

U. c. 574. a. C. 178. militum tertiæ legionis, cum tribus ſignis ab legione ſua relictus. Hunc, in vacua caſtra inpetu facto, Iſtri, quum alius armatus iis nemo obviam iſſet, in prætorio inſtruentem atque hortantem ſuos obpreſſerunt. Prœlium atrocius, quam pro paucitate reſiſtentium, fuit : nec ante finitum eſt, quam tribunus militum, quique circa eum conſtiterant, interfecti ſunt. Prætorio dejecto, direptis, quæ ibi fuerunt, ad quæſtorium forum quintanamque hoſtes pervenerunt. Ibi, quum omnium rerum paratam expoſitamque copiam, & ſtratos lectos in quæſtorio inveniſſent, Regulus adcubans epulari cœpit. Mox idem ceteri omnes, armorum hoſtiumque obliti, faciunt : &, ut quibus inſuetus liberalior victus eſſet, avidius vino ciboque corpora onerant.

Iſtri epulantur in caſtris Rom.

Trepidatio Romanorum,

III. NEQUAQUAM eadem eſt tum rei forma apud Romanos : terra, mari trepidatur : nautici tabernacula detendunt, commeatumque in litore expoſitum in naves rapiunt : milites in ſcaphas & mare territi ruunt : nautæ, metu ne compleantur navigia, alii turbæ obſiſtunt, alii ab litore naves in altum expellunt. Inde certamen, mox etiam

pugna

pugna cum vulneribus & cæde in vicem militum nautarumque oritur, donec jussu consulis procul a terra classis submota est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit. Vix mille ducenti ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inventi sunt. Cetera deformis turba, velut lixarum calonumque, præda vere futura, si belli hostes meminissent. Tunc (*d*) demum nuncius ad tertiam legionem revocandam, & Gallorum præsidium: & simul ex omnibus locis ad castra recipienda demendamque ignominiam rediri cœptum est. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaque projicere jubent: centurionibus imperant, ut graviores ætate milites binos in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, inponant: equites ut singulos e juvenibus pedites secum in equos tollant. « Egregiam gloriam legionis fore, si castra, metu » secundanorum amissa, sua virtute recipiant: » & recipi facile esse, si in præda occupati » barbari subito obprimantur: sicut ceperint, » posse capi. » Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec

U. c. 574. a. C. 178.

Redeunt ad castra recipienda.

(d) *Tum* Crev.

V. c. 574. a. C. 178.

signiferos armati morantur : priores tamen consul copiæque, quæ a mari reducebantur, ad vallum accesserunt. L. Atius, tribunus primus secundæ legionis, non hortabatur modo milites, sed docebat etiam, « Si victo» res Istri, quibus armis cepissent castra, » iisdem capta retinere in animo haberent, » primum exutum castris hostem ad mare » persecuturos fuisse, deinde stationes certe » pro vallo habituros. Vino somnoque veri» simile esse mersos jacere. »

Et ea recuperant.

IV. Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum, notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit. Ille, si unum se sequerentur, quo celerius fieret, facturum (*e*) dixit : conniſusque, quum trans vallum signum trajecisset, primus omnium portam intravit. Et parte alia T. & C. Ælii, tribuni militum tertiæ legionis, cum equitatu adveniunt. Confestim, & quos binos oneraria in jumenta inposuerant, secuti, & consul cum toto agmine. At Istrorum pauci, qui modice vinosi erant, memores fuerunt fugæ ; aliis somno mors continuata est : integraque sua omnia Romani, præterquam quod vini cibi-

(e) *jacturum* Crev.

que absumtum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in castris relicti fuerant, postquam intra vallum suos senserunt, armis arreptis, cædem ingentem fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popillii equitis: Sabello cognomen erat. Is, pede saucio relictus, longe plurimos (*f*) hostium occidit. Ad octo millia Istrorum sunt cæsa, captus nemo, quia ira & indignatio inmemores prædæ fecit. Rex tamen Istrorum, temulentus ex convivio, raptim a suis in equum impositus, fugit. Ex victoribus ducenti triginta septem milites perierunt; plures in matutina fuga, quam in recipiendis castris. *U. c. 574. a. C. 178.*

V. Forte ita evenit, ut Cn. & L. Gavillii, novelli Aquileienses, cum commeatu venientes, ignari prope in capta castra ab Istris inciderent. Ii, quum Aquileiam, relictis impedimentis, refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modo, sed Romæ quoque post paucos dies, impleverunt: quo, non capta tantum castra ab hostibus, nec fuga, quæ vera erant, sed perditas res deletumque exercitum omnem, adlatum est. Itaque, quod in tumultu fieri solet, delectus *Terror Romæ.*

(*f*) *plurimum* Gron. Crev.

U. c. 574. a. C. 178. extra ordinem, non in urbe tantum, sed tota Italia, indicti. Duæ legiones civium Romanorum conscriptæ, & decem millia peditum cum equitibus quingentis sociis nominis Latini imperata. M. Junius consul transire in Galliam, & ab civitatibus provinciæ ejus, quantum quæque posset, militum exigere jussus. Simul decretum, ut Ti. Claudius prætor militibus legionis quartæ, & socium Latini nominis quinque millibus, equitibus ducentis quinquaginta, Pisas ut convenirent, ediceret; eamque provinciam, dum consul inde abesset, tutaretur: M. Titinius prætor legionem primam, parem numerum sociorum peditum equitumque, Ariminum convenire juberet. Nero paludatus Pisas in provinciam est profectus. Titinius, C. Cassio tribuno militum Ariminum, qui præesset legioni, misso, delectum Romæ habuit. M. Junius consul, ex Liguribus in provinciam Galliam transgressus, auxiliis protinus per civitates Galliæ militibusque colonis imperatis, Aquileiam pervenit. Ibi certior factus, exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam, ne tumultuarentur, ipse, remissis auxiliis, quæ Gallis imperaverat, ad colle-

gam est profectus. Romæ magna ex necopinato lætitia fuit : delectus omissus est : exauctorati, qui sacramento dixerant : & exercitus, qui Arimini pestilentia adfectus erat, domum dimissus. Istri, magnis copiis quum castra haud procul consulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu novo advenisse audierunt, passim in civitates dilapsi sunt : consules Aquileiam in hiberna legiones reduxerunt. U. c. 574. a. C. 178.

VI. SEDATO tandem Istrico tumultu, senatusconsultum factum est, ut consules inter se compararent, uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Quum absentem Manlium tribuni plebis, A. Licinius Nerva & C. Papirius Turdus, in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ namque consulibus jam in annum provinciæ erant) imperium retineret, uti causam extemplo dicere, quum abisset magistratu, posset; huic rogationi Q. Ælius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit, ne perferretur. Per eos dies Ti. Sempronius Gracchus & L. Postumius Albinus ex Hispania Romam quum revertissent, senatus iis a M. Titinio

V. c. 574. a. C. 178. prætore datus in æde Bellonæ ad differendas (*g*) res, quas gessissent, postulandosque honores meritos, ut (*h*) Diis inmortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse, literis T. Æbutii prætoris cognitum est, quas filius ejus ad senatum adtulerat. Ilienses, adjunctis Balarorum auxiliis, pacatam provinciam invaserant: nec eis invalido exercitu, & magna parte pestilentia absumto, resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nunciabant; orantes, ut urbibus saltem (jam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio, totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad novos magistratus rejectum est.

Sardiniæ tumultus.

Lyciorum querelæ.

Æque miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione adtributi erant, querebantur: « Fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam » servitutem, conlatam cum præsenti statu, » præclaram libertatem visam. Non publico » tantum se premi imperio, sed singulos » justum pati servitium. Juxta se conjuges » liberosque vexari: in corpus, in tergum

(*g*) *edifferendas* Crev.

(*h*) *& ut* Crev.

a sæviri : famam, quod indignum sit, macu- *U. c. 574. a. C. 178.*
» lari dehonestarique : & palam res odiosas
» fieri, juris etiam usurpandi caussa; ne pro
» dubio habeant, nihil inter se & argento
» parata mancipia interesse. » Motus his se-
natus, literas Lyciis ad Rhodios dedit : « nec
» Lycios Rhodiis, nec ullos alicuiquam, qui
» nati liberi sint, in servitutem dari placere.
» Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio
» & tutela esse, ut in ditione populi Romani
» civitates sociæ sint. »

VII. TRIUMPHI deinde ex Hispania duo *Triumphi de Hispanis.*
continui acti. Prior Sempronius Gracchus
de Celtiberis sociisque eorum; postero die
L. Postumius de Lusitanis aliisque ejusdem
regionis Hispanis triumphavit. Quadraginta
millia pondo argenti Ti. Gracchus transtulit,
viginti millia Albinus. Militibus denarios
quinos vicenos, duplex centurioni, triplex
equiti ambo diviserunt : sociis tantumdem,
quantum Romanis. Per eosdem forte dies
M. Junius consul ex Istria comitiorum caussa
Romam venit. Eum quum in senatu fatigas-
sent interrogationibus tribuni plebis Papirius
& Licinius, de his, quæ in Istria essent acta,
in concionem quoque produxerunt. Ad quæ

U. c. 574. a. C. 178. quum consul, « se dies non plus undecim » in ea provincia fuisse, » responderet; « quæ » se absente acta essent, se quoque, ut » illos, fama comperta habere; » exsequebantur deinde quærentes, « Quid ita non » potius A. Manlius Romam venisset, ut » rationem redderet populo Romano, cur » ex Gallia provincia, quam sortitus esset, » in Istriam transisset? quando id bellum » senatus decrevisset, quando id bellum po- » pulus Romanus jussisset? At, Hercule, » privato quidem consilio bellum susceptum » esse, sed gestum prudenter fortiterque. » Immo, utrum susceptum sit nequius, an » inconsultius gestum, dici non posse. Statio- » nes duas necopinantes ab Istris obpressas, » castra Romana capta, quod peditum, quod » equitum in castris fuerit. Ceteros inermes » fusosque, ante omnes consulem ipsum, » ad mare ac naves fugisse. Privatum ratio- » nem redditurum earum rerum esse, quo- » niam consul noluisset. »

Comitia. VIII. COMITIA deinde habita. Consules creati, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus: & postero die prætores facti, P. Ælius Tubero iterum, C. Quinctius Fla-

mininus, C. Numisius, C. (*i*) Mummius, Cn. Cornelius Scipio, C. (*k*) Valerius Lævinus. Tuberoni urbana jurisdictio, Quinctio peregrina evenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia : sed ea propter belli magnitudinem provincia consularis facta. Gracchus eam sortitur, Istriam Claudius, Scipio & Lævinus Galliam, in duas divisam provincias, sortiti sunt. Idibus Martiis, quo die Sempronius Claudiusque consulatum inierunt, mentio tantum de provinciis Sardinia Istriaque & utriusque hostibus fuit, qui in his provinciis bellum conscivissent. Postero die legati Sardorum, qui ad novos magistratus dilati erant, L. (*l*) Minucius Thermus, qui legatus Manlii consulis in Istria fuerat, in senatum venit. Ab his edoctus est senatus, quantum belli eæ provinciæ haberent. Moverunt senatum & legationes socium nominis Latini, quæ & censores & priores consules fatigaverunt (*m*), tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat,

Provinciæ.

U. c. 575. a. C. 177.

C. Claudio, Ti. Sempronio Coss.

(i) *C.* l. *L.* Crev.

(k) *C.* l. *P.* Gron. Crev.

(l) *& L.* Crev.

(m) *fatigaverant* Crev.

U. c. 575. *a. C.* 177. *Latinorum querelæ.*

« Cives ſuos Romæ cenſos plerosque Ro- » mam commigraſſe. Quod ſi permittatur, » perpaucis luſtris futurum, ut deſerta oppi- » da, deſerti agri, nullum militem dare poſ- » ſent. » Fregellas quoque millia quatuor familiarum tranſiſſe ab ſe, Samnites Peligni- que querebantur : neque eo minus aut hos aut illos (*n*) in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ viritim civitatis inducta erant. Lex ſociis ac nominis Latini, qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, dabat, ut cives Romani fierent. Ea lege male utendo, alii ſociis, alii populo Romano injuriam faciebant. Nam &, ne ſtirpem domi relinquerent, liberos ſuos quibus- quibus Romanis in eam conditionem, ut manumitterentur, mancipio dabant, libertini- nique cives eſſent : & quibus ſtirpes (*o*) deeſſet, quam relinquerent, ut (*p*) cives Romani fiebant. Poſtea, his quoque imaginibus juris ſpretis, promiſcue ſine lege, ſine ſtirpe, in civitatem Romanam per migrationem & cenſum tranſibant. « Hæc ne poſtea » fierent, [petebant legati,] & ut redire in » civitates juberent ſocios ; deinde ut lege

(n) *illos plus* Gron. (o) *ſtirps* Gron.
(p (*ut* l. *ii* Gron.

» caverent, ne quis quem civitatis mutandæ *U. c. 575.*
» causſa ſuum faceret, neve alienaret: &, *a. C. 177.*
» ſi quis ita civis Romanus factus eſſet *,
» civis ne eſſet. » Hæc impetrata ab ſenatu.

IX. Provinciæ deinde, quæ in bello erant, Sardinia atque Iſtria decretæ. In Sardiniam duæ legiones ſcribi juſſæ; quina mil- *Exercitus.*
lia in ſingulas & duceni pedites, treceni equites, & duodecim millia peditum ſociorum ac Latini nominis, & ſexcenti equites, & decem quinqueremes naves, ſi deducere ex navalibus vellet. Tantumdem peditum equitumque in Iſtriam, quantum in Sardiniam, decretum. Et legionem unam cum equitibus trecentis, & quinque millia peditum ſociorum, & ducentos quinquaginta mittere equites in Hiſpaniam conſules ad M. Titinium juſſi. Priuſquam conſules provincias ſortirentur, prodigia nunciata ſunt. Lapidem *Prodigia.*
in agro Cruſtumino in lacum Martis de cœlo cecidiſſe. Puerum trunci corporis in agro Romano natum: & quadrupedem anguem viſum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: & Puteolis duas naves fulminis

* Tria vocabula ſequentia adjecta ſunt ex mente Sigonii, ut expleretur ſenſus.

U. c. 575. a. C. 177 ictu concrematas esse. Inter hæc, quæ nunciabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, quum Collina porta intrasset, per Esquilinam magno consectantium tumultu evasit. Eorum prodigiorum caussa consules majores hostias inmolarunt, & diem unum circa omnia pulvinaria supplicatio fuit. Sacrificiis rite perfectis, provincias fortiti sunt: Claudio Istria, Sempronio Sardinia obvenit.

Lex de Latinis. Legem dein (q) de sociis C. Claudius tulit senatusconsulto, & edixit: « Qui socii ac » nominis Latini, ipsi majoresve eorum, » M. Claudio, T. Quinctio censoribus, post» que ea, apud socios nominis Latini censi » essent, ut omnes in suam quisque civita» tem ante Kalendas Novembres redirent. » Quæstio, qui ita non rediissent, L. Mummio prætori decreta est. Ad legem & edictum consulis senatusconsultum adjectum est: « ut, » dictator, consul, interrex, censor, prætor » qui nunc esset, apud eorum quem manu» mitteretur, in libertatem vindicaretur, » (r) ut jusjurandum daret, qui eum ma-

(q) *deinde* conjunctim Gron.

(r) Crev. locum hunc ira legit: *ut dictator, consul, interrex, censor, prætor qui tunc esset, apud eorum quem, qui manumitteretur, in libertatem vindicaretur.*

» numitteret, civitatis mutandæ cauſſa manu » non mittere : » quid id non juraret, eum manumittendum non cenſuerunt. Hæc in poſterum cauſſa jurisque dictio C. Claudio conſuli decreta eſt. *U. c. 575. a. C. 177.*

X. Dum hæc Romæ geruntur, M. Junius & A. Manlius, qui priore anno conſules fuerant, quum Aquileiæ hibernaſſent, principio veris in fines Iſtrorum exercitum introduxerunt : ubi quum effuſe popularentur, dolor magis & indignatio diripi res ſuas cernentes Iſtros, quam certa ſpes, ſatis ſibi virium adverſus duos exercitus, excivit. Concurſu ex omnibus populis juventutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo inpetu, quam perſeverantius, pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæſa : ceteri, omiſſo bello, in civitates paſſim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam in caſtra Romana, deinde obſides imperatos, miſerunt. Hæc quum Romæ cognita literis proconſulum eſſent, C. Claudius conſul, veritus, ne forte ea res provinciam exercitumque ſibi adimeret; non votis nuncupatis, non paludatus, ſine lictoribus, uno *Res in Iſtria geſtæ a Romanis.*

U. c. 575. a. C 177. omnium certiore facto collega, nocte profectus, præceps in provinciam abiit: ubi inconsultius, quam venerat, se gessit. Nam, quum concione advocata fugam e castris A. Manlii adversis auribus militum (quippe qui primi ipsi fugissent) jactasset; ingessissetque probra M. Junio, quod se dedecoris socium collegæ feciſſet; ad extremum utrumque decedere provincia jussit. Quod quum milites consulis imperio dicto audientes futuros esse (u) dicerent, quum is more majorum, secundum vota in Capitolio nuncupata, cum lictoribus, paludatus profectus ab urbe esset; furens ira, vocatum, qui pro quæstore Manlii erat, catenas popoſcit, vinctos se Junium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium est: & circumfusus exercitus, favens imperatorum causæ, & consuli infestus, animos ad non parendum addebat. Postremo fatigatus consul, & contumeliis singulorum, & multitudinis (nam insuper inridebant) ludibriis, nave eadem, qua venerat, Aquileiam rediit. Inde collegæ scripsit, ut militum novorum ei parti, quæ scripta in Istriam

(u) *esse* Gron. Crev.

provinciam esset, ediceret, Aquileiam ut conveniret; ne quid se Romæ teneret, quo minus, votis nuncupatis, paludatus ab urbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta, brevisque dies ad conveniendum edicta est. Claudius prope consecutus est literas suas. Concione adveniens de Manlio & Junio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paludatus, cum lictoribus, votisque in Capitolio nuncupatis, in provinciam, æque ac prius, præcipiti celeritate abit. *U. c. 575. a. C. 177.*

XI. Paucis ante diebus Junius Manliusque oppidum Nesattium (*v*), quo se principes Istrorum & Regulus ipse Æpulo receperat, summa vi obpugnarunt. Eo Claudius duabus legionibus novis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumsedit, & vineis obpugnare intendit: amnemque præterfluentem mœnia, qui & inpedimento obpugnantibus erat, & aquationem Istris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit absciscæ (*x*) aquæ: & ne tum quidem memores pacis, *Nesattium Claudius Cos. obsidet.*

(v) *Nesartium* Crev.

(x) *absciscæ* Gron. Crev.

U. c. 575. a. C. 177.

Furor Oppidanorum.

in cædem conjugum ac liberorum versi, etiam, ut spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem feminarum puerorumque, simul nefandam cædem, milites, transgressi murum, oppidum intrarunt. Cujus capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit rex, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur : ceteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida, Mutila & Faveria, vi capta & deleta. Præda, ut in gente inopi, spe major fuit, & omnis militibus concessa est. Quinque millia capitum, sexcenta triginta duo sub corona venierunt. Auctores belli virgis cæsi, & securi percussi.

Istria pacata.

Istria tota trium oppidorum excidio & morte regis pacata est : omnesque undique populi, obsidibus datis, in ditionem venerunt. Sub Istrici finem belli apud Ligures concilia de bello haberi cœpta.

XII. Ti. Claudius proconsul, qui prætor priore anno fuerat, cum præsidio legionis unius Pisis præerat. Cujus literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul jam in Sardiniam trajecerat) deferendas censet : & adjicit decre-

decretum; « quoniam Istria provincia con- U. c. 575. a. C. 177.
» fecta esset, si ei videretur, exercitum tra-
» duceret in Ligures. » Simul ex litteris consulis, quas de rebus in Istria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Ti. Sempronio in Sardinia prospere res gestæ. Exercitum in agrum Sardorum Ilienſium induxit. Balarorum magna auxilia Ilienſibus venerant. Cum utraque gente signis conlatis conflixit. Fusi fugatique hostes, castrisque exuti : duodecim millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conjici in acervum jussit consul, sacrumque id Vulcano cremavit. Victorem exercitum in hiberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius, literis Ti. Claudii & senatusconsulto accepto, ex Istria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum. Quindecim millia cæsa; plus septingenti aut (y) in prœlio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti : & signa militaria unum & quinquaginta capta. Ligures, reliquiæ cædis, in montes refugerunt passim : populantique campestres agros

Res in Sardinia gestæ.

Ligures victi a Claudio Cos.

(y) *aut* del. *Gron. Crev.*

U. c. 575. a. C. 177. consuli nulla usquam adparuerunt arma. Claudius, duarum gentium uno anno victor, duabus, quod raro alius, in consulatu pacatis provinciis, Romam revertit.

Prodigia. XIII. PRODIGIA eo anno nunciata. In Crustumino avem sangualem (quam vocant) sacrum lapidem rostro cecidisse. Bovem in Campania locutum. Vaccam æneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initam, ac semine adspersam. In Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio fuit: & in Campania bos alenda publice data: Syracusanumque prodigium expiatum, editis ab aruspicibus Diis, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat. In ejus locum subfectus est pontifex filius ejus M. Marcellus. Et Lunam (z) colonia eodem anno duo millia civium Romanorum sunt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula jugera & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat. Etruscorum ante, quam Ligurum, fuerat. C. Claudius consul ad urbem venit: cui, quum in senatu de

Luna colonia.

Claudii triumphus.

(z) *Lucam* Gron. Crev.

rebus in Istria Liguribusque prospere gestis differuisset, postulanti triumphus est decretus. Triumphavit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denarium trecenta septem millia, & victoriatum octoginta quinque millia septingentos duos. Militibus in singulos quini deni denarii dati: duplex centurioni, triplex equiti. Sociis dimidio minus, quam civibus, datum. Itaque laeti, ut iratos esse sentirent, secuti sunt currum. *U. c. 575. a. C. 177.*

XIV. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures, postquam senserunt, non consularem tantum exercitum Romam abductum, sed legionem ab Ti. Claudio Pisis dimissam, soluti metu, clam exercitu indicto, per transversos limites superatis montibus, in campos degressi, agrum Mutinensem populati, repentino inpetu coloniam ipsam ceperunt. Id ubi Romam adlatum est, senatus C. Claudium consulem comitia primo quoque tempore habere jussit, creatisque in annum magistratibus in provinciam redire, & coloniam ex hostibus eripere. Ita, uti censuit senatus, comitia habita. Consules creati, Gn. Cornelius Scipio Hispallus, Q. Petil- *Ligures rebellant.* *Comitia.*

lius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popillius Lænas, P. Licinius Craſſus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maſo, M. Aburius, L. Aquillius Gallus. C. Claudio conſuli prorogatum in annum imperium, & Gallia provincia: &, ne Iſtri quoque idem, quod & Ligures, facerent, ſocios nominis Latini in Iſtriam mitteret, quos triumphi cauſſa de provincia deduxiſſet. Cn. Cornelio & Q. Petillio conſulibus, quo die magiſtratum inierunt, inmolantibus Jovi ſingulis bubus uti ſolet, in ea hoſtia, qua Q. Petillius ſacrificavit, in jocinore caput non inventum. Id quum ad ſenatum retuliſſet, bove perlitare juſſus. De provinciis deinde conſultus ſenatus Piſas & Ligures provincias conſulibus decrevit. Cui Piſæ provincia obveniſſet, quum magiſtratuum creandorum tempus eſſet, ad comitia reverti juſſit. Additum decreto, ut binas legiones novas ſcriberent, & trecenos (*a*) equites: & dena millia peditum ſociis nominique Latino, & ſexcenos (*b*) imperarent equites. Ti. Claudio prorogatum eſt imperium in id tempus, quo in provinciam conſul veniſſet.

U. c. 576. a. C. 176.

Cn. Cornelio, Q. Petillio Coſſ.

(a) *trecentos* Gron. Crev.

(b) *ſexcentos* Gron. Crev.

XV. Dum de his rebus in ſenatu agitur, Cn. Cornelius, evocatus a viatore, quum templo egreſſus eſſet, paullo poſt rediit confuſo vultu, & expoſuit Patribus conſcriptis, bovis ſeſcenaris, quem inmolaviſſet, jecur defluxiſſe. Id ſe victimario nuncianti parum credentem, ipſum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, juſſiſſe: & vidiſſe ceteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter abſumtum. Territis eo prodigio Patribus, & alter conſul curam adjecit: qui ſe, quod caput jocinori defuiſſet, tribus bubus perlitaſſe negavit. Senatus majoribus hoſtiis uſque ad litationem ſacrificari juſſit. Ceteris Diis perlitatum ferunt: Saluti Petillium perlitaſſe negant. Inde conſules prætoresque provincias ſortiti. Piſæ Cn. Cornelio, Ligures Petillio obvenerunt. Prætores, L. Papirius Maſo urbanam, M. Aburius inter peregrinos, ſortiti ſunt. M. Cornelius Scipio Maluginenſis Hiſpaniam ulteriorem, L. Aquillius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati ſunt, ne in provincias irent: M. Popillius in Sardiniam. « Graecum eam provinciam pacare, & T. Æbutium prætorem adjutorem ab ſenatu datum

U. c. 576. a. C. 176.

Provinciæ.

U. c. 576. a. C. 176. » esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus » peragendis continuatio ipsa efficacissima » esset, minime convenire. Inter traditionem » imperii novitatemque successoris, quæ » noscendis prius, quam agendis, rebus im- » buenda sit, sæpe bene gerendæ rei occa- » siones intercidere. » Probata Popillii excu- satio est. P. Licinius Crassus sacrificiis se impediri sollemnibus excusabat, ne in pro- vinciam iret. Citerior Hispania obvenerat. Ceterum aut ire jussus, aut jurare pro con- cione, sollemni sacrificio se prohiberi. Id ubi in P. Licinio ita statutum est, & ab se uti jusjurandum acciperent, M. Cornelius postulavit, ne in Hispaniam ulteriorem iret. Prætores amb. in eadem verba jurejurarunt. M. Titinius & T. Fonteius proconsules ma- nere cum eodem imperii jure in Hispania jussi: & ut in supplementum his tria millia civium Romanorum cum equitibus ducen- tis, quinque millia socium Latini nominis & trecenti equites mitterentur.

XVI. Latinæ feriæ fuere ante diem ter- tium Nonas Maii, in quibus, quia in una hostia magistratus Lanuvinus precatus non erat, « populo Romano Quiritium, religioni

fuit. Id quum ad senatum relatum esset, senatusque ad pontificum collegium rejeciſſet; pontificibus, quia non recte factæ Latinæ essent, instauratis Latinis, placuit Lanuvinos, quorum opera instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionem, quod Cn. Cornelius consul, ex monte Albano rediens, concidit: &, parte membrorum captus, ad Aquas Cumanas profectus, ingravescente morbo, Cumis decessit. Sed inde mortuus Romam adlatus, & funere magnifico elatus sepultusque est. Pontifex idem fuerat. Consul Q. Petillius, quum primum per auspicia posset, collegæ subrogando comitia habere jussus, & Latinas edicere. Comitia in ante diem tertium Nonas Sextiles, Latinas in ante diem tertium Idus Sextiles edixit. Plenis religionum animis, prodigia insuper nunciata: Tusculi facem in cœlo visam; Gabiis ædem Apollinis & privata ædificia complura, Gravisci murum portamque de cœlo tacta. Ea patres procurari, uti pontifices censuissent, jusserunt. Dum consules primum religiones, deinde alterum alterius mors, & comitia, & Latinarum instaurationes impediunt, interim C. Claudius exercitum ad

U. c. 576. a. C. 176.

Cornelii Cos. mors.

Prodigia.

U. c. 576. a. C. 176. Mutinam, quam Ligures priore anno cepe-
rant, admovit. Ante triduum, quam obpu-
gnare cœperat, receptam ex hostibus colonis
restituit. Octo millia ibi Ligurum intra mu-
ros cæsa; literæque Romam extemplo scriptæ,
quibus non modo rem exponeret, sed etiam
gloriaretur, sua virtute ac felicitate neminem
jam cis Alpes hostem populi Romani: agri-
que aliquantum captum, qui multis millibus
hominum dividi viritim posset.

Sardinia pacata. XVII. Et Ti. Sempronius eodem tempore
in Sardinia multis secundis prœliis Sardos
perdomuit. Quindecim millia hostium sunt
cæsa. Omnes Sardorum populi, qui defece-
rant, in ditionem redacti. Stipendiariis vete-
ribus duplex vectigal imperatum, exactum-
que: ceteri frumentum contulerunt. Pacata
provincia, obsidibusque ex tota insula du-
centis triginta acceptis, legati Romam, qui
ea nunciarent, missi; quique ab senatu pete-
rent, ut ob eas res, ductu auspicioque Ti.
Sempronii prospere gestas, Diis inmortali-
bus honos haberetur, ipsique decedenti de
provincia exercitum secum deportare liceret.
Senatus, in æde Apollinis legatorum verbis
auditis, supplicationem in biduum decrevit,

& quadraginta majoribus hostiis consules sacrificare jussit : Ti. Sempronium proconsulem exercitumque eo anno in provincia manere. Comitia deinde consulis unius subrogandi, quæ in ante diem tertium Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petillius consul collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creavit C. Valerium Lævinum. Is, jam diu cupidus provinciæ, quum obportunæ cupiditati ejus literæ adlatæ essent, Ligures rebellasse, Nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus ejus causa legionem tertiam ad C. Claudium proconsulem in Galliam proficisci jussit ; & duumviros navales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem admoventes, circumvectarentur. Eodem & Q. Petillius consul ad conveniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul, audita rebellione Ligurum, præter eas copias, quas secum Parmæ habebat, subitariis conlectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admovit.

U. c. 576. a. C. 176.

Cos. subrogatus.

XVIII. Hostes sub adventum C. Claudii, a quo duce se meminerant nuper ad Scultennam flumen victos fugatosque, locorum

Res in Liguria gestæ.

U. c. 576. a. C. 176. magis præſidio adverſus infeliciter expertam vim, quam armis, ſe defenſuri, duos montes Letum & Baliſtam ceperunt, muroque inſuper amplexi. Tardius ex agris demigrantes obpreſſi ad mille & quingentos perierunt. Ceteri montibus ſe tenebant, &, ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, ſæviunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat. Captivos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant verius paſſim, quam rite ſacrificant. Satiati cæde animantium, quæ inanima erant, parietibus adfigunt (c), vaſa omnis generis uſui magis, quam ornamento in ſpeciem, facta. Q. Petillius conſul, ne abſente ſe debellaretur, literas ad C. Claudium miſit, ut cum exercitu ad ſe in Galliam veniret: campis Macris ſe eum exſpectaturum. Literis acceptis, Claudius ex Liguribus caſtra movit, exercitumque ad campos Macros conſuli tradidit. Eodem paucis poſt diebus C. Valerius conſul alter venit. Ibi, diviſis copiis, priuſquam digrederentur, communiter ambo exercitus luſtraverunt. Tum ſortiti, quia non ab eadem utrumque parte adgredi hoſtem placebat, regiones quas pete-

(c) *affigunt* Gron.

terent. Valerium auſpicato ſortitum conſtat, (d) quod in templo fuiſſet : in Petillio id vitio factum, poſtea augures reſponderunt; quod extra templum ſortem in ſitellam in templum latam foris ipſe poſuerit. Profecti inde in diverſas regiones. Petillius adverſus Baliſtæ & Leti jugum, quod eos montes perpetuo dorſo inter ſe jungit, caſtra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, inmemorem ambiguitatis verbi, ominatum ferunt, « ſe eo die Letum capturum eſſe. » Duabus ſimul partibus ſubire in adverſos montes cœpit. Ea pars, in qua ipſe erat, inpigre ſubcedebat. Alteram hoſtes quum propuliſſent, ut reſtitueret rem inclinatam, conſul equo advectus, ſuos quidem a fuga revocavit : ipſe, dum incautius ante ſigna obverſatur, miſſili trajectus cecidit. Nec hoſtes ducem occiſum ſenſerunt; & ſuorum pauci, qui viderant, haud neglegenter, ut qui in eo victoriam verti ſcirent, corpus occultavere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hoſtibus, montes ſine duce cepere. Ad quinque millia Ligurum occiſa : ex Romano exercitu duo & quinqua-

U. c. 576. a. C. 176.

Petillius Coſ. occiſus.

(d) *conſtabat* Gron. Crev.

U. c. 576. a. C. 176. ginta ceciderunt. Super tam evidentem triſtis ominis eventum, etiam ex pullario auditum eſt, vitium in auſpicio fuiſſe; nec id conſulem ignoraſſe. C. Valerius, audita [morte Q. Petillii, exercitum ſine duce relictum ad ſuas copias adjunxit, iterumque adgreſſus hoſtes, eorum ſanguine collegæ manibus egregie parentavit. Triumphavit de Liguribus. In legionem cujus ante ſigna conſul occiſus erat, ſevere ab ſenatu animadverſum eſt. Ei univerſæ neque ſtipendium anni procedere, neque æra dari placuit, quia pro ſalute imperatoris, hoſtium telis ſe non obtulerant. Sub hæc tempora legati Dardanorum, quos ingens Baſtarnarum exercitus, Clondico duce, ut ante memoravimus, premebat, Romam venere. Qui quum de Baſtarnis expoſuiſſent, quanta eſſet eorum multitudo, quam procera & immania corpora, quanta in periculis audacia, adjecerunt ſocietatem iis eſſe cum Perſeo, & vero eum majori ſibi, quam Baſtarnas ipſos, eſſe terrori: ac proinde, ut auxilium ſibi ferretur, ab ſenatu poſtularunt. Patres decreverunt mittendos eſſe legatos, qui Macedoniæ res inſpicerent: & ſtatim A. Poſtumio nego-

Suppl. II.

Pigh. Ann. Rom. Val. Max. II. 7.

Senatus in milites Petillii ob ſeveritas.

Legatio Dardanorum.

Liv. XL. 58. Polyb. Legat. 62.

Legati Rom. in Macedoniam.

tium datum, ut eo proficiſceretur. Collegas ei adjunxerunt e junioribus, ut penes eum præcipua eſſet legationis vis & auctoritas. Inde actum de comitiis magiſtratuum in inſequentem annum: qua de re non mediocris diſceptatio incidit, quod] periti religionum jurisque publici, quando duo ordinarii conſules ejus anni, alter morbo, alter ferro periiſſet, ſubfectum conſulem negabant recte (e) comitia habere poſſe. [Res ad interregnum rediit. Creati conſules per interregem P. Mucius Scævola, M. Æmilius Lepidus iterum. Prætores inde facti ſunt C. Popillius Lænas, T. Annius Luſcus, C. Memmius Gallus, C. Cluvius Saxula, Ser. Cornelius Sulla, Ap. Claudius Centho. Conſulibus provinciæ obtigere Gallia & Ligures. Prætorum Cornelius Sulla Sardiniam obtinuit, Claudius Centho citeriorem Hiſpaniam. Reliquæ prætoriæ provinciæ quibus evenerint, non exſtat memoria. Annus hic peſtilentia infamis, quæ tamen in armenta tantum graſſata eſt. Ligures, gens ſemper victa, ſemper rebellans, Lunam Piſasque depopulati fuerant. Simul & Gallicus tumultus increpuerat. Le-

U. c. 576. *a. C.* 176.

Comitia.

Faſti Capit. Pigh. Ann. Rom.

U. c. 577. *a. C.* 175.

P. Mucio, M. Æmilio II. Coſſ.

Liv. infrà C. 19. c. 21 & 26.

C. 21.

Cap. 19.

(e) *recte* del. *Gron. Crev.*

Res gestæ consulum in Gallia & Liguribus.

pidus Gallorum motu facile compresso, in Ligures transcendit. Aliquot populi sese ejus arbitrio permiserunt: quos, ut sunt fere similia locis cultorum ingenia, asperis montium jugis, quæ incolebant, efferari ratus, quorumdam ante se consulum exemplo, in plana] deduxit.

L. XL. C. 38. 41. & 53.

XIX. Cis Apenninum Garuli, & Lapicini, & Hercates; trans Apenninum Briniates fuerant. Inter Audenam amnem P. Mucius cum iis, qui Lunam Pisasque depopulati erant, bellum gessit: omnibusque in ditionem redactis arma ademit. Ob eas res, in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu auspicioque, senatus in triduum supplicationes decrevit, & quadraginta hostiis sacrificari jussit. Et tumultus quidem Gallicus & Liguſtinus, qui principio ejus anni exortus fuerat, haud magno conatu brevi obpressus erat. Belli Macedonici subibat jam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina: & legati, qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, jam reverterant Romam, renunciaverantque, bellum in Dardania esse. Simul venerant & ab rege Perseo oratores, qui purgarent, nec adcitos ab eo

Bellum inter Dardanos & Bastarnas.

Baſtarnas, nec auctore eo quidquam facere. Senatus nec liberavit ejus culpæ regem, neque arguit: moneri eum tantummodo juſſit, ut etiam atque etiam curaret, ut ſanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis eſſe videri poſſet. Dardani, quum Baſtarnas non modo non excedere finibus ſuis, quod ſperaverant, ſed graviores fieri in dies cernerent, ſubniſos Thracum adcolarum & Scordiſcorum auxiliis, audendum aliquid vel temere rati, omnes undique armati ad oppidum, quod proximum caſtris Baſtarnarum erat, conveniunt (*f*). Hiems erat, & id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordiſcique in fines ſuos abirent. Quod ubi ita factum, & ſolos jam eſſe Baſtarnas audierunt, bifariam dividunt copias: pars, ut recto itinere ad laceſſendum ex aperto iret; pars, devio ſaltu circumducta, ab tergo adgrederetur. Ceterum, priuſquam circumire caſtra hoſtium poſſent, pugnatum eſt; victique Dardani compelluntur in urbem, quæ fere duodecim millia ab caſtris Baſtarnarum aberat. Victores confeſtim circumſidunt urbem, haud dubie poſtero die aut metu dedi-

U. c. 577. a. C. 175.

Dardanorum urbs circumſeſſa.

(*f*) *convenerunt* Gron. Crev.

U. c. 577. a. C. 175. turis se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis suorum, castra *Supplem. III.* Bastarnarum sine præsidio relicta] nullo negotio cepit. Bastarnæ, omni & commeatu & adparatu bellico, qui in castris fuerat, exuti, quum ejus reparandi facultas ex hostili regione, & infesto tempore anni, nulla esset, patrias sedes repetere statuerunt. Itaque ad Istrum regressi, non sine ingenti lætitia flumen alta concretum glacie obsenderunt, quæ nullum onus recusare videretur. Verum incumbente festinantium seque cursu adglomerantium hominum ac jumentorum toto simul agmine, glacies sub immenso pondere fatiscens subito dissiluit, universumque agmen, quod diu sustinuerat, mediis gurgitibus, victa tandem & comminuta, destituit. Plurimi statim vorticibus hausti sunt. Multos enatare conantes crustæ dissolutæ fragmina superinducta merserunt. Pauci ex omni populo per utramque ripam vix concisis visceribus evasere.

Oros. L. IV. C. 20.

Bastarnæ Istro absorbentur.

Appian. Syr. *Antiochus rex Syriæ.* 2. Per ea tempora Antiochus Magni Antiochi filius, qui diu Romæ obses fuerat, mortuo Seleuco fratre Syriæ regnum occupavit.

pavit. Namque Seleucus, quem Philopatora Græci vocavere, quum paternis cladibus fractas admodum Syriæ opes accepiſſet, poſt otioſum nullisque admodum rebus geſtis nobilitatum annorum duodecim regnum, hunc minorem natu fratrem, miſſo Romam in ejus locum filio ſuo Demetrio, revocavit, ex fœderis legibus, quo mutari identidem obſides oportebat. Vix ille Athenas pervenerat, quum Seleucus inſidiis Heliodori, unius ex Purpuratis, ob preſſus interiit. Hunc regnum adfectantem Eumenes & Attalus expulerunt, induxeruntque in ejus poſſeſſionem Antiochum, quem ſibi hoc tanto beneficio devinctum habere magni æſtimabant. Jam enim ob quaſdam offenſiunculas ſuſpectos habebant Romanos. Eorum auxiliis regno potitus Antiochus tanto populorum gaudio exceptus eſt, ut ei cognomen indiderint Epiphani, quod, quum alieni a ſtirpe regia regnum invaderent, ipſe avitæ ditionis adſertor exortus ſuis illuxiſſet. Neque vero ei ad res bellicas defuit indoles & vigor animi. Verum ita pravus & inconſultus fuit in tota morum & inſtituendæ vitæ ratione, ut brevi,

U. c. 577. a. C. 175.

Liv. XXXVIII. 38. Appian.

Cognomi-natus Epiphanes

Deinde Epimanes ob mores abſurdos,

U. c. 577 a. C. 175

cognomine mutato, pro Epiphane, Epimanes, id est insanus, vocitaretur.

Polyb. apud Athen. Libb. V. & X. & Ptol. Everg. apud eumdem Li. X. Diod. Sic. apud Vales.

3. Sæpe enim egressus e regia, insciis ministris, uno aut altero comite, per urbem rosa coronatus, & auro textam indutus vestem incedebat, interdum lapidibus, quos sub ala gerebat, incessens obvios, interdum contra nummos in vulgus spargens, vociferansque, « sumat cui fortuna dederit. » Alias vero per aurificum, cælatorumque, & aliorum fabrorum officinas discurrebat, de cujusque arte ambitiose differens: nunc cum obvio quoque plebeiorum hominum sermones miscebat in publico: nunc circum popinas oberrans, cum ultimæ sortis peregrinis & advenis compotationi indulgebat. Si quos forte juvenes tempestivum celebrare convivium senserat, ipse statim cum poculo & symphonia inprovisus aderat, commissabundus & lasciviens, ita ut rei novitate perculsi plerique se in fugam darent, partim metu conticescerent. In publicis quoque balneis cum turba eum lavare solitum fuisse constat. Ibi quum unguentis tamen pretiosissimis uteretur, ferunt quemdam ei de plebe hominem dixisse quondam: « Beatus es, o rex: un-

» unguenta maximi pretii o'es. » Cui ille, dicto delectatus, « jam te, [inquit] ita bea- » bo, ut saturum te esse fateare. » Et statim in ejus caput ingentem unguenti nobiliſſimi urnam effundi jussit. Ita ut, natante pavimento, in lubrico lapsantes tum ceteri, tum ipse rex inprimis cachinnos tollens concideret. U. c. 577. a. C. 175.

XX. Postremo sumpta loco vestis regiæ toga, quemadmodum Romæ a candidatis fieri viderat, forum circumibat, singulos e plebe prensans amplexansque & modo ædilitatem, modo tribunatum plebis petens : ac denique populi suffragiis magistratum adeptus Romano] more, sella eburnea posita, jus dicebat, disceptabatque controversias minimarum rerum. Adeoque nulli fortunæ adhærebat animus, per omnia genera vitæ errans, uti nec sibi, nec aliis, quinam homo esset, satis constaret. Non adloqui amicos, vix notis familiariter adridere; munificentia inæquali sese aliosque ludificari : quibusdam honoratis magnoque æstimantibus se puerilia, ut escæ aut lusus, munera dare; alios nihil exspectantes ditare. Itaque nescire, quid sibi vellet, quibusdam videri. Quidam ludere

U. c. 577. a. C. 175.

eum simpliciter, quidem haud dubie insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus vere regius erat animus, in urbium donis, & Deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circumdaturum urbi est pollicitus, majoremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificum e marmore facere instituit. Cyzici in Prytaneum, id est penetrabile urbis, ubi publice, quibus is honos datus est, vescuntur, vasa aurea mensæ unius posuit. Rhodiis, ut nihil unum insigne, ita omnis generis, ut quæque usus eorum postulaverunt, dona dedit. Magnificentiæ vero in Deos vel Jovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine Dei, potest testis esse. Sed & Delon aris insignibus statuarumque copia exornavit: & Antiochiæ Jovis Capitolini magnificum templum, non laqueatum auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratum, & alia multa in aliis locis pollicitus, quia perbreve tempus regni ejus fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit; reliquorum sui moris, & copia Græcorum artificum. Gladiatorum munus Romanæ con-

Ejus munificentia.

Ludi.

suetudinis primo majore cum terrore hominum, insuetorum ad tale spectaculum, quam voluptate, dedit: deinde sæpius dando, & modo vulneribus tenus, modo sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque juvenum accendit. Itaque, qui primo ab Roma magnis præmiis paratos gladiatores arcessere solitus erat, jam suo [e regno voluntarios facile paravit gladiatores, operam ultro ad depugnandum exigua mercede obferentes. Ceterum eamdem in edendis spectaculis, quam & in cetera vita, pravitatem animi levitatemque exhibuit, ut ludorum adparatu nihil magnificentius, nihil ipso rege vilius aut contemptius videretur. Quod quidem quum sæpe alias, tum maxime in iis ludis adparuit, quos, æmulatus eorum magnificentiam qui a Paulo in Macedonia post devictum Persea dati fuerant, inmani sumptu, nec minore suo dedecore, Antiochiæ edidit. Verum ad Romanas res revertamur, a quibus nos longius abstraxit hujus regis mentio.

U. c. 577. *a. C.* 175.

Suppl.

Polyb. & Diod. ubi supra.

XXI. 2. Ti. Sempronius Gracchus qui per biennium Sardiniam obtinuerat, tradita

Supr. c. 17. Infr. c. 21.

U. c. 577. *a. C.* 175. Infr. c. 28. Ser. Cornelio Sullæ prætori provincia, reverſus Romam triumphavit de Sardis. Tantam captivorum multitudinem ex ea inſula illum abduxiſſe ferunt, ut longa eorum venditione res in proverbium venerit & « Sardi » venales » pro rebus vilibus vulgari joco celebrati fuerint. Triumphaverunt & conſules ambo, Scævola de Liguribus, Lepidus de iiſdem & Gallis. Tum comitia magiſtratuum in inſequentem annum habita. Creati conſules ſunt Sp. Poſtumius Albinus, Q. Mucius Scævola. Prætoriis comitiis fortuna inter ceteros candidatos P. Africani filium L. Cornelium Scipionem, ſive is Cnæus fuit, non ſine magna invidia in certamen conjecit cum C. Cicereio, qui patris ejus ſcriba fuerat. Nam quinque jam nominatis prætoribus, C. Caſſio Longino, P. Furio Philo, L. Claudio Aſello, M. Atilio Serrano, Cn. Servilio Cæpione, quum extremo ſaltem loco adhæreſcere Scipio niteretur, adeo a patris virtutibus degeneraſſe viſus eſt, ut omnium centuriarum ſuffragiis ei Cicereius anteferretur, niſi hic ſive fortunæ crimen, ſive comitiorum errorem modeſtia ſua emendaſſet. In hoc campeſtri certamine patroni ſui

Auctor de vir. illuſt. Feſt. V. *Sardi venales.* Faſti Cap. Adde Pighium. *Comitia.*

Africani filius ope Cicereii prætor. Val. Max. IV. 5. & III. 5.

filium vincere non fuſtinuit, abjectaque ſtatim candida toga, ex competitore de victoria certo gratus cliens & competitoris ſui ſuffragator factus eſt. Sic honorem, quem à populo impetraturus Scipio non videbatur, ope Cicereii conſecutus eſt, majore Cicereii gloria, quam ſua. Conſulibus provinciæ adſignatæ ſunt. Gallia & Ligures. Mox ſortiti prætores, C. Caſſius Longinus urbanam juriſdictionem obtinuit, L. C. Sci] pio inter peregrinos. M. Atilio prætori provincia Sardinia obvenerat: ſed cum legione nova, quam conſules conſcripſerant, quinque millibus peditum trecentis equitibus, in Corſicam juſſus eſt tranſire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, uti obtineret Sardiniam. Cn. Servilio Cæpioni in Hiſpaniam ulteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites centum quinquaginta, & ſocium Latini nominis quinque millia peditum, trecenti equites: Sicilia L. Claudio ſine ſupplemento decreta. Duas præterea legiones conſules ſcribere juſſi, cum juſto numero peditum equitumque, & decem millia peditum ſociis imperare, & ſexcentos equites. Delectus

U. c. 578. a. C. 174.

Sp. Poſtumio, Q. Mucio Coſſ. Provinciæ.

V. c. 578. a. C. 174. consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia, quæ priore anno in boves ingruerat, *Pestilentia* eo verteret (*e*) in hominum morbos. Qui inciderant, haud facile septimum diem superabant: qui superaverant (*f*), longinquo, maxime quartanæ, inplicabantur morbo. Servitia maxime moriebantur. Eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus Libitina subficiebat. Cadavera, intacta a canibus ac vulturibus, tabes absumebat: satisque constabat, nec illo, nec priore anno, in tanta strage boum hominumque, vulturium usquam visum. Sacerdotes publici ea pestilentia mortui sunt, Cn. Servilius Cæpio pontifex, pater prætoris, & Ti. Sempronius Ti. F. (*g*) Longus decemvir sacrorum, & P. Ælius Pætus augur, & Ti. Sempronius Gracchus, & C. Mamilius Vitulus curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pontifex. Pontifices subfecti sunt, C. Sulpicius Galba *** in locum Tuditani.

(e) *verterat* Gron. Crev.

(f) *superabant* Gron. Crev.

(g) *Ti. F.* l. *C. F.* Gron.

*** Excidit nomen pontificis, qui in locum Cæpionis demortui subfectus est.

Augures subfecti sunt, in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronianus, in P. Ælii Q. Ælius Pætus. Decemvir sacrorum C. Sempronius Longus, curio maximus C. Scribonius Curio subficitur. Quum pestilentiæ finis non fieret, senatus decrevit, uti decemviri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit. Et, Q. Marcio Philippo verba præeunte, populus in foro votum concepit: « Si morbus pesti- » lentiaque ex agro Romano emota esset, » biduum ferias ac supplicationem se habitu- » rum. » In Veienti agro biceps natus puer, & Sinuessæ unimanus, & Auximi (*i*) puella cum dentibus; & arcus interdiu sereno cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles effulserunt: & faces eadem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuvino: Cæritesque anguem in oppido suo jubatum, aureis maculis sparsum, adparuisse adfirmabant. Et, in agro Campano bovem locutum esse, satis constabat. *U. c. 578. a. C. 174.* *Prodigia.*

XXII. Legati Nonis Juniis (*k*) ex Africa redierunt, qui, convento prius Masinissa

(i) *Oximi* Gron. Crev.

(k) *Junii* Gron. Crev.

U. c. 578. a. C. 174. rege, Carthaginem ierant: ceterum certius aliquanto, quæ Carthagine acta essent, ab rege resciérant, quam ab ipsis Carthaginiensibus. Compertum tamen adfirmaverunt, legatos ab rege Perseo venisse, iisque noctu senatum in æde Æsculapii datum esse. Ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, & rex adfirmaverat, & ipsi parum constanter negaverant. In Macedoniam quoque mittendos legatos senatus censuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messalla, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, &, de quibus ambigebatur rebus, disceptationem ab rege ad Romanos revocabant, cum exercitu profectus, sub jus judiciumque suum totam coëgit gentem. Inde, per Œæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo objectis, oraculum aditurus Delphos adscendit. Quum in media repente Græcia adparuisset, magnum non finitimis modo urbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuncius tumultus ejus venit. Triduum, non plus, Delphis moratus, per Phthiotidem Achaiam, Thessaliamque, sine damno injuriaque agrorum, per quos iter

Persei iter Delphos.

fecit, in regnum rediit. Nec earum tantum civitatium, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare : aut (*l*) legatos, aut literas dimisit, petens, « ne diutius simul- » tatum, quæ cum patre suo fuissent, memi- » nissent. Nec enim tam atroces fuisse eas, » ut non cum ipso potuerint, ac debuerint, » finiri. Secum quidem omnia illis integra » esse ad instituendam fideliter amicitiam. » Cum Achæorum maxime gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat. *U. c. 578. a. C. 174.*

Viam quærit reconciliandæ cum Achæis gratiæ.

XXIII. Hæc una ex omni Græcia gens, & Athenienſium civitas, eo proceſſerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaque ſervitiis ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat : quia, quum finibus ſuis interdixiſſent, intrare regni terminos ipſi non audebant. Id quum Perſeus animadvertiſſet, comprehenſis omnibus literas [*ad Achæos miſit, quibus ſe ſervos eorum, qui ad ſe transfugerant, benigne

(1) *ſed aut* Gron.

* Quæ uncis includuntur, ex Sigonii mente adjecta ſunt : & nituntur iis quæ in ipſa oratione dicuntur a Callicrate : *Inde literas ad nos cum muneris ſpecie miſit, & cogitare jubet, quomodo in reliquum hoc munere non egeamus.*

U. c. 578. a. C. 174. remittere illis scripsit.] Ceterum, ne similis fuga servorum postea fieret, cogitandum & illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui privatæ gratiæ aditum apud regem quærebat, & plerisque moderate & benigne scriptas esse censentibus literas, atque his maxime, qui præter spem recepturi essent amissa mancipia; Callicrates ex iis, qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inviolatum fœdus servaretur,

Callicratis adversus regem oratio.

» « Parva [inquit] aut mediocris res, Achæi, » quibusdam videtur agi; ego maxime gra- » vissimam omnium, non agique tantum arbi- » tror, sed quodam modo actam esse. Nam » qui regibus Macedonum, Macedonibusque » ipsis, finibus interdixissemus, manereque » id decretum, scilicet, ne legatos, ne nun- » cios admitteremus regum, per quos ali- » quorum ex nobis animi sollicitarentur; ii » concionantem quodam modo absentem au- » dimus regem, &, si Diis placet, oratio- » nem ejus probamus. Et, quum feræ bestiæ » cibum ad fraudem suam positum plerum- » que adspernentur & refugiant, nos cæci, » specie parvi beneficii, inescamur: &, » servulorum minimi pretii recipiendorum

» ſpe, noſtram ipſorum libertatem ſubrui *U. c. 578. a. C. 174.*
» & tentari patimur. Quis enim non videt,
» viam regiæ ſocietatis quæri, qua Romanum
» fœdus, quo noſtra omnia continentur, vio-
» letur ? Niſi hoc dubium alicui eſt, bellan-
» dum Romanis cum Perſeo eſſe, &, quod
» vivo Philippo exſpectatum, morte ejus in-
» terpellatum eſt, id poſt mortem Philippi
» futurum. Duos, ut ſcitis, habuit filios
» Philippus, Demetrium & Perſea. Genere
» materno, virtute, ingenio, favore Mace-
» donum, longe præſtitit Demetrius. Sed
» quia in Romanos odii regnum poſuerat præ-
» mium, Demetrium nullo alio crimine, quam
» Romanæ amicitiæ initæ, occidit : Perſea,
» quem populus Romanus prius pœnæ, quam
» regni, hæredem futurum ſciebat, regem
» fecit. Itaque quid hic poſt mortem patris
» egit aliud. quam bellum paravit ? Baſtarnas
» primum ad terrorem omnium in Dardaniam
» inmiſit : qui ſi ſedem eam tenuiſſent, gra-
» viores eos adcolas Græcia habuiſſet, quam
» Aſia Gallos habeat. Ea ſpe depulſus, non
» tamen belli conſilia omiſit : immo, ſi vera
» volumus dicere, jam inchoavit bellum.
» Dolopiam armis ſubegit, nec provinciis de

U. c. 578. a. C. 174. » controverſis ad diſceptationem populum
» Romanum adivit (*m*). Inde, tranſgreſſus
» Ætam, ut repente in medio umbilico Græ-
» ciæ couſpiceretur, Delphos adſcendit. Hæc
» uſurpatio itineris inſoliti quo vobis ſpectare
» videtur? Theſſaliam deinde peragravit.
» Quod ſine ullius eorum, quos oderat, no-
» xia, hoc magis tentationem metuo. Inde
» literas ad nos cum muneris ſpecie miſit,
» & cogitare jubet, quo modo in reliquum
» hoc munere non egeamus; hoc eſt, ut de-
» cretum, quo arcentur Pelopponeſo Mace-
» dones, tollamus; rurſus legatos regios,
» & hoſpitia cum principibus & mox Mace-
» donum exercitus, ipſum quoque a Delphis
» (quantum enim interluit fretum?) traji-
» cientem in Peloponneſum videamus, inmiſ-
» ceamur Macedonibus armantibus ſe adver-
» ſus Romanos. Ego nihil novi cenſeo decer-
» nendum, ſervandaque omnia integra, do-
» nec ad certum dirigatur (*n*), vanusne hic
» timor noſter, an verus fuerit. Si pax inviо-

(m) *populi Romani audivit* Gron. *nec provocantes de controverſiis ad diſceptationem populi Romani audivit* Crev.

(n) *redigatur* Gron. Crev.

» lata inter Macedonas Romanosque mane- *U. c. 578. a. C. 174.*
» bit, nobis quoque amicitia & commercium
» sit : nunc de eo cogitare periculosum &
» inmaturum videtur. »

XXIV. Post hunc Arco, frater Xenarchi prætoris, ita differuit : « Difficilem oratio- *Areo Callicrati respondet.*
» nem Callicrates, & mihi, & omnibus, qui
» ab eo dissentimus, fecit : agendo enim Ro-
» manæ societatis causam ipse, tentarique &
» obpugnari dicendo, quam nemo neque ten-
» tat, neque obpugnat, effecit, ut, qui ab
» se dissentiret, adversus Romanos dicere vi-
» deretur. Ac primum omnium, tamquam
» non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia
» populi Romani veniret, aut regum arcanis
» interesset, omnia scit & nunciat, quæ oc-
» culte facta sunt. Divinat etiam, quæ futura
» fuerant, si Philippus vixisset : quid ita Per-
» seus regni hæres sit, quid parent Macedo-
» nes, quid cogitent Romani. Nos autem,
» qui, nec ob quam causam, nec quemad-
» modum perierit Demetrius, scimus; nec
» quid Philippus, si vixisset, facturus fuerat,
» (o) ad hæc, quæ palam geruntur, consilia
» nostra adcommodare oportet. Ac scimus,

(o) *fuerit* Gron. Crev.

U. c. 578. a. C. 147. » Perſea, regno accepto, ad legatos Roma-
» nos veniſſe, ac regem Perſea a populo
» Romano adpellatum : audimus, legatos Ro-
» manos veniſſe ad regem, & eos benigne
» exceptos (*p*). Hæc omnia pacis equidem
» ſigna eſſe judico, non belli : nec Romanos
» offendi poſſe, ſi, ut bellum gerentes eos
» ſecuti ſumus, nunc quoque pacis auctores
» ſequamur. Cur quidem nos inexpiabile
» omnium ſoli bellum adverſus regnum Ma-
» cedonum geramus, non video. Obportuni
» propinquitate ipſa Macedoniæ ſumus ; an
» infirmiſſimi omnium, tamquam, quos nu-
» per ſubjecit, Dolopes ? immo contra ea,
» vel viribus noſtris, Deum benignitate, vel
» regionis intervallo tuti. Sed ſumus æque
» ſubjecti ac Theſſali Ætolique ; nihilo plus
» fidei auctoritatisque habemus adverſus Ro-
» manos, qui ſemper ſocii atque amici fui-
» mus, quam Ætoli, qui paullo ante hoſtes
» fuerunt. Quod Ætolis, quod Theſſalis,
» quod Epirotis, omni denique Græciæ cum
» Macedonibus juris eſt, idem & nobis ſit.
» Cur exſecrabilis iſta nobis ſolis velut deſer-
» tio juris humani eſt ? Fecerit aliquid Philip-
» pus,

(*p*) *acceptos* Gron. Crev.

» pus, cur adverſus eum armatum & bellum *U. c. 578. a. C. 174.*
» gerentem hoc decerneremus: quid Perſeus,
» novus rex, omnis injuriæ inſons, ſuo bene-
» ficio paternas ſimultates obliterans, meruit?
» cur ſoli omnium hoſtes ei ſumus? Quam-
» quam & illud dicere poteram, tanta prio-
» rum Macedoniæ regum merita erga nos
» fuiſſe, ut Philippi unius injurias, ſi quæ
» forte fuerunt, [obliviſci deberemus] * uti-
» que poſt mortem. Quum claſſis Romana
» Cenchreis ſtaret, conſul cum exercitu
» Elatiæ eſſet, triduum in concilio fuimus,
» conſultantes, utrum Romanos, an Philip-
» pum, ſequeremur. Nonnihil metus præſens
» ab Romanis ſententias noſtras inclinarit:
» fuit certe tamen aliquid, quod tam longam
» deliberationem fecerat (q): id quod erat
» vetuſta conjunctio cum Macedonibus, ve-
» tera & magna in nos regum merita. Va-
» leant & nunc eadem illa, non ut præcipue
» amici, ſed ne præcipue inimici ſimus. Ne
» id, quod non agitur, Callicrates, ſimula-
» verimus. Nemo novæ ſocietatis aut novi
» fœderis, quo nos temere inligemus, con-

* Per voces uncis incluſas Clericus ſupplet quod deeſt. (q) *faceret* Gron. Crev.

V. c. 578. a. C. 174. » ſcribendi eſt auctor : ſed commercium tan-
» tum juris præbendi repetendique ſit, ne
» interdictione finium noſtrorum & nos quo-
» que regno arceamus, ne ſervis noſtris ali-
» quo fugere liceat. Quid hoc adverſus Ro-
» mana fœdera eſt ? Quid rem parvam &
» apertam, magnam & ſuſpectam facimus ?
» Quid vanos tumultus ciemus ? Quid ut
» ipſi locum adſentandi Romanis habeamus,
» ſuſpectos alios ac inviſos efficimus ? Si
» bellum erit, ne Perſeus quidem dubitat,
» quin Romanos ſecuturi ſimus. In pace
» etiam, ſi non odia finiuntur, intermittan-
Nihil novi ſtatuunt Achæi. » tur. » Quum iidem huic orationi, qui literis regis adſentierant (*r*), adſentirentur, indignatione principum, quod, quam rem ne legatione quidem dignam judicaſſet Perſeus, literis paucorum verſuum impetraret, decretum differtur. Legati deinde poſtea miſſi ab rege, quum Megalopoli concilium eſſet; dataque opera eſt ab iis, qui offenſionem apud Romanos timebant, ne admitterentur.

Ætolorum diſcordiæ. XXV. Per hæc tempora Ætolorum in ſemet ipſos verſus furor mutuis cædibus ad internecionem adducturus videbatur gentem.

(r) *adſentierant* del. *Crev.*

Fessi deinde & Romam utraque pars miserunt legatos, & inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: quæ novo facinore discussa res veteres etiam iras excitavit. Exsulibus Hypatæis, qui factionis Proxeni erant, quum reditus in patriam promissus esset, fidesque data per principem civitatis Eupolemum, octoginta inlustres homines, quibus redeuntibus inter ceteram multitudinem Eupolemus etiam (s) obvius exierat, quum salutatione benigni excepti essent, dextræque datæ, ingredientes portam, fidem datam Deosque testes nequidquam invocantes, interfecti sunt. Inde gravius de integro bellum exarsit. C. Valerius Lævinus, & Ap. Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Popillius, & L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud eos quum Delphis utriusque partis legati magno certamine agerent, Proxenus maxime, quum caussa, tum eloquentia, præstare visus est; qui paucos post dies ab Orthobula uxore veneno est sublatus: damnataque eo crimine, in exsilium abiit. Idem furor & Cretenses lacerabat. Adventu deinde Q. Minucii legati, qui cum decem navibus

U. c. 578. a. C. 174.

Cretensium dissidia.

(s) *etiam* del. *Gron. Crev.*

U. c. 578. a. C. 174 missus ad sedanda eorum certamina erat; in spem pacis venerant. Ceterum induciæ & antea sex mensium fuerunt: inde multo gravius bellum exarsit. Lycii quoque per idem tempus ab Rhodiis bello vexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quæque modo gesta sunt, persequi non operæ est satis superque oneris sustinenti res a populo Romano gestas scribere.

Celtiberorum rebellio. XXVI. Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Ti. Graccho dediderant, pacati manserant M. Titinio prætore obtinente provinciam. Rebellarunt sub adventum Ap. Claudii, orsique bellum sunt ab repentina obpugnatione castrorum Romanorum. Prima lux ferme erat, quum vigiles in vallo, quique in portarum stationibus erant, quum vidissent procul venientem hostem, ad arma conclamaverunt. Ap. Claudius, signo proposito pugnæ, ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par utrumque (*t*) prœlium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: urguentes deinde alii alios secuti evaserunt

(t) *utrimque* Gron. Crev.

extra vallum, ut pandere aciem, & exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur, possent. Ita repente eruperunt, ut sustinere inpetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam secundam pulsi sunt : ad quindecim millia cæsa aut capta : signa ademta duo & triginta. Castra etiam eo die expugnata, debellatumque. Nam, qui superfuere prœlio, in oppida sua dilapsi sunt. Quieti deinde paruerunt imperio. *U. c. 578. a. C. 174.*

XXVII. Censores eo anno creati Q. Fulvius Flaccus & A. Postumius Albinus legerunt senatum : princeps lectus M. Æmilius Lepidus pontifex maximus. De senatu novem ejecerunt. Insignes notæ fuerunt M. Cornelii Maluginensis, qui biennio ante prætor in Hispania fuerat ; & L. Cornelii Scipionis prætoris, cujus tum inter cives & peregrinos jurisdictio erat; & Cn. Fulvii, qui frater Germanus & , ut Valerius Antias tradit, consors etiam censoris erat. Consules, votis etiam in Capitolio nuncupatis, in provincias profecti sunt. Ex iis M. Æmilio senatus negotium dedit, ut Patavinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine factionum ad intestinum bellum exar- *Censores.*

U. c. 578. a. C. 174. fiſſe, & ipſorum legati adtulerant. Legati, qui in Ætoliam ad ſimiles motus comprimendos ierant, renunciarunt, coërceri rabiem gentis non poſſe. Patavinis ſaluti fuit adventus conſulis: neque aliud, quod ageret in provincia, quum habuiſſet, Romam rediit.

Eorum opera. Cenſores vias ſternendas ſilice in urbe, glarea extra urbem ſubſtruendas (*u*) marginandasque primi omnium locaverunt, pontesque multis locis faciendos: & ſcenam ædilibus prætoribusque præbendam: & carceres in circo, & ova ad notas curriculis numerandis, & * dam, & metas trans * & caveas ferreas pe * intromitterentur * ferreis in monte Albano conſulibus (*x*), & clivum Capitolinum ſilice ſternendum curaverunt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium ad ſenaculum, ac ſuper id curiam.

(u) *ſubſternendas* Gron. Crev.

(x) Locum hunc utcunque explet Marcellus Donatus, atque ita legendum putat, cenſores curaſſe *carceres in circo* faciendos, *& ova ad notas curriculis numerandas, & rhedam, & metas tranſitus, & caveas ferreas, per quas intromitterentur feræ.* Sed his etiam receptis conjecturis, quomodo iſta cohærebunt verbis quæ ſequuntur, *in monte Albano conſulibus?*

Et extra portam Trigeminam emporium lapide ſtraverunt, ſtipitibusque ſepſerunt : & porticum Æmiliam reficiendam curarunt : gradibusque adſcenſum ab Tiberi in emporium fecerunt. Et extra eamdem portam in Aventinum porticum ſilice ſtraverunt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Galatiæ & Auximi muros faciendos locaverunt, venditisque ibi publicis locis, pecuniam, quæ redacta erat, tabernis utrique foro circumdandis conſumſerunt. Et alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Poſtumius nihil, niſi ſenatus Romani populive juſſu, ſe locaturum ipſorum pecunia *) Jovis ædem Piſauri & Fundis, & Pollentiæ etiam aquam adducendam, & Piſauri viam ſilice ſternendam, & Sinueſſam a ga * aviariæ : in his & clo * um circumducend * & forum porticibus tabernisque claudendum, & Janos tres faciendos (y). Hæc ab uno cenſore opera locata, *U. c. 578. a C. 174.*

(y) Locus conruptus forte ſic legendus : *& alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Poſtumius nihil, niſi ſenatus Romani populive juſſu, ſe locaturum pecunia* dicebat) *Jovis ædem Piſauri & Fundis, & Pollentiam aquam adducendam, & Piſauri viam ſilice ſternendam, & Sinueſſæ* magna opera ac varia : *in his & cloacam* in fluvium circumducendam, &

U. c. 578. a. C. 174. cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens & severa censura fuit. Multis equi ademti.

XXVIII. Exitu prope anni diem unum supplicatio fuit ob res prospere gestas in Hispania ductu auspicioque Ap. Claudii proconsulis : & majoribus hostiis viginti sacrificatum. Et alterum diem supplicatio ad Cereris, Liberi, Liberæque fuit, quod ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorum ruinis nunciatus erat. Quum Ap. Claudius ex Hispania Romam rediisset, decrevit senatus, ut ovans urbem iniret. Jam *Comitia.* consularia comitia adpetebant; quibus, magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Postumius Albinus & M. Popillius Lænas. Prætores inde facti, N. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Craſſipes iterum, A. Atilius Serranus iterum, C. Fulvius Saxula iterum. Comitiis perfectis, Ap. Claudius Centho, ex Celtiberis ovans quum in urbem iniret, decem millia pondo argenti, quinque millia

forum porticibus tabernisque claudendum, & Janos tres faciendos. Hæc emendavimus ex conjecturis partim Sigonii, partim Crevierii & Drakenborchii.

auri in ærarium tulit. Flamen Dialis inauguratus eſt Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem (z) Matris Matutæ cum indice hoc poſita eſt : « Ti. Sempronii Gracchi » conſulis imperio auſpicioque legio exer- » citusque populi Romani Sardiniam ſubegit. » In ea provincia hoſtium cæſa aut capta » ſupra octoginta millia. Republica feliciſſi- » me geſta, atque liberatis vectigalibus * » reſtitutis, exercitum ſalvum atque incolu- » men pleniſſimum præda domum reportavit. » Iterum triumphans in urbem Romam rediit. » Cujus rei ergo hanc tabulam donum Jovi » dedit. » Sardiniæ inſulæ forma erat, atque in ea ſimulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data; unum ante cetera inſigne fuit T. Flaminini, quod mortis cauſſa patris ſui, cum viſceratione epuloque & ludis ſcenicis, quatriduum dedit. Magni tamen muneris ea ſumma fuit, ut per triduum quatuor & ſeptuaginta homines pugnarint.

U. c. 578. a. C. 174.

Tabula in ædeMatris Matutæ a Graccho poſita.

(z) *æde* Gron. Crev.

* Deeſſe vox aliqua videtur. Sig. & Crev. legendum exiſtimant *liberatis vectigalibus & reip. reſtitutis.* Gron. conjicit : *ſociisque reſtitutis.*

U. c. 578. a. C. 174.

SUPPL. *Lex Voconia.*

1. FINIS hujus anni insignis est nova, eaque magni momenti lege, quæ non sine aliquo motu animorum agitata civitatem exercuit. Hactenus feminas non minus quam viros ad hæreditates admitti jus fuerat : inde fiebat, ut illustrissimarum sæpe familiarum bona in alienas domos transfunderentur, magno cum reipublicæ damno, cujus interest clarorum nominum hæredibus suppetere opes, quibus splendorem generis, onus alioqui magis quam decus, tutari & exornare possint. Deinde etiam, quum crescentibus jam imperii opibus crescerent quoque privatorum divitiæ, metus erat, ne pronior natura in luxum & elegantioris cultus adfectationem muliebris animus, nactus ex adfluentia opum cupiditatis inritamenta, in sumptus inmodicos atque in luxuriam prolaberetur, ac deinde a prisca fortasse sanctitate descisceret, nec minor fieret morum quam cultus mutatio. His incommodis obviam ire statuit Q. Voconius Saxa tribunus plebis, tulitque ad populum : « Ne quis, qui post A. Postumium, » Q. Fulvium censores census esset, hæredem » virginem, neve mulierem faceret : neve » ulli virgini, vel mulieri, bona cujusquam

Cic. 1. in Verr. Cap. 42. Dio, L. LVI.

» liceret hæreditate percipere ultra centum » millia festertium. » Sed & cavendum quoque duxit Voconius, ne magnitudine legatorum hæreditates, quod fiebat interdum, exhaurirentur. Adjecit igitur rogationi, « Ne » quis plus cuiquam legaret, quam ad hæ» redem hæredesve perveniret. » Atque hoc quidem posterius legis caput facile se populo probabat, quod & æquissimum videretur, nec cuiquam magnopere grave esset. De priore, quo removebantur feminæ ab omnium omnino civium hæreditatibus, ambigebatur. Dubitationem exemit M. Cato, acerrimus jam olim in defendenda lege Oppia mulierum adversarius & castigator, qui & hanc quoque majoris momenti adversus illas legem annos natus quinque & sexaginta, magna voce & bonis lateribus, suasit, pro solita asperitate in muliebrem invectus inpotentiam, intolerandosque in opulentia spiritus: quum hinc quoque argueret divitum matronarum fastum & adrogantiam, « quod illæ, magna » sæpe dote marito adlata, magnam sibi pecu-

U. c. 573. a. C. 174.

Cic. 1. in Verr. Cap. 43.

Liv. XXXIV. 1. & seq.

Cic. de Sen. C. 5.

Cato apud A. Gell. XVII. 6.

U. c. 578. *a. C.* 174. » niam reciperent ac retinerent, eamque pe-
» cuniam ita poſtea viro roganti mutuam
» darent, ut, quoties iratæ eſſent, ſtatim
» per receptitium ſervum conſectantem &
» quotidie flagitantem ſolutionem, maritum
» tanquam debitorem extraneum inportune
» cogerent. » Hac indignatione commoti le-
gem, uti rogabat Voconius, accipiendam
cenſuerunt.

EPITOME
LIBRI XLII LIVIANI

Q. *Fulvius Flaccus censor templum Junonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliavit, ut ædem, quam dedicabat, tegeret. Tegulæ ex senatusconsulto reportatæ. Eumenes, Asiæ rex, in senatu de Perseo, Macedoniæ rege, questus est: cujus injuriæ in populum Romanum referuntur. Ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus consul, cui id mandatum erat, in Macedoniam transiit, levibusque expeditionibus, equestribus prœliis, in Thessalia cum Perseo parum felici eventu pugnavit. Inter Masinissam & Carthaginienses de agro fuit arbiter ad disceptandum a senatu datus. Legati missi ad civitates socias & reges rogandos, ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodiis,*

Luſtrum a cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita ducenta quinquaginta ſeptem millia ducenta triginta unum. Res præterea adverſus Corſos & Ligures proſpere geſtas continet.

LIBER XLII

I.

L. Postumius Albinus, M. Popillius Lænas quum omnium primum de provinciis exercitibusque ad senatum retuliſſent, Ligures utrique decreti ſunt : ut novas ambo, quibus eam provinciam obtinerent, legiones, (binæ ſingulis decretæ) & ſocium Latini nominis dena millia peditum & ſexcenos (*a*) equites, & ſupplementum Hiſpaniæ tria millia peditum Romanorum ſcriberent, & ducentos equites. Ad hoc mille & quingenti pedites Romani cum centum equitibus ſcribi juſſi; cum quibus prætor, cui Sardinia obtigiſſet, in Corſicam tranſgreſſus bellum gereret; interim M. Atilius, vetus prætor, provinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias ſortiti ſunt, A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxula inter cives & peregrinos, N. Fabius Buteo Hiſpaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Craſſipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priuſquam magiſtratus proficiſce-

U. c. 579. a. C. 173.

L. Poſtumio, M. Popillio Coſſ. Provinciæ.

(a) *ſexcentos* Gron. Crev.

U. c. 579. a. C. 173 rentur, ſenatui placuit, L. Poſtumium conſulem ad agrum publicum a privato terminandum in Campaniam ire; cujus ingentem modum poſſidere privatos, paullatim proferendo fines, conſtabat. Hic, iratus Prænestinis, quod, quum eo privatus ſacrificii in templo Fortunæ faciundi cauſſa profectus eſſet, nihil in ſe honorifice, neque publice, neque privatim, factum a Prænestinis eſſet, priuſquam ab Roma proficiſceretur, literas Prænestе miſit, ut ſibi magiſtratus obviam exiret, locum publice pararet, ubi diverteretur, jumentaque, quum exiret inde, præſto eſſent. Ante hunc conſulem, nemo umquam ſociis in ullâ re oneri aut ſumtui fuit. Ideo magiſtratus mulis tabernaculisque & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſociis. Privata hoſpitia habebant; ea benigne comiterque colebant: domusque eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diverti mos eſſet. Legati, qui repente aliquo mitterentur, ſingula jumenta per oppida, iter qua faciundum erat, imperabant: aliam inpenſam ſocii in magiſtratus Romanos non faciebant. Injuria conſulis, etiamſi juſta, non tamen in magiſtratu exercenda,

Magiſtratuum Rom. priſca modeſtia.

cenda, & silentium, nimis aut modestum, aut timidum, Prænestinorum jus, velut probato exemplo, magistratibus fecit graviorum in dies talis generis imperiorum. *U. c. 579. a. C. 173.*

II. PRINCIPIO hujus anni legati, qui in Ætoliam & Macedoniam missi erant, renunciarunt, « sibi conveniendi regis Persei, quum » alii abesse eum, alii ægrum esse, falso » utrumque, fingerent, potestatem non factam. » Facile tamen adparuisse sibi, bellum parari, » nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in » Ætolia seditionem glisscere in dies, neque » discordiarum principes auctoritate sua coër- » ceri potuisse. » Quum bellum Macedonicum in exspectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, pacemque Deum peti precationibus, quæ editæ ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuvii classis magnæ species in cœlo visæ dicebantur; & Priverni lana pulla terra enata; & in Veienti apud Rementem lapidatum; Pomptinum omne velut nubibus locustarum coopertum esse; in Gallico agro, qua induceretur aratrum, sub exsistentibus glebis pisces emersisse. Ob hæc prodigia libri fatales inspecti, editumque ab decemviris est, & quibus Diis, qui- *Legati ex Macedonia & Ætolia reduces.* *Prodigia expiata.*

U. c. 579. a. C. 173. busque hoſtiis ſacrificaretur, & ut ſupplicatio prodigiis expiandis fieret: altera, quæ priore anno valetudinis populi cauſſa vota eſſet, ea uti feriæque eſſent. Itaque ſacrificatum eſt, ut decemviri ſcriptum ediderunt.

Ædis Fortunæ equeſtris. III. EODEM anno ædis (*b*) Junonis Laciniæ detecta. Q. Fulvius Flaccus cenſor ædem Fortunæ Equeſtris, quam in Hiſpania prætor bello Celtiberico voverat, faciebat eniſo ſtudio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum eſſet. Magnum ornamentum tum ſe templo ratus adjecturum, ſi tegulæ marmoreæ eſſent, profectus in Bruttios, ædem Junonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit. Id ſatis fore ratus ad tegendum, quod ædificaretur. Naves paratæ fuerunt, quæ tollerent atque adſportarent, auctoritate cenſoria ſociis deterritis id ſacrilegium prohibere. Poſtquam cenſor rediit, tegulæ, expoſitæ de navibus, ad templum portabantur. Quamquam, unde eſſent, ſilebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus eſt: ex omnibus partibus poſtulabatur, ut conſules eam rem ad ſenatum referrent. Ut vero arceſſitus in curiam cenſor venit,

Tegulæ marmoreæ ex æde Junonis Laciniæ detractæ.

(*b*) *ædes* Gron. Crev.

multo infeſtius ſinguli univerſique præſentem lacerare. «Templum auguſtiſſimum regionis ejus, quod non Pyrrhus, non Hannibal violaſſent, violare parum habuiſſe, niſi detexiſſet fœde, ac prope diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. Cenſorem, moribus regendis creatum, cui ſarta tecta exigere ſacris publicis, & loca tuenda, more majorum traditum eſſet; eum per ſociorum urbes diruentem templa, nudantemque tecta ædium ſacrarum, vagari: &, quod, ſi in privatis ſociorum ædificiis faceret, indignum videri poſſet, id Deum inmortalium templa demolientem facere: & obſtringere religione populum Romanum, ruinis templorum templa ædificantem: tamquam non iidem ubique Dii inmortales ſint, ſed ſpoliis aliorum alii colendi exornandique.» Quum, priuſquam referretur, adpareret, quid ſentirent Patres, relatione facta, in unam omnes ſententiam ierunt, ut hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piacularíaque Junoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia

U. c. 579. a. C. 173.

Reportatæ juſſu ſenatus.

U. c. 579. a. C. 173. reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemtores nunciarunt.

IV. Ex prætoribus, qui in provincias ierant, N. Fabius Maſſiliæ moritur, quum in citeriorem Hiſpaniam iret. Itaque, quum id nunciatum a Maſſilienſibus legatis eſſet, ſenatus decrevit, ut P. Furius & Cn. Servilius, quibus ſuccedebatur, inter ſe ſortirentur, uter citeriorem Hiſpaniam prorogato imperio obtineret. Sors obportuna fuit; P. Furius idem, cujus ea provincia fuerat, remaneret. Eodem anno, quum agri Liguſtini & Gallici, quod bello captum erat, aliquantum vacaret, ſenatusconſultum factum, ut is ager viritim divideretur. Decemviros in eam rem ex ſenatusconſulto creavit A. Atilius prætor urbanus, M. Æmilium Lepidum, C. Caſſium, T. Æbutium Carum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Appuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diviſerunt dena jugera in ſingulos, ſociis nominis Latini terna. Per idem tempus, quo hæc agebantur, legati ex Ætolia Romam venerunt de diſcordiis ſeditionibusque ſuis, & Theſſali legati, nunciantes, quæ in Macedonia gererentur.

V. Perseus, jam bellum vivo patre cogitatum in animo volvens, omnes, non gentes modo Græciæ, sed civitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura, quam præstando, sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad favorem ejus inclinati animi, & aliquanto quam in Eumenem propensiores: quum Eumenis beneficiis muneribusque omnes Græciæ civitates & plerique principum obligati essent: & ita se in regno suo gereret, ut, quæ sub ditione ejus, urbes (c) nullius liberæ civitatis fortunam secum mutatam vellent. Contra Persea fama erat post patris mortem uxorem manu sua occidisse: Apellem, ministrum quondam fraudis in fratre tollendo, atque ob id requisitum a Philippo ad supplicium, exsulantem, arcessitum post patris mortem ingentibus promissis ad præmia tantæ perpetratæ rei clam interfeciſſe. Intestinis externisque præterea multis cædibus infamem, nec ullo commendabilem merito, præferebant vulgo civitates tam pio erga propinquos, tam justo in cives, tam munifico erga omnes homines regi, seu fama & majestate

U. c. 579. a. C. 173.

Perseus animos Græcorum sibi conciliat.

(c) add. *essent* Gron, Crev.

U. c. 578. *a. C.* 174. Macedonum regum præoccupati ad ſpernendam originem novi regni; ſeu mutationis rerum cupidi; ſeu quia eum objectum eſſe Romanis volebant. Erant autem non Ætoli modo in ſeditionibus, propter ingentem vim æris alieni, ſed Theſſali etiam: ea contagione, velut tabes, in Perrhæbiam quoque id pervaſerat malum. Quum Theſſalos in armis eſſe nunciatum eſt, Ap. Claudium legatum ad eas res adſpiciendas componendasque ſenatus miſit. Qui, utriuſque partis principibus caſtigatis, quum injuſto fœnore gravatum æs alienum, ipſis magna ex parte concedentibus, qui onerarant, levaſſet, juſti crediti ſolutionem in * annorum penſiones diſtribuit. Per eumdem Appium eodemque modo compoſitæ in Perrhæbia res. Ætolorum cauſſas Marcellus Delphis per idem tempus hoſtilibus actas animis, quas inteſtino geſſerant bello, cognovit. Quum certatum utrimque temeritate atque audacia cerneret, decreto quidem ſuo neutram partem aut levare, aut onerare voluit: communiter ab

* Patet excidiſſe hic notam numeralem, qua indicebatur, quot annorum penſionibus creditum ſolvendum eſſet.

utrisque petiit, abstinerent bello, & oblivione præteritorum discordias finirent. Hujus reconciliationis inter ipsos fides, obsidibus ultro citroque datis, firmata est. Corinthum, ut ibi deponerentur obsides, convenitur. *U. c. 578. a. C. 174.*

VI. A Delphis & Ætolico concilio Marcellus in Peloponnesum trajecit, quo Achæis edixerat conventum. Ubi, conlaudata gente, quod constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent, insigne adversus Persea odium Romanorum fecit: quod ut maturius erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens secum, quod de adparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinque legati ad regem missi, qui res in Macedonia adspicerent. Alexandriam iidem ad Ptolemæum renovandæ amicitiæ caussa proficisci jussi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt: quorum princeps Apollonius, in senatum introductus, multis justisque caussis regem excusavit, « Quod stipendium serius *Legati in Macedoniam & Ægyptum.* *Legati ab Antiocho Romam veniunt.*

U. c. 579. a. C. 173

» quoad diem præſtaret. Id ſe omne advexiſſe; » ne cujus, niſi temporis, gratia regi fieret. » Donum præterea adferre, vaſa aurea quin- » gentum pondo. Petere regem, ut, quæ » cum patre ſuo ſocietas atque amicitia fuiſ- » ſet, ea ſecum renovaretur; imperaretque » ſibi populus Romanus, quæ bono fidelique » ſocio regi eſſent imperanda. Se nullo uſ- » quam ceſſaturum officio. Ea merita in ſe » ſenatus fuiſſe, quum Romæ eſſet, eam » comitatem juventutis, ut pro rege, non » pro obſide, omnibus ordinibus fuerit. » Legatis benigne reſponſum, & ſocietatem renovare cum Antiocho, quæ cum patre ejus fuerat, A. Atilius prætor urbanus juſſus. Quæſtores urbani ſtipendium, vaſa aurea cenſores acceperunt: eisque negotium datum eſt, ut ponerent ea, in quibus templis videretur: legatoque centum millium æris munus miſſum, & ædes liberæ hoſpitio datæ, ſumtusque decretus, donec in Italia eſſet. Legati, qui in Syria fuerant, renunciaverunt, in maximo eum honore apud regem eſſe, amiciſſimumque populo Romano.

VII. In provinciis eo anno hæc, C. Cicereius prætor in Corſica ſignis conlatis pugna-

vit : ſeptem millia Corſorum cæſa ; capti amplius mille & ſeptingenti. Voverat in ea pugna prætor ædem Junoni Monetæ. Pax deinde data petentibus Corſis, & exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corſica ſubacta Cicereius in Sardiniam tranſmiſit. Et in Liguribus in agro Statiellati pugnatum ad oppidum Caryſtum. Eo ſe magnus exercitus Ligurum contulerat. Primo ſub adventum M. Popillii conſulis mœnibus ſeſe continebant : deinde, poſtquam oppidum obpugnaturum Romanum cernebant, progreſſi ante portas, aciem ſtruxerunt : nec conſul (ut quid id ipſum obpugnatione comminanda quæſiſſet) moram certamini fecit. Pugnatum eſt amplius tres horas, ita ut neutro inclinaret ſpes. Quod ubi conſul vidit, nulla parte moveri Ligurum ſigna, imperat equitibus, ut equos conſcendant, ac tribus ſimul partibus in hoſtes, quanto maximo poſſent tumultu, incurrant. Pars magna equitum mediam trajecit aciem, & ad terga pugnantium pervaſit. Inde terror injectus Liguribus. Diverſi in omnes partes fugerunt. Perpauci retro in oppidum, quia inde ſe maxime objecerat eques. Et pugna tam pervicax

U. c. 579. a. C. 173.

Corſi victi.

Ligures quoque victi.

V. c. 578. a. C. 174. multos abſumſerat Ligurum, & in fuga paſſim cæſi ſunt. Decem millia hominum cæſa traduntur; amplius ſeptingenti paſſim capti: ſigna militaria relata octoginta duo. Nec incruenta victoria fuit. Amplius tria millia militum amiſſa; quum, cedentibus neutris, ex parte utraque primores caderent.

Dedunt ſeſe. VIII. Post hanc pugnam ex diverſa fuga in unum conlecti Ligures, quum majorem multo partem civium amiſſam, quam ſupereſſe, cernerent, (nec enim plus decem millia hominum erant) dediderunt ſeſe; nihil quidem illi pacti. Speraverant tamen, non atrocius, quam ſuperiores imperatores, conſulem in ſe ſæviturum. *Venduntur.* At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipſos bonaque eorum vendidit: literasque ſenatui de rebus ab ſe geſtis miſit. Quas quum A. Atilius prætor in curia recitaſſet, (nam conſul alter Poſtumius, agris recognoſcendis in Campania occupatus, aberat) atrox res viſa ſenatui: « Statiellates, » qui uni ex Ligurum gente non tuliſſent » arma adverſus Romanos, tum quoque » obpugnatos, non ultro inferentes bellum; » deditos in fidem populi Romani omni » ultimæ crudelitatis exemplo laceratos ac

» deletos esse : tot millia capitum innoxio- *U. c. 578. a. C. 174.*
» rum, fidem inplorantia populi Romani,
» ne quis umquam se postea dedere auderet,
» pessimo exemplo venisse : & distractos
» passim justis quondam hostibus populi
» Romani pacatis servire. Quas ob res *Redimi jubentur.*
» placere senatui, M. Popillium consulem
» Ligures, pretio emtoribus reddito, ipsos
» restituere in libertatem ; bonaque ut iis,
» quidquid ejus recuperari possit, reddantur
» curare. Arma primo quoque tempore fieri
» in ea gente. Consulem de provincia dece-
» dere, quum deditos in sedem suam Ligures
» restituisset. Claram victoriam vincendo
» obpugnantes, non sæviendo in adflictos,
» fieri.

IX. Consul, qua ferocia animi usus erat *Consulis contumacia.* in Liguribus, eamdem ad non parendum senatui habuit. Legionibus extemplo Pisas in hibernacula missis, iratus Patribus, infestus prætori, Romam rediit : senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis invectus est in prætorem : « qui, quum ob » rem bello (*d*) bene gestam, uti Diis » inmortalibus honos haberetur, referre ad

(d) *bello rem bene* Gron. Crev.

V. c. 579. a. C. 173. » ſenatum debuiſſet, adverſus ſe pro hoſtibus » ſenatusconſultum feciſſet, quo victoriam » ſuam ad Ligures transferret, dedique iis » prope conſulem prætor juberet. Itaque » multam ei ſe dicere : a patribus poſtulare, » ut ſenatusconſultum in ſe factum tolli » juberent : ſupplicationemque, quam ab- » ſentes ex literis, de bene geſta republica » miſſis, decernere debuerint, præſentes » honoris Deorum primum cauſſa, deinde » & ſui aliquo tandem reſpectu, decerne- » rent. » Nihilo lenioribus, quam abſens, ſenatorum aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re, in provinciam redit (*e*). Alter conſul Poſtumius, conſumta æſtate in recognoſcendis agris, ne viſa quidem pro- *Comitia.* vincia ſua, comitiorum cauſſa Romam rediit. Conſules C. Popillium Lænatem, P. Ælium Ligurem creavit. Prætores exinde (*f*) facti C. Licinius Craſſus, M. Junius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum.

X. Eo anno luſtrum conditum eſt. Cenſores erant Q. Fulvius Flaccus, A. (*c*)

(e) *rediit* Gron. Crev. (b) *deinde* Gron. Crev.
(f) *A.* l. *L.* Gron.

Poſtumius Albinus. Poſtumius condidit. *U. c. 579. a. C. 173.* Cenſa ſunt civium Romanorum capita ducenta ſexaginta novem millia & quindecim. Minor aliquanto numerus, quia L. Poſtumius conſul pro concione edixerat, qui ſocium Latini nominis ex edicto C. Claudii conſulis redire in civitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romæ, ſed omnes in ſuis civitatibus cenſerentur. Concors & e republica cenſura fuit. Omnes, quos ſenatu moverunt, quibusque equos ademerunt, ærarios fecerunt, & tribu moverunt: neque ab altero notatum alter probavit. Fulvius ædem Fortunæ Equeſtris, quam proconſul in Hiſpania, dimicans cum Celtiberorum legionibus, voverat, annos ſex poſt, quam voverat, dedicavit: & ſcenicos ludos per quatriduum, unum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus, decemvir ſacrorum, eo anno mortuus eſt. In locum ejus ſubfectus A. Poſtumius Albinus. Locuſtarum tantæ nubes a mari vento repente in Apuliam inlatæ ſunt, ut examinibus ſuis agros late operirent. Ad quam peſtem frugum toliendam Cn. Sicinius prætor deſignatus, cum imperio in Apuliam miſſus, ingenti agmine hominum ad conligendas eas

Locuſtæ in Apulia.

U. c. 580. a. C. 172.

C. Popillio P. Ælio Coss.

Contentiones de Liguribus.

coacto, aliquantum temporis absumsit. Principium insequentis anni, quo C. Popillius & P. Ælius fuerunt consules, residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus renovarique senatusconsultum volebant, & consul Ælius referebat. Popillius & collegam & senatum pro fratre deprecabatur; præ se ferens, si qui (*g*) decernerent, interceſſurum, collegam deterruit. Patres, eo magis utrique pariter consulum infensi, in cœpto perstabant. Itaque, quum de provinciis ageretur, & Macedonia, jam inminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur. Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popillio referretur. Postulantibus deinde, ut novos exercitus scribere, aut supplementum veteribus liceret, utrumque negatum est. Prætoribus quoque in Hispaniam supplementum petentibus negatum: M. Junio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Crassus urbanam jurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus, C. Memmius Siciliam, Sp. Cluvius Sardiniam. Consules, ob ea irati

(g) *quid* Gron. Crev.

senatui, Latinis feriis in primam quamque diem indictis, in provinciam abituros esse (*h*) denunciarunt; nec quidquam reipublicæ acturos, præterquam quod ad provinciarum administrationem adtineret. *U. c. 580. a. C. 172.*

XI. ATTALUM, regis Eumenis fratrem, legatum venisse Romam, Valerius Antias his consulibus scribit, ad deferenda de Perseo crimina, indicandosque adparatus belli. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenem venisse tradunt. Eumenes igitur, ut Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum ejus, sed beneficiis etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi populus Romanus, in senatum est introductus. « Caussam veniendi sibi Romam » fuisse [dixit] præter cupiditatem visendi » Deos hominesque, quorum beneficio in » ea fortuna esset, supra quam ne optare » quidem auderet, etiam ut coram moneret » senatum, ut Persei conatis obviam iret.» Orsus inde a Philippi consiliis, « necem » Demetrii filii [retulit] adversantis Romano » bello; Bastarnarum gentem excitam sedi- *Eumenes Romam venit.* *Persea suspectum facit Romanis.*

(h) *esse* l. *se* Gron. Crev.

V. c. 580. a. C. 172. » bus ſuis, quorum auxiliis fretus in Italiam » tranſiret. Hæc eum volutantem in animo, » obpreſſum fato, regnum ei reliquiſſe, » quem infeſtiſſimum eſſe ſenſiſſet Romanis. » Itaque Perſea, hæreditarium a patre re- » lictum bellum, & ſimul cum imperio » traditum, jamjam primum alere ac fovere » omnibus conſiliis. Florere præterea juven- » tute, quam ſtirpem longa pax ediderit, » florere opibus regni, florere etiam ætate. » Quæ quum corporis robore ac viribus » vigeat, animum eſſe inveteratum diutina » arte atque uſu belli. Jam inde a puero, » patris contubernio, Romanis quoque bellis, » non finitimis tantum, adſuetum, miſſum » a patre in expeditiones multas variasque. » Jam ex quo ipſe accepiſſet regnum, multa, » quæ non vi, non dolo, Philippus, omnia » expertus, potuiſſet moliri, admirando rerum » ſucceſſu tenuiſſe. Acceſſiſſe ad vires eam, » quæ longo tempore, multis magnisque » meritis pareretur (*i*) auctoritatem. »

XII. « NAM apud Græciæ atque Aſiæ civi- » tates vereri majeſtatem ejus omnes. Nec, pro

(i) *pararetur* Gron. Crev.

» pro quibus meritis, pro qua munificentia tantum ei tribuatur, cernere : nec dicere » pro certo posse, utrum felicitate id quadam ejus accidat, an, quod ipse vereatur » dicere, invidia adversus Romanos favorem » illi conciliet. Inter ipsos quoque reges » ingentem auctoritate ; Seleuci filiam duxisse eum, non petentem, sed petitum » ultro; sororem dedisse Prusiæ precanti ac » oranti : celebratas esse utrasque nuptias » gratulatione donisque innumerabilium legationum, & velut auspicibus nobilissimis » populis deductas esse. Bœotorum gentem, » captatam Philippo, numquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse : tribus » nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse : uno Thebis, altero ad Delum, » augustissimo & celeberrimo in templo, » tertio Delphis. In Achaïco concilio vero, » nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eo rem prope » adductam, ut aditus & in Achaiam daretur. At, Hercule, suos honores, cujus » merita in eam gentem privatim, an publice, » sint majora, vix dici posset, partim defertos per incultum ac neglegentiam, partim

U. c. 580. a. C. 172.

U. c. 580. a. C. 172. » hostiliter sublatos esse. Jam, Ætolos, » quem ignorare, in seditionibus suis non » ab Romanis, sed a Perseo præsidium pe- » tiisse? His eum fultum societatibus atque » amicitiis eos domesticos adparatus belli » habere, ut externis non egeat; triginta » millia peditum, quinque millia equitum: » in decem annos frumentum præparare, ut » abstinere & suo & hostium agro frumen- » tandi causa possit. Jam pecuniam tantam » habere, ut decem millibus mercenariorum » militum, præter Macedonum copias, sti- » pendium in totidem annos præparatum » habeat: præter annuum, quod ex metallis » regiis capiat, vectigal. Arma vel tribus » tantis exercitibus in armamentaria conges- » sisse. Juventutem, ut jam Macedonia de- » ficiat, velut ex perenni fonte unde hauriat, » Thraciam subjectam esse. »

Hortatur ad bellum contra Persea.

XIII. Reliquum orationis adhortatio fuit. « Non ego hæc [inquit] incertis jactata ru- » moribus, & cupidius credita, quia vera » esse de inimico crimina volebam, adfero » ad vos, Patres conscripti; sed comperta » & explorata, haud secus quam si specu- » lator missus a vobis subjecta oculis refer-

» rem. Neque, relicto regno meo, quod *U. c. 580. a. C. 172.*
» amplum & egregium vos feciſtis, mare
» tantum trajeciſſem, ut vana ad vos adfe-
» rendo fidem abrogarem mihi. Cernebam
» nobiliſſimas Aſiæ & Græciæ civitates, in
» dies magis denudantes judicia ſua, mox,
» ſi permitteretur, eo proceſſuras, unde
» receptum ad pœnitendum non haberent.
» Cernebam Perſea, non continentem ſe
» Macedoniæ regno, alia armis occupantem,
» alia, quæ vi ſubigi non poſſunt, favore
» ac benevolentia complectentem. Videbam,
» quam inpar eſſet ſors, quum ille vobis
» bellum (*k*), vos ei ſecuram pacem præ-
» ſtaretis; quamquam mihi quidem non pa-
» rare, ſed gerere pene bellum videbatur.
» Abrupolim, ſocium atque amicum veſtrum,
» regno expulit. Artetarum Illyrium, quia
» ſcripta ab eo quædam vobis comperit,
» ſocium item atque amicum veſtrum, in-
» terfecit. Everſam (*l*) & Callicritum The-
» banos, principes civitatis, quia liberius
» adverſus eum in concilio Bœotorum locuti

(k) adde vocem *pararet* quam excidiſſe putant Gron. Crev. & Drakenb.

(l) *Evercam* Crev.

U. c. 580. a. C. 172.

» fuerant, delaturosque ad vos, quæ age-
» rentur, profeſſi erant, tollendos curavit.
» Auxilium Byzantiis adverſus fœdus tulit,
» Dolopiæ bella intulit, Theſſaliam & Do-
» ridem cum exercitu pervaſit, ut in bello
» inteſtino deterioris partis auxilio melio-
» rem adfligeret. Confudit & miſcuit omnia
» in Theſſalia Perrhæbiaque ſpe novarum
» tabularum, ut manu debitorum obnoxia
» ſibi optimates obprimeret. Hæc quum
» vobis quieſcentibus & patientibus fecerit,
» & conceſſam ſibi Græciam eſſe a vobis
» videat; pro certo habet, neminem ſibi,
» antequam in Italiam trajecerit, armatum
» obcurſurum. Hoc quam vobis tutum aut
» honeſtum ſit, vos videritis: ego certe
» mihi turpe eſſe duxi, prius Perſea ad bel-
» lum inferendum, quam me ſocium ad
» prædicendum, ut caveretis, venire in Ita-
» liam. Functus neceſſario mihi officio, &
» quodam modo liberata atque exonerata
» fide mea, quid ultra facere poſſum, quam
» uti Deos Deasque precer, ut vos &
» veſtræ reipublicæ, & nobis ſociis atque
» amicis, qui ex vobis pendemus, conſu-
» latis? »

XIV. Hæc oratio movit Patres conſcriptos. Ceterum in præſentia nihil, præterquam fuiſſe in curia regem, ſcire quisquam potuit : eo ſilentio clauſa curia erat. Bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque reſponſa eſſent, emanavere. Perſei deinde regis legatis poſt paucos dies ſenatus datus eſt. Ceterum, præoccupatis non auribus magis, quam animis, ab Eumene rege, omnis & defenſio & deprecatio legatorum reſpuebatur : & exaſperavit animos ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat. Is, « velle quidem & laborare [dixit] regem, » ut purganti, ſe nihil hoſtile dixiſſe aut » feciſſe, fides habeatur : ceterum, ſi per- » vicacius cauſſam belli quæri videat, forti » animo defenſurum ſe. Martem communem » eſſe, & eventum incertum belli. » Omnibus civitatibus Græciæ atque Aſiæ curæ erat, quid Perſei legati, quid Eumenes in ſenatu egiſſet : & propter adventum ejus, quem moturum aliquid rebantur, miſerant pleræque civitates, alia in ſpeciem præferentes, legatos. Et legatio Rhodiorum erat (*m*) ac Satyrus princeps, haud dubius, quin

U. c. 580. a. C. 172.

Miro ſilentio clauſa curia.

Perſei legati.

(m) malletDrakenb. *& legatio Rhodiorum venerat &c.*

U. c. 580. a. C. 172. Eumenes civitatem quoque ſuam Perſei criminibus junxiſſet. Itaque omni modo per patronos hoſpitesque diſceptandi cum rege locum in ſenatu quærebat. Quod quum contigiſſet, libertate intemperantius invectus in regem, quod Lyciorum gentem adverſus Rhodios concitaſſet, graviorque Aſiæ eſſet, quam Antiochus fuiſſet; popularem quidem ac gratam populis Aſiæ (nam eo quoque jam favor Perſei venerat) orationem habuit: ceterum inviſam ſenatui, inutilemque ſibi & civitati ſuæ. Eumeni vero conſpiratio adverſus eum, favorem apud Romanos fecit. Ita omnes ei honores habiti, donaque quam ampliſſima data, cum ſella curuli atque eburneo ſcipione.

Rhodii fruſtra Eumenem accuſant.

XV. Legationibus dimiſſis, quum Harpalus, quanta eximia celeritate poterat, regreſſus in Macedoniam, nunciaſſet regi, nondum quidem parantes bellum reliquiſſe ſe Romanos, ſed ita infeſtos, ut facile adpareret, non dilaturos; & ipſe, præterquam quod & ita credebat futurum, jam etiam volebat, in flore virium ſe credens eſſe. Eumeni ante omnes infeſtus erat: a cujus ſanguine ordiens bellum, Evandrum Cretenſem,

In Eumenem percuſſores mittit Perſeus.

ducem auxiliorum, & Macedonas tres, adſuetos miniſteriis talium facinorum, ad cædem regis ſubornat : literasque eis dat ad Praxo hoſpitam, principem auctoritate & opibus Delphorum. Satis conſtabat, Eumenem, ut ſacrificaret Apollini, Delphos adſcenſurum. Progreſſi (n) cum Evandro inſidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quam loci obportunitatem, omnia circumeuntes, quærebant. Adſcendentibus ad templum a Cirrha, priuſquam perveniretur ad frequentia ædificiis loca, maceria erat ab læva ſemitæ paullum exſtans a fundamento, qua ſinguli tranſirent ; dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat. Poſt maceriam ſe abdiderunt, gradibus adſtructis, ut ex ea, velut e muro, tela in prætereuntem conjicerent. Primo a mari circumfuſa turba amicorum ac ſatellitum procedebat : deinde extenuabant paullatim anguſtiæ agmen. Ubi ad eum locum ventum eſt, qua ſingulis eundum erat, primus ſemitam ingreſſus Pantaleon Ætoliæ princeps, cum quo inſtitutus regi ſermo erat. Tum inſidiatores exorti ſaxa duo ingentia devolvunt : quorum altero

U. c. 580. a. C. 172.

Adſcendentem Delphos lapidibus obruunt.

(n) *Prægreſſi* Crev.

U. c. 580. a. C. 172. caput ictum est regi, altero humerus sopitus. Ex semita proclivi in declive multis super prolapsum jam saxis congestis, & ceteri quidem etiam amicorum & satellitum, postquam cadentem videre, diffugiunt, Pantaleon constanter inpavidus mansit ad protegendum regem.

XVI. LATRONES, quum brevi circumitu maceriæ decurrere ad conficiendum saucium possent, velut perfecta re, in jugum Parnasi (*o*) refugerunt eo cursu, ut, quum unus non facile sequendo per invia atque ardua moraretur fugam eorum, ne comprenso indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo amici, deinde satellites ac servi concurrerunt, tollentes sopitum vulnere ac nihil sentientem. Vivere tamen ex calore & spiritu remanente in præcordiis senserunt; victurum exigua ac prope nulla spes erat. Quidam ex satellitibus, secuti latronum vestigia, quum usque ad jugum Parnasi, nequidquam fatigati, perveniissent, re infecta redierunt. Adgressi facinus Macedones, ut inconsulte, ita audacter cœptum, nec consulte & timide reliquerunt. Compo-

Sopitus vulnere tollitur.

(*o*) *Parnassi* Gron. Crev.

tem jam fui regem amici poſtero die deferunt ad navem : inde Corinthum : a Corintho, per Iſthmi jugum navibus traductis, Æginam trajiciunt. Ibi adeo ſecreta ejus curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Aſiam perferret. Attalus quoque celerius, quam dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam & cum uxore fratris, & præfecto arci, tamquam jam haud dubius regni hæres, eſt locutus. Quæ poſtea non fefellere Eumenem : & , quamquam diſſimulare & tacite habere id patique ſtatuerat, tamen in primo congreſſu non temperavit, quin uxoris petendæ præmaturam feſtinationem fratri objiceret. Romam quoque fama de morte Eumenis perlata eſt. *U. c. 580. a. C. 172.*

Convaleſcit.

XVII. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui legatus ad viſendum ſtatum regionis ejus ſpeculandaque conſilia Perſei regis miſſus erat, rediit ; congruentiaque omnia criminibus ab Eumene adlatis referebat. Simul & adduxerat ſecum Praxo a Delphis, cujus domus receptaculum latronum fuerat, & L. Rammium Brundiſinum, qui talis indicii delator erat. Princeps Brundiſii Rammius fuit ; hoſpitio quoque & duces

Index ſceleris Romam adducitur.

U. c. 580. a. C. 172. Romanos omnes, & legatos exterarum quoque gentium insignes, præcipue regios, accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisque spem amicitiæ interioris magnæque inde fortunæ facientibus, ad regem profectus, brevi perfamiliaris haberi, trahique, magis quam vellet, in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus præmiis petere institit ab eo rex, « quoniam » duces omnes legatique Romani hospitio » ejus uti adsuessent, quibus eorum ipse » scripsisset, ut venenum dandum curaret. » Cujus scire se comparationem plurimum » difficultatis & periculi habere, pluribus » conscíis comparari. Eventu præterea in- » certo esse, ut aut satis efficacia ad rem » peragendam, aut tuta ad rem celandam » dentur. Se daturum, quod nec in dando, » nec datum, ullo signo deprendi posset. » Rammius, veritus ne, si abnuisset, primus ipse veneni experimentum esset, facturum pollicitus proficiscitur. Nec Brundisium ante redire, quam convento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, jussu ejus Romam simul venit. Introductus in curiam, quæ acta erant, exposuit.

Perseus per veneficia grassari conatur in Romanos.

XVIII. Hæc ad ea, quæ ab Eumene delata erant, acceſſere, quo maturius hoſtis Perſeus judicaretur: quippe quem non juſtum modo adparare bellum regio animo, ſed per omnia clandeſtina graſſari ſcelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli adminiſtratio ad novos conſules rejecta eſt: in præſentia tamen Cn. Sicinium prætorem, cujus inter cives & peregrinos juriſdictio erat, ſcribere milites placuit; qui, Brundiſium ducti, primo quoque tempore Apolloniam in Epirum trajicerentur ad occupandas maritimas urbes, ubi conſul, cui provincia Macedonia obveniſſet, claſſem adpellere tuto, & copias per commodum exponere poſſet. Eumenes, aliquamdiu Æginæ retentus periculoſa & difficili curatione, quum primum tuto potuit, profectus Pergamum, præter priſtinum odium recenti etiam ſcelere Perſei ſtimulante, ſumma vi parabat bellum. Legati eo ab Roma, gratulantes quod e tanto periculo evaſiſſet, venerunt. Quum Macedonicum bellum in annum dilatum eſſet, ceteris prætoribus jam in provincias profectis, M. Junius & Sp. Lucretius, quibus Hiſpaniæ provinciæ obvenerant, fatigato

U. c. 580. a. C. 172.

Paratur bellum in Perſea.

Eumenes redit Pergamum.

V. c. 580. a. C. 172. sæpe idem petendo senatu, tandem pervicerunt, ut supplementum sibi ad exercitum daretur tria millia peditum, centum & quinquaginta equites in Romanas legiones : in socialem exercitum quinque millia peditum, & trecentos equites, imperare sociis jussi. Hoc copiarum in Hispanias cum prætoribus novis portatum est.

XIX. EODEM anno, quia per recognitionem Postumii consulis magna pars agri Campani, quem privati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius tribunus plebis promulgavit (*p*), ut agrum Campanum censores fruendum locarent : quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, ut in vacuo vagaretur cupiditas privatorum. Quum in exspectatione senatus esset, bello etsi non indicto, tamen jam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent, legati Ariarathis, puerum filium regis secum adducentes, Romam venerunt. Quorum oratio fuit, « regem educandum filium Romam misisse, » ut jam inde a puero adsuesceret moribus

Ariarathis filius Romæ.

(p) Videtur hic vox excidisse, ac legendum *tribunus plebis legem promulgavit* Drakenb.

» Romanis hominibusque. Petere, ut eum *U. c. 580. a. C. 172.*
» non ſub hoſpitum modo privatorum cuſto-
» dia, ſed publicæ etiam curæ ac velut
» tutelæ vellent eſſe. » Ea regis legatio grata ſenatui fuit. Decreverunt, ut Cn. Sicinius prætor ædes inſtructas locaret, ubi filius regis comitesque ejus habitare poſſent. Et Thracum legatis, apud ſe diſceptantibus, & ſocietatem amicitiamque petentibus, &, quod petebant, datum eſt, & munera binnm millium æris ſummæ in ſingulos miſſa. Hos utique populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia eſſet, adſumtos in ſocietatem gaudebant. Sed ut in Aſia quoque & inſulis explorata omnia eſſent, Ti. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miſerunt. Adire eos Cretam & Rhodum juſſerunt, ſimul renovare amicitiam, ſimul ſpeculari, num ſollicitati animi ſociorum ab rege Perſeo eſſent.

XX. In ſuſpenſa civitate ad exſpectationem novi belli, nocturna tempeſtate columna roſtrata in Capitolio * bello Punico conſulis, *Prodigia.*

* Locum mutilum ita perfici poſſe exiſtimat Drakenb. *Columna roſtrata in Capitolio M. Æmilii, priore bello Punico conſulis, cui collega Ser.*

U. c. 580. a. C. 172. cui collega Ser. Fulvius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res, prodigii loco habita, ad senatum relata est. Patres ad aruspices referre, & decemviros adire libros jusserunt. Decemviri, lustrandum oppidum, supplicationem obsecrationemque habendam, victimis majoribus sacrificandum & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Minervæ promontorium, renunciarunt: ludos per decem dies Jovi optimo maximo primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. Aruspices, in bonum versurum id prodigium, prolationemque finium & interitum perduellium portendi, responderunt; quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disjeciisset. Accesserunt, quæ cumularent religiones animis. Saturniæ, nunciatum erat, sanguine per triduum in oppido pluisse: Calatiæ asinum tripedem natum, & taurum cum quinque vaccis uno ictu fulminis exanimatos. Auximi terra pluisse. Horum quoque prodigiorum causa res divinæ factæ, & supplicatio unum diem feriæque habitæ.

Fulvius fuit. Gron. & Crev post Sigonium ita emendant: *Columna rostrata in Capitolio bello Punico priore posita a M. Æmilio consule, cui &c.*

XXI. Consules ad id tempus in provincias non exierant, quia neque, uti de M. Popillio referrent, senatui obsequebantur, &, nihil aliud decernere prius, statutum Patribus erat. Aucta etiam invidia est Popillii literis ejus, quibus iterum cum Statiellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac se decem millia eorum occidisse. Propter cujus injuriam belli ceteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum vero non absens modo Popillius, qui deditis contra jus ac fas bellum intulisset, & pacatos ad rebellium incitasset, sed consules, quod non exirent in provinciam, in senatu increpiti. Hoc consensu Patrum accensi M. Marcius Sermo & Q. Marcius Scylla, tribuni plebis, & consulibus multam se dicturos, nisi in provinciam exirent, denunciarunt; & rogationem, quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur, « ut qui ex Statiellis » deditis in libertatem restitutus ante Kalen- » das Sextiles primas non esset, cujus dolo » malo is in servitutem veniisset, ut juratus » senatus decerneret, qui eam rem quæreret » animadverteretque. » Ex auctoritate deinde

U. c. 580. a. C. 172.

Res in Liguria gestæ.

Rogatio de Statiellatibus.

U. c. 580. a. C. 172

Cicereius de Corsis triumphat in monte Albano.

senatus eam rogationem promulgarunt. Priusquam proficiscerentur consules, C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is, expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoque frustra triumpho, in monte Albano, quod jam in morem venerat, ut sine publica auctoritate fieret, triumphavit. Rogationem Marciam de Liguribus magno consensu plebes scivit jussitque. Ex eo plebiscito C. Licinius prætor consuluit senatum, quem quærere ea (*q*) rogatione vellet. Patres ipsum eum quærere jusserunt.

XXII. Tum demum consules in provinciam profecti sunt, exercitumque a M. Popillio ceperunt (*r*). Neque tamen M. Popillius reverti Romam audebat, ne causam diceret, adverso senatu, infestiore populo, apud prætorem, qui de quæstione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi ejus tribuni plebis, alterius rogationis denunciatione, obcurrerunt: ut, si non ante Idus Novembres in urbem Romam introisset, de ab-

(q) *ea* l. *ex* Gron. Crev.

(r) forte legendum: *aceeperunt*. Sic enim semper Livius.

abſente eo C. Licinius ſtatueret ac judicaret. Hoc tractus vinculo quum rediſſet, ingenti cum invidia in ſenatum venit. Ibi quum laceratus jurgiis inultorum eſſet, ſenatusconſultum factum eſt, ut, qui Ligurum poſt Q. Fulvium, L. Manlium conſules hoſtes non fuiſſent, ut eos C. Licinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem restituendos curarent, agrumque iis trans Padum conſul C. Popillius daret. Multa millia hominum hoc ſenatusconſulto reſtituta in libertatem, transductisque Padum ager eſt adſignatus. M. Popillius rogatione Marciâ bis apud C. Licinium cauſſam dixit: tertio prætor, gratia conſulis abſentis & Popilliæ familiæ precibus victus, Idibus Martiis adeſſe reum juſſit, quo die novi magiſtratus inituri erant honorem; ne diceret jus, qui privatus futurus eſſet. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci eluſa eſt.

XXIII. Legati Carthaginienſes eo tempore Romæ erant, & Guluſſa filius Maſiniſſæ: inter eos magnæ contentiones in ſenatu fuere. Carthaginienſes querebantur, « præter agrum, » de quo ante legati ab Roma, qui in re » præſenti cognoſcerent, miſſi eſſent, amplius » ſeptuaginta oppida caſtellaque agri Carthaginienſis

De Maſiniſſa Carthaginienſium querelæ in ſenatu.

U. c. 580. a. C. 172. » ginienſis biennio proximo Maſiniſſam vi
» atque armis poſſediſſe. Id illi, cui nihil
» penſi ſit, facile eſſe. Carthaginienſes fœdere
» inligatos ſilere. Prohiberi enim extra fines
» efferre arma. Quamquam ſciant, in ſuis
» finibus, ſi inde Numidas pellerent, ſe
» geſturos bellum; illo haud ambiguo capite
» fœderis deterreri, quo diſerte vetentur
» cum ſociis populi Romani bellum gerere.
» Sed jam ultra ſuperbiam crudelitatemque
» & avaritiam ejus non pati poſſe Carthagi-
» nienſes. Miſſos eſſe, qui orarent ſenatum,
» ut trium harum rerum unam ab ſe impe-
» trari ſinerent: ut vel ex æquo apud ſocium
» populum, quid cujuſque eſſet, diſcepta-
» rent: vel permitterent Carthaginienſibus,
» ut adverſus injuſta arma pio juſtoque ſe
» tutarentur bello: vel ad extremum, ſi
» gratia plus, quam veritas, apud eos valeret,
» ſemel ſtatuerent, quid donatum ex alieno
» Maſiniſſæ vellent. Modeſtius certe daturos
» eos, & ſcituros, quid dediſſent: ipſum
» nullum, præterquam ſuæ libidinis arbitrio,
» finem facturum. Horum ſi nihil impetrarent,
» & aliquod ſuum poſt datam a P. Scipione
» pacem delictum eſſet, ipſi potius animad-

» verterent in se. Tutam servitutem se sub » dominis Romanis, quam libertatem expo- » sitam ad injurias Masiniſſæ, malle. Perire » namque semel ipsis satius esse, quam sub » acerbissimi carnificis arbitrio spiritum du- » cere. » Sub hæc dicta lacrimantes procubuerunt; stratique humi, non sibi magis misericordiam, quam regi *. *U. c. 582. a. C. 172.*

XXIV. Interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet, aut, si prius mallet, expromeret, super qua re Romam venisset. Gulussa, « Neque sibi facile esse, [dixit,] » de iis rebus agere, de quibus nihil man- » dati a patre haberet: neque patri facile » fuisse mandare, quum Carthaginienses, nec » de qua re acturi essent, nec omnino ituros » se Romam, indicaverint. In æde Æsculapii » clandestinum eos per aliquot noctes consi- » lium principum habuisse, unde præterea » legatos occultis cum mandatis Romam » mitti (*t*). Eam caussam fuisse patri mit- *Masiniſſa defenditur a filio.*

* Expleveris sensum, si ita leges: *non sibi magis misericordiam, quam regi invidiam concitarunt. Deinde interrogari Gulussam placuit &c.* Sigonius.

(*t*) Locum lacerum ac mendosum ita expleri posse arbitratur Drakenb. *consilium principum ha-*

U. c. 580. a. C. 172.

» tendi se Romam, qui deprecaretur senatum; » ne quid communibus inimicis criminantibus » se crederent, quem ob nullam aliam caus- » sam, nisi propter constantem fidem erga » populum Romanum, odissent. » His utrim- que auditis, senatus, de postulatis Cartha- giniensium consultus, respondere ita jussit: « Gulussam placere extemplo in Numidiam » proficisci, & nunciare patri, ut de iis, » de quibus Carthaginienses querantur, » legatos quamprimum ad senatum mittat; » denuncietque Carthaginiensibus, ut ad » disceptandum veniant. Si aliquid possent » Masiniss æ honoris causa, & feciss e & » facturos esse: jus gratiæ non dare. Agrum, » qua cujusque sit, possideri velle: nec » novos statuere fines, sed veteres observari, » in animo habere. Carthaginiensibus victis » se & urbes, & agros concessisse; non ut » in pace eriperent per injuriam, quæ jure » belli non ademissent. » Ita regulus Cartha- ginienses que dimissi. Munera ex instituto data utrisque, aliaque hospitalia comiter conservata.

Senatus responsum.

buisse: inde nihil emanasse, præterquam legatos occultis cum mandatis Romam mitti.

XXV. Sub idem tempus Cn. Servilius Cæpio, Ap. Claudius Centho, T. Annius Luſcus legati, ad res repetendas in Macedoniam renunciandamque amicitiam regi miſſi, redierunt: qui jam ſua ſponte infeſtum Perſi ſenatum inſuper accenderunt, relatis ordine, quæ vidiſſent, quæque audiſſent. « Vidiſſe ſe per omnes urbes Macedonum » ſumma vi parari bellum. Quum ad regem » perveniſſent, per multos dies conveniendi » ejus poteſtatem non factam: poſtremo, » quum deſperato jam conloquio profecti » eſſent, tum demum ſe ex itinere revocatos, & ad eum introductos eſſe. Suæ » orationis ſummam fuiſſe; fœdus, cum » Philippo ictum, cum ipſo eo poſt mortem » patris renovatum: in quo diferte prohiberi » eum, extra fines arma efferre; prohiberi, » ſocios populi Romani laceſſere bello. » Expoſita deinde ab ſe ordine, quæ ipſi » nuper in ſenatu Eumenem vera omnia & » comperta referentem audiſſent. Samothracæ » (u) præterea per multos dies occultum » conſilium cum legationibus civitatium Aſiæ » regem habuiſſe. Pro his injuriis ſatisfieri,

U. c. 580. a. C. 172.

Legati ad res repetendas in Macedoniam miſſi redeunt.

(u) *Samothraciæ* Gron. Crev.

U. c. 580. » ſenatum æquum cenſere, reddique ſibi res
a. C. 172. » ſociisque ſuis, quas contra jus fœderis
» habeat. Regem ad ea primo accenſum ira
» inclementer locutum, avaritiam ſuperbiam-
» que Romanis objicientem frequenter: quod
» alii ſuper alios legati venirent ſpeculari
» dicta factaque ſua, quod ſe ad nutum
» imperiumque eorum omnia dicere ac facere
» æquum cenſerent. Poſtremo, multum ac
» diu vociferatum, reverti poſtero die juſſiſſe.
» Scriptum ſe reſponſum dare velle. Tum
» ita ſibi ſcriptum traditum eſſe: Fœdus,
» cum patre ictum, ad ſe nihil pertinere.
» Id ſe renovari, non quia probaret, ſed
» quia in nova poſſeſſione regni patienda
» omnia eſſent, paſſum. Si novum fœdus
» ſecum facere vellent, convenire prius de
» conditionibus debere: &, ſi in animum
» inducerent, ut ex æquo fœdus fieret, &
» ſe viſurum, quid ſibi faciundum eſſet, &
» illos credere reipublicæ conſulturos. Atque
» ita ſe proripuiſſe, & ſubmoveri e regia
» omnes cœptos. Tum ſe amicitiam & ſocie-
» tatem renunciaſſe. Qua voce eum accen-
» ſum reſtitiſſe, atque voce clara denunciaſſe
» ſibi, ut triduo regni ſui decederent finibus.

» Ita se profectos: nec sibi, aut venientibus, » aut manentibus, quidquam hospitaliter aut » benigne factum.» Thessali deinde Ætolique legati auditi. Senatui, ut scirent quam primum, quibus ducibus usura respublica esset, literas mitti consulibus placuit, ut, uter eorum posset, Romam ad magistratus creandos veniret. *U. c. 580. a. C. 172.*

XXVI. Nihil magnopere, quod memorari adtineat, rei publicæ eo anno consules gesserant. Magis e republica visum erat, comprimi ac sedari exasperatos Ligures. Quum Macedonicum bellum exspectaretur, Gentium quoque Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi, fines suos secundo populatum, simul nunciantes, « uno » animo vivere Macedonum atque Illyriorum » regem: communi consilio parari Romanis » bellum: & specie legatorum Illyrios » speculatores Romæ esse, Perse (x) auctore » missos, ut, quid ageretur, scirent.» Illyrii vocati in senatum. Qui quum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent; quæsitum, ecquid ita non adissent magistra- *Gentius ab Issensibus Romæ insimulatur.*

(x) *Perseo* Crev.

U. c. 580 a. C. 172

tum, ut ex instituto loca, lautia, acciperent? sciretur denique veniſſe eos, & ſuper qua re veniſſent? Hæſitantibus in reſponſo, ut curia excederent, dictum. Reſponſum tamquam legatis, ut qui adire ſenatum non poſtulaſſent, dari non placuit: mittendosque ad regem legatos cenſuerunt, qui nunciarent, « qui (y) ſocii quererentur apud ſenatum, » exuſtum a rege agrum. Non æquum eum » facere, qui ab ſociis ſuis non abſtineret » injuriam. » In hanc legationem, miſſi, A. Terentius Varro, C. Plætorius, C. Cicereius. Ex Aſia, qui circa ſocios reges miſſi erant, legati redierunt, qui renunciarunt, « Eume- » nem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum » in Alexandria ſeſe conveniſſe. Omnes ſol- » licitatos legationibus Perſei, ſed egregie » in fide permanere, pollicitosque omnia, » quæ populus Romanus imperaſſet, præſta- » turos. Et civitates ſocias adiiſſe: ceteras » ſatis fidas; ſolos Rhodios fluctuantes & » imbutos Perſei conſiliis inveniſſe. » Venerant Rhodii legati ad purganda ea, quæ vulgo jactari de civitate ſciebant: ceterum ſenatum iis dari, quum novi conſules magiſtratum iniſſent, placuit.

Legati ex Aſia redeuntes.

(y) *quod* Crev.

XXVII. Belli adparatum non differendum censuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, ut ex veteribus quinqueremibus, in navalibus Romæ subductis, quæ possent usui esse, reficeret, pararetque naves quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, ut eas, quæ in Sicilia naves essent, reficeret atque expediret, ut Brundisium primo quoque tempore mitti possent. Socios navales libertini ordinis in viginti & quinque naves ex civibus Romanis C. Licinius prætor scribere jussus: in quinque & viginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret: idem prætor peditum octo millia, quadringentos equites a sociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundisii acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno prætor fuerat, deligitur: Cn. Sicinius prætor qui (z) exercitum paratum ad trajiciendum haberet, C. Popillio consuli ex auctoritate senatus C. Licinius prætor scribit, ut & legionem secundam, quæ maxime veterana in Liguribus erat, & socios (a) Latini nominis quatuor millia

U. c. 580. a. C. 172.

Adparatus in Persea.

(z) *quo* Crev. (a) *sociûm* Gron.

U. c. 580. a. C. 172 peditum, ducentos equites Idibus Februariis Brundisii adesse juberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sicinius provinciam Macedoniam obtinere, donec successor veniret, jussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia, quæ senatus censuit, impigre facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex navalibus deductæ: qui deduceret eas Brundisium, L. Porcius Licinus præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumentum classi exercituique coemendum in Apuliam Calabriamque tres legati missi, Sex. Digitius, T. Juventius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius prætor, paludatus ex urbe profectus, Brundisium venit.

XXVIII. Exitu prope anni C. Popillius consul Romam rediit aliquanto serius, quam senatus censuerat: cui primo quoque tempore magistratus creari, quum tantum bellum inmineret, jussum erat (*b*). Itaque non secundis auribus Patrum auditus est consul, quum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus

(b) Corrige cum Crevierio; *Cui primo quoque tempore magistratus creari . . visum erat.* Vel cum Perizonio: *Qui primo quoque tempore magistratus creari . . jusserat.*

gestis differeret. Subclamationes frequentes erant interrogationesque, cur scelere fratris obpressos Ligures in libertatem non restituisset? Comitia consularia, in quam edicta erant diem, ante diem duodecimum Kalendas Martias sunt habita. Creati consules, P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Villius Annalis. His prætoribus provinciæ decretæ: duæ jure Romæ dicendo, Hispania & Sicilia, & Sardinia; ut uni sors integra esset, quo senatus censuisset. Consulibus designatis imperavit senatus ut, qua die magistratum inissent, hostiis majoribus rite mactatis, precarentur, ut, quod bellum populus Romanus in animo haberet gerere, ut id prosperum eveniret. Eodem die decrevit senatus (c), C. Popillius consul ludos per dies decem Jovi optimo maximo voveret, donaque circa omnia pulvinaria dari, si respublica decem annos in eodem statu fuisset. Ita ut censuerant, in Capitolio vovit consul ludos fieri, donariaque dari, quanta ex pecunia decresset

U. c. 580. a. C. 172.

Comitia.

Vota a populo suscepta.

(c) Gron. & Crev. inferunt vocnlam *ut*.

U. c. 580. a. C. 172. senatus, quum centum & quinquaginta non minus adessent. Præeunte verba Lepido pontifice maximo, id votum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L. Æmilius Papus decemvir sacrorum, & Q. Fulvius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœda morte periit. Ex duobus filiis ejus, qui tum in Illyrico militabant, nunciatum alterum decessisse, alterum gravi & periculoso morbo ægrum esse. Obruit animum simul luctus metusque: mane ingressi cubiculum servi laqueo dependentem invenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui: vulgo Junonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Subfectus in Æmilii locum decemvir M. Valerius Messalla: in Fulvii pontifex Cn. Domitius Ahenobarbus, oppido adolescens sacerdos lectus.

Fulvius laqueo gulam sibi frangit.

U. c. 581. a. C. 171. P. Licinio, C. Cassio Coss.

XXIX. P. Licinio, C. Cassio consulibus, non urbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges civitatesque, quæ in Europa, quæque in Asia erant, converterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem quum vetus odium stimulabat, tum recens ira, quod scelere ejus prope ut victima

mactatus Delphis esset (*d*). Prusias, Bithyniæ rex, statuerat abstinere armis, eventumque exspectare. Nam neque pro Romanis se æquum censere adversus fratrem uxoris arma ferre; & apud Perseà victorem veniam per sororem impetrabilem fore. Ariarathes, Cappadocum rex, præterquam quod Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo est junctus Eumeni adfinitate, in omnia belli pacisque se consociaverat consilia. Antiochus inminebat quidem Ægypti regno, & pueritiam regis, & inertiam tutorum spernens; & ambigendo de Cœle Syria (*e*) causam belli se habiturum existimabat, gesturumque sine ullo inpedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum: tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximie pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrii erat. Tutores & bellum adversus Antiochum parabant, quo vindicarent Cœlen

U. c. 581. a. C. 171.

Exponitur quis esset regum animus erga Romanos & Perseà.

(d) Pronomen *ejus* non habet quo referri possit. Forte legendum *scelere Persei*, nisi supra malis *vetus odium stimulabat in Perseà, tum recens iræ, quod scelere ejus &c.* Drakenb.

(e) *Calesyria* Gron. Crev.

U. c. 581. a. C. 181. Syriam, & Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Maſiniſſa & frumento juvabat Romanos, & auxilia cum elephantis Miſagenemque filium mittere ad bellum parabat. Conſilia autem in omnem fortunam ita diſpoſita habebat : ſi penes Romanos victoria eſſet, ſuas quoque in eodem ſtatu manſuras res, neque ultra quidquam movendum : non enim paſſuros Romanos, vim Carthaginienſibus adferri. Si fractæ eſſent opes Romanorum, quæ tum protegerent Carthaginienſes, ſuam omnem Africam fore. Gentius, rex Illyriorum, fecerat potius, cur ſuſpectus eſſet Romanis, quam ſatis ſtatuerat, utram foveret partem ; inpetuque magis, quam conſilio, his aut illis ſe adjuncturus videbatur. Cotys Thrax, Odryſarum rex, evidenter Macedonum partis erat.

Quis liberarum civitatium.

XXX. Hæc ſententia regibus quum eſſet de bello, in liberis gentibus populisque plebs ubique (*f*) omnis ferme, ut ſolet, deterioribus erat ob regem Macedonasque inclinata ; (*g*) principum diverſa cerneres ſtudia. Pars

(*f*) *utique* Gron. Crev.

(*g*) Suſpicatur Crev. excidiſſe hic verbum aliquod, & legendum : *plebs . . deterioribus* favens ad *regem Macedonasque inclinata*.

ita in Romanos effusi erant, ut auctoritatem inmodico favore conrumperent : pauci ex iis justitia imperii Romani capti ; plures ita, si præcipuam operam navassent, potentes sese in civitatibus suis futuros rati. Pars altera regiæ adulationis erat, quos æs alienum & desperatio rerum suarum, eodem manente statu, præcipites ad novanda omnia agebat ; quosdam ventosum ingenium, quia Perseus magis auræ popularis erat. Tertia pars, optima eadem & prudentissima, si utique optio domini potioris daretur, sub Romanis, quam sub rege, malebat esse. Si liberum inde arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentiorem altera obpressa fieri ; sed, inlibatis potius viribus utriusque partis, pacem ex eo manere. Ita inter utrosque optimam conditionem civitatium fore ; protegente altero semper inopem ab alterius injuria. Hæc sentientes, certamina fautorum utriusque partis taciti ex tuto spectabant. Consules, quo die magistratum inierunt, ex senatusconsulto quum circa omnia fana, in quibus lectisternium majorem partem anni esse solet, majoribus hostiis inmolassent, inde preces suas acceptas ab Diis inmortalibus

U. c. 581. a. C. 171.

V. c. 581. a. C. 171.

S. C. de bello in Perſea.

ominati, ſenatui, rite ſacrificatum, precationemque de bello factam, renunciarunt. Aruſpices ita reſponderunt, « ni quid rei novæ inciperetur, idem turandum eſſe. Victoriam, triumphum, prorogationem imperii portendi. (*h*) » Patres, « quod faustum felixque populo Romano eſſet, centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum conſules, » juſſerunt, « ut, quod Perſeus, Philippi filius, Macedonum rex, adverſus fœdus cum patre Philippo ictum, & ſecum poſt mortem ejus renovatum, ſociis populi Romani arma intuliſſet, agros vaſtaſſet, urbesque occupaſſet; quodque belli parandi adverſus populum Romanum conſilia iniſſet (*i*), arma, milites, claſſem ejus rei cauſſa comparaſſet; ut, niſi de iis rebus ſatisfeciſſet, bellum cum eo iniretur. » Hæc rogatio ad populum lata eſt.

XXXI. SENATUSCONSULTUM inde factum eſt, « Ut conſules inter ſe provincias Italiam & Macedoniam compararent, ſortirenturve. Cui Macedonia obvenisſet, ut is regem Per-

(h) Suſpicatur Perizonius, legendum *propagationem imperii portendi*

(i) *iniiſſet* Gron. Crev.

» Perſea, quique ejus ſectam ſecuti eſſent, » niſi populo Romano ſatisfeciſſent, bello » perſequeretur. » Legiones quatuor novas ſcribi placuit, binas ſingulis conſulibus. Id præcipue provinciæ Macedoniæ datum, quod, quum alterius conſulis legionibus quina millia & duceni equites ex vetere inſtituto darentur in ſingulas legiones (*k*), in Macedoniam ſena millia peditum ſcribi juſſa; equites treceni æqualiter in ſingulas legiones. Et in ſociali exercitu conſuli alteri auctus numerus : ſexdecim millia peditum, octingentos equites (præter eos, quos Cn. Sicinius duxiſſet, ſexcentos equites) in Macedoniam trajiceret. Italiæ ſatis viſa duodecim millia ſociorum peditum, ſexcenti equites. Illud quoque præcipuum datum ſorti Macedoniæ, ut centuriones militesque veteres ſcriberet, quos vellet, conſul uſque ad quinquagintа annos. In tribunis militum novatum eo anno propter Macedonicum bellum, quod conſules ex ſenatusconſulto ad populum tulerunt, ne

U. c. 581. a. C. 171.

Exercitus.

Legiones Macedonicæ auctiores.

Tribuni militum a conſulibus lecti.

(k) Lege ſine ulla dubitatione cum Perizonio : *quina millia & duceni pedites*; hoc enim erat vetus inſtitutum : & ſuperius *id præcipui* loco id præcipue.

V. c. 581. a. C. 171. tribuni militum eo anno suffragiis crearentur, sed consulum prætorumque in iis faciendis judicium arbitriumque esset. Inter prætores ita partita imperia. Prætorem, cujus sors fuisset, ut iret, quo senatus censuisset, Brundisium ad classem ire placuit; utque ibi recognosceret socios navales, dimissisque, si qui parum idonei essent, supplementum legeret ex libertinis, & daret operam, ut duæ partes civium Romanorum, tertia sociorum esset. Commeatus classi legionibusque ut ex Sicilia Sardiniaque subveherentur, prætoribus, qui eas provincias sortiti essent, mandari placuit, ut alteras decumas Siculis Sardisque imperarent, utque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpicius Galba urbanam jurisdictionem, L. Villius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quo senatus censuisset, sors evenit.

Prætorum provinciæ.

XXXII. Inter consules magis cavillatio, quam magna contentio, de provincia fuit Cassius, « sine sorte se Macedoniam obpugna-

turum (*l*), [dicebat,] nec posse collegam, » salvo jurejurando, secum sortiri. Prætorem eum, ne in provinciam iret, in condicione juravisse, se stato loco statisque diebus » sacrificia habere, quæ, absente se, recte » fieri non possent : quæ non magis consule, » quam prætore, absente recte fieri possent. » Si senatus, non quid vellet in consulatu » potius, quam quid in prætura juraverit P. » Licinius, animadvertendum esse censeat, » se tamen futurum in senatus potestate (*m*). » Consulti Patres, cui consulatum populus Romanus non negasset, ab se provinciam negari, superbum rati, sortiri consules jusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obvenit. Legiones inde sortiti sunt. Prima & tertia in Macedoniam trajicerentur, secunda & quarta ut in Italia remanerent. Delectus consules multo intentiorem, quam alias, curam habebant. Licinius veteres quoque scribebat milites centurionesque : & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes videbant,

U. c. 581. a. C. 171.

Sortiuntur Coss.

Delectus intentior cura.

(*l*) Lege *optaturum*. Hanc Rubenii conjecturam in contextum admiserunt Cleric. & Crev.

(*m*) Dele ex hac periodo particulam negantem, quæ sensum perturbat.

U. c. 581. a. C. 171.

qui priore Macedonico bello, aut adverſus Antiochum in Aſia, ſtipendia fecerant. Quum tribuni militum centuriones, ſed primum quemque, citarent, (*n*) tres & viginti centuriones, qui primos pilos duxerant, citati tribunos plebis adpellarunt. Duo ex collegio, M. Fulvius Nobilior & M. Claudius Marcellus, ad conſules rejiciebant : « Eorum » cognitionem eſſe debere, quibus delectus, » quibusque bellum mandatum eſſet. » Ceteri, » cognituros ſe, de quo adpellati eſſent, » [aiebant ;] &, ſi injuria fieret, auxilium » civibus laturos. »

23 Centuriones citati a tribunis militum adpellant ad tribunos plebis.

XXXIII. Ad ſubſellia tribunorum res agebatur. Eo M. Popillius conſularis, advocatus, centuriones, & conſul venerunt. Conſule (*o*) inde poſtulanti, ut in concione ea res ageretur, populus in concionem advocatus. Pro centurionibus M. Popillius, qui biennio ante conſul fuerat, ita verba fecit : « Militares » homines & ſtipendia juſta, & corpora, & » ætate, & adſiduis laboribus, conſecta habere:

(n) Vocula *ſed* Crevierio hic ſupervacua eſt ; libenter legeret *centuriones vetuſtiſſimum quemque.*

(o) *Conſuli* Gron. Crev.

» nihil recusare tamen, quo minus operam » reipublicæ dent. Id tantum deprecari, » ne inferiores iis ordines, quam quos, » quum militassent, habuissent, adtribue- » rentur. » P. Licinius consul senatusconsulta (p) recitari jussit: primum, quod bellum senatus Perseo jussisset: deinde, quod veteres centuriones quam plurimum ad id bellum scribi censuissent, nec ulli, qui non major annis quinquaginta esset, vacationem militiæ esse (q). Deprecatus est deinde, « ne novo bello, tam propinquo Italiæ, ad- » versus regem potentissimum, aut tribunos » militum, delectum habentes, impedirent; » aut prohiberent consulem, quem cuique » ordinem adsignari e republica esset, eum » adsignare. Si quid in ea re dubium esset, » ad senatum rejicerent. » *U. c. 581. a. C. 171*

XXXIV. Postquam consul, quæ voluerat, dixit, Sp. Liguſtinus ex eo numero, qui tribunos plebis adpellaverant, a consule

(p) *senatusconsultum* Gron. Crev.

(q) Drakenb. cum Crev. legendum putat *consul senatusconsulta recitari jussit : primum, quo bellum &c. jussisset, deinde quo veteres centuriones quam plurimos ad id bellum &c.*

U. c. 581. a. C. 171.

& ab tribunis petiit, ut sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur. « Sp. Liguſtinus tribus Cruſtuminæ ex Sabinis ſum oriundus, Quirites. » Pater mihi jugerum agri reliquit & parvum » tugurium, in quo natus educatusque ſum: » hodieque ibi habito. Quum primum in » ætatem veni, pater mihi uxorem fratris ſui » filiam dedit: quæ ſecum nihil adtulit, præ- » ter libertatem pudicitiamque, & cum his » fœcunditatem, quanta vel in diti domo ſatis » eſſet. Sex filii nobis, duæ filiæ ſunt: utræ- » que jam nuptæ. Filii quatuor togas viriles » habent, duo prætextati ſunt. Miles ſum » factus, P. Sulpicio, C. Aurelio conſulibus. » In eo exercitu, quĭ in Macedoniam eſt » tranſportatus, biennium miles gregarius fui » adverſus Philippum regem: tertio anno » virtutis cauſſa mihi T. Quinctius Flamini- » nus decumum ordinem haſtatum adſignavit. » Devicto Philippo Macedonibusque, quum » in Italiam portati ac dimiſſi eſſemus, con- » tinuo miles voluntarius cum M. Porcio » conſule in Hiſpaniam ſum profectus. Ne- » minem omnium imperatorum, qui vivant, » acriorem virtutis ſpectatorem ac judicem

Sp. Liguſtini oratio ad populum.

» fuiſſe ſciunt, qui & illum & alios duces *U. c. 581. a. C. 171.*
» longa militia experti ſunt. Hic me imperator
» dignum judicavit, cui primum haſtatum
» prioris centuriæ adſignaret. Tertio iterum
» voluntarius miles factus ſum in eum exer-
» citum, qui adverſus Ætolos & Antiochum
» regem eſt miſſus. A M'. Acilio mihi pri-
» mus princeps prioris centuriæ eſt adſigna-
» tus. Expulſo rege Antiocho, ſubactis Æto-
» lis, reportati ſumus in Italiam : & dein-
» ceps bis, quæ annua merebant legiones,
» ſtipendia feci (r). Bis deinde in Hiſpania
» militavi, ſemel Q. Fulvio Flacco, iterum
» Ti. Sempronio Graccho prætore. A Flacco
» inter ceteros, quos virtutis cauſſa ſecum
» ex provincia ad triumphum deducebat,
» deductus ſum. A Tiberio Graccho roga-
» tus, in provinciam ii. Quater intra
» paucos annos primum pilum duxi : quater
» & tricies virtutis cauſſa donatus ab impe-
» ratoribus ſum : ſex civicas coronas accepi.
» Viginti duo ſtipendia annua in exercitu
» emerita habeo, & major annis ſum quin-

(r) Locus conruptus. Crev. & poſt eum Drakenb. ingenue profitentur ſe nihil plane habere, quod de hoc loco dicere poſſint.

U. c. 581. a. C. 171. » quaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia
» emerita essent, necdum ætas vacationem
» daret, tamen, quum quatuor milites pro
» me uno vobis dare, P. Licini, possem,
» æquum erat me dimitti. Sed hæc pro causa
» mea dicta accipiatis velim: ipse me, quoad
» quisquam, qui exercitus scribit, idoneum
» militem judicabit, numquam sum excusatu-
» rus. Ordinem quo me dignum judicent tri-
» buni militum, ipsorum est potestatis (*s*):
» ne quis me virtute in exercitu præstet,
» dabo operam; ut semper ita feciſſe me &
» imperatores mei, & qui una stipendia fece-
» runt, testes sunt. Vos quoque æquum est,
» commilitones, & si adpellationis vobis
» usurpatis jus, quum adolescentes nihil ad-
» versus magistratuum senatusque auctorita-
» tem usquam feceritis, nunc quoque in
» potestate senatus ac consulum esse, &
» omnia honesta loca ducere, quibus rempu-
» blicam defensuri sitis. »

(*s*) Putant Crev. & Drakenb. hic verbum aliquod excidisse, & legendum esse *ordinem adsignare* vel *adtribuere*.

XXXV. Hæc ubi dixit, conlaudatum multis verbis consul ex concione in senatum duxit. Ibi quoque ei ex auctoritate senatus gratiæ actæ, tribunique militares in legione prima primum pilum virtutis causa ei adsignarunt. Ceteri centuriones, omissa adpellatione, ad delectum obedienter responderunt. Quo maturius in provincias magistratus proficiscerentur, Latinæ Calendis Iuniis fuere: eoque sollemni perfecto, C. Lucretius prætor, omnibus, quæ ad classem opus erant, præmissis, Brundisium est profectus. Præter eos exercitus, quos consules comparabant, C. Sulpicio Galbæ prætori negotium datum, ut quatuor legiones scriberet urbanas iusto numero peditum equitumque; iisque quatuor tribunos militum ex senatu legeret, qui præessent: sociis Latini nominis imperaret quindecim millia peditum, mille & ducentos equites. Is exercitus uti paratus esset, quo senatus censuisset. P. Licinio consuli ad exercitum civilem socialemque petenti addita auxilia, Ligurum duo millia, Cretenses sagittarii, (incertus numerus, quantum rogati auxilia (t) Cretenses misissent) Numidæ

U. c. 581. a. C. 171.

Parent centuriones consulibus.

(t) *auxilia* del. *Crev.*

U. c. 581. a. C. 171. item equites elephantique. In eam rem legati ad Maſiniſſam Carthaginienſesque miſſi, L. Poſtumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Poſtumium Albinum, C. Decimium, A. Licinium Nervam.

Legati a Perſeo. XXXVI. Per idem tempus legati ab rege Perſeo venerunt. Eos in oppidum intromitti non placuit, quum jam bellum regi eorum & Macedonibus & ſenatus decreſſet, & populus juſſiſſet. In ædem Bellonæ in ſenatum introducti ita verba fecerunt: « Mirari Perſea » regem, quid in Macedoniam exercitus » tranſportati eſſent. Si impetrari a ſenatu » poſſet, ut ii revocentur, regem de injuriis, » ſi quas ſociis factas quererentur, arbitratu » ſenatus ſatisfacturum eſſe. » Sp. Carvilius, ad eam ipſam rem ex Græcia remiſſus ab Cn. Sicinio, in ſenatu erat. Is Perrhæbiam expugnatam armis, Theſſaliæ aliquot urbes captas, cetera, quæ aut ageret, aut pararet rex, quum argueret, reſpondere ad ea legati juſſi. Poſtquam hæſitabant, negantes ſibi ultra quidquam mandatum eſſe, juſſi renunciare regi, « Conſulem P. Licinium brevi » cum exercitu futurum in Macedonia eſſe.

» Ad eum, si satisfacere in animo esset, » mitteret legatos. Romam quod præterea » mitteret, non esse: neminem eorum per » Italiam ire liciturum.» Ita dimissis, P. Licinio consuli mandatum, intra undecimum diem juberet eos Italia excedere, & Sp. Carvilium mitteret, qui, donec navem conscendissent, custodiret. Hæc Romæ acta, nondum profectis in provinciam consulibus. Jam Cn. Sicinius, qui, priusquam magistratu abiret, Brundisium ad classem & ad exercitum præmissus erat, trajectis in Epirum quinque millibus peditum, trecentis equitibus, ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum ad occupanda Dassaretiorum & Illyriorum castella, ipsis arcessentibus præsidia, ut tutiores a finitimorum inpetu Macedonum essent, misit. *U. c. 581. a. C. 171.*

XXXVII. Paucis post diebus Q. Marcius, A. Atilius, & P. & Ser. Cornelii Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum advexerunt: ibi inter se & regiones, quas obirent, & milites diviserunt. Decimius missus est ad Gentium, regem Illyriorum, quem, si aliquem *Legati in Græciam & in Illyricum.*

U. c. 581. a. C. 171. reſpectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare, aut etiam ad belli ſocietatem perlicere juſſus. Lentuli in Cephalleniam miſſi, ut in Peloponneſum trajicerent, oramque maris, in occidentem verſi, ante hiemem circumirent. Marcio & Atilio Epirus, Ætolia, & Theſſalia circumeundæ adſignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam adſpicere juſſi; tum in Pelponneſum trajicere. Ibi congreſſuros ſe cum Lentulis conſtituunt. Priuſquam digrederentur a Corcyra, literæ a Perſeo adlatæ ſunt, quibus quærebat, quæ cauſſa Romanis aut in Græciam trajiciendi copias, aut urbes occupandi, eſſet? Cui reſcribi nihil placuit; nuncio ipſius, qui literas adtulerat, dici, « præſidii cauſſa ipſarum urbium « Romanos facere. » Lentuli circumeuntes Peloponneſi oppida, quum ſine diſcrimine omnes civitates adhortarentur, ut, quo animo, qua fide adjuviſſent Romanos, Philippi primum, deinde Antiochi bello, eodem adverſus Perſea juvarent, fremitum in concionibus audiebant: Achæis indignantibus, eodem ſe loco eſſe, (qui omnia a principiis Macedonici belli præſtitiſſent Romanis, & Macedonum Philippi bello hoſtes fuiſſent)

Achæorum querelæ.

quo Meſſenii atque Elii, qui pro Antiocho hoſte arma adverſus populum Romanum tuliſſent; ac, nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli ſe victoribus Achæis tradi quererentur. *U. c. 581. a C. 171.*

XXXVIII. Marcius & Atilius ad Gitanas, Epiri oppidum decem millia ab mari, quum adſcenderent, concilio Epirotarum habito, cum magno omnium adſenſu auditi ſunt: & quadringentos juventutis eorum in Oreſtas, ut præſidio eſſent liberatis ab ſe Macedonibus, miſerunt. Inde in Ætoliam progreſſi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius ſubficeretur, & Lyciſco prætore facto, quem Romanorum favere rebus ſatis compertum erat, tranſierunt in Theſſaliam. Eo legati Acarnanum, & Bœotorum exſules venerunt. Acarnanes nunciare juſſi, » Quæ » Philippi primum, Antiochi deinde bello, » decepti pollicitationibus regis (*u*), adver» ſus populum Romanum commiſiſſent, ea » corrigendi occaſionem illis oblatam. Si » male meriti clementiam populi Romani » experti eſſent, bene merendo liberalitatem

(u) Dukerus, Crev., Drak. obſervant legendum *decepti pollicitationibus regiis.*

U. c. 581. a. C. 171. » experirentur. » Bœotis exprobratum, ſocietatem eos cum Perſeo junxiſſe. Iis, quum culpam in Iſmeniam, principem alterius partis, conferrent, & quaſdam civitates diſſentientes in cauſſam deductas, « adpariturum id eſſe, » Marcius reſpondit : « ſingulis enim civitati- » bus de ſe ipſis conſulendi poteſtatem factu- » ros. » Theſſalorum Lariſſæ fuit concilium. Ibi & Theſſalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit; & legatis, quod, & Philippi prius & poſt Antiochi bello, eniſe adjuti a gente Theſſalorum eſſent. Hac mutua commemoratione meritorum accenſi animi multitudinis ad omnia decernenda, quæ Romani vellent. Secundum hoc concilium legati á Perſeo rege venerunt, privati maxime hoſpitii fiducia, quod ei paternum cum Marcio erat. Ab hujus neceſſitudinis commemoratione orſi, petierunt legati, in conloquium veniendi regi poteſtatem faceret. Marcius, « Et ſe ita a patre ſuo acce- » piſſe [dixit] amicitiam hoſpitiumque cum » Philippo fuiſſe. Minime inmemorem neceſ- » ſitudinis ejus legationem eam ſuſcepiſſe. » Conloquium, ſi ſatis commode valeret, non » fuiſſe dilaturum : nunc, ubi primum poſſet

Legati a Perſeo ad Marcium.

» ad Peneum flumen, qua tranſitus ab Homo- *U. c. 581.*
» lio (*v*) Dium eſſet, præmiſſis, qui nun- *a. C. 171.*
» ciarent regi, venturos.

XXXIX. Et tum quidem ab Dio Perſeus in interiora regni recipit (*x*) ſe, levi aura ſpei objecta, quod Marcius ipſius cauſſa ſuſcepiſſe ſe legationem dixiſſet. Poſt dies paucos ad conſtitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, quum amicorum, tum ſatellitum turba ſtipante. Non minore agmine legati venerunt, & ab Lariſſa multis proſequentibus, & legationibus civitatium, quæ convenerant Lariſſam, & renunciare domum certa, quæ audiſſent, volebant. Inerat cura inſita mortalibus videndi congredientes nobilem regem, & populi principis terrarum omnium legatos. Poſtquam in conſpectu ſteterunt, dirimente amne, paulliſper internunciando cunctatio fuit, utri tranſgrederentur. Aliquid illi regiæ majeſtati, aliquid hi populi Romani nomini, quum præſertim Perſeus petiſſet conloquium, exiſtimabant deberi. Joco etiam Marcius cunctantes movit. « Mi- » nor, [inquit,] ad majorem, & (quod Phi-

Conloquium inter regem & Legatos Rom.

(v) *Omolio* Gron. Crev.

(x) *recepit* Gron. Crev.

U. c. 581. a. C. 171. » lippo ipſi cognomen erat) filius ad patrem » tranſeat. » Facile perſuaſum id regi eſt. Aliud deinde ambigebatur, cum quam multis tranſiret. Rex, cum omni comitatu tranſire, æquum cenſebat : legati vel cum tribus venire jubebant, vel, ſi tantum agmen traduceret, obſides daret, nihil fraudis fore in conloquio. Hippian & Pantauchum, quos & legatos miſerat, principes amicorum, obſides dedit. Nec tam in pignus fidei obſides deſiderati erant, quam ut adpareret ſociis, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hoſtium ſed hoſpitalis ac benigna fuit ; poſitisque ſedibus conſederunt.

Marcii oratio. XL. Quum paullisper ſilentium fuiſſet: « Exſpectari, nos [inquit Marcius] arbitror, » ut reſpondeamus literis tuis, quas Corcy» ram miſiſti ; in quibus quæris, quid ita » legati cum militibus venerimus, & præſi» dia in ſingulas urbes dimittamus ? Ad hanc » interrogationem tuam & non reſpondere » vereor, ne ſuperbum ſit, & vera reſpon» dere, ne nimis acerbum audienti tibi vi» deatur. Sed quum aut verbis caſtigandus, » aut armis ſit, qui fœdus rumpit ; ſicut bellum

» bellum adversus te alii, quam mihi, man- U. c. 581.
» datum malim, ita orationis acerbitatem a. C. 171.
» adversus hospitem, utcumque est, subibo:
» sicut medici, quum salutis causa tristiora
» remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus
» es; unam rem te, quæ facienda fuerit,
» senatus fecisse censet; quod legatos Romam
» ad renovandum *** judicat potius, quam,
» quum renovatum esset, violandum. Abru-
» polim, socium atque amicum populi Romani,
» regno expulisti. Arretari interfectores, ut
» cæde (ne quid ultra dicam) lætatum ad-
» pareret, recepisti, qui omnium Illyriorum
» fidissimum Romano nomini regulum occi-
» derant. Per Thessaliam & Maliensem agrum
» cum exercitu contra fœdus Delphos isti:
» Byzantiis item contra fœdus misisti auxilia.
» Cum Bœotis, sociis nostris, secretam tibi
» ipsi societatem, quam non licebat, jureju-
» rando pepigisti. Thebanos legatos, Eversam
» (y) & Callicritum, venientes a nobis,
» quærere malo, quis interfecerit, quam ar-

(*) Hoc modo perfici hæc sententia videtur posse: *quod legatos Romam ad renovandum fœdus miseris; quod ipsum tamen tibi non fuisse renovandum judicat potius &c.* Sigonius.

(y) *Evercam* Crev.

V. c. 581. a. C. 171. » guere. In Ætolia bellum inteſtinum & cæ-
» des principum per quos, niſi per tuos,
» factæ videri poſſunt? Dolopes a te ipſo
» evaſtati ſunt. Eumenes rex, ab Roma quum
» in regnum rediret, prope ut victima Delphis
» in ſacrato loco ante aras mactatus, quem
» inſimulet, piget referre. Quæ hoſpes Brun-
» diſinus occulta facinora indicet, certum
» habeo, & ſcripta tibi omnia ab Roma eſſe,
» & legatos tuos renunciaſſe. Hæc ne dice-
» rentur a me, uno modo vitare potuiſti,
» non quærendo, quam ob cauſſam exercitus
» in Macedoniam trajicerentur, aut præſidia
» in ſociorum urbes mitteremus. Quærenti
» tibi ſuperbius tacuiſſemus, quam vera reſpon-
» dimus. Equidem pro paterno noſtro hoſpi-
» tio faveo orationi tuæ & opto, ut aliquam
» mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud
» ſenatum cauſſæ. »

Perſeus ſe purgat.

XLI. Ad ea rex: « Bonam cauſſam, ſi
» apud judices æquos ageretur, apud eoſdem
» & accuſatores & judices agam. Eorum au-
» tem, quæ objecta ſunt mihi, partim ea
» ſunt, quibus neſcio an gloriari debeam;
» partim, quæ fateri non erubeſcam; partim,
» quæ verbo objecta verbo negare ſit. Quid

» enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut » index Brundisinus aut Eumenes mihi obji- » ciat, ut accusare potius vere, quam con- » viciari, videantur? Scilicet, nec Eumenes, » quum tam multis gravis publice ac priva- » tim sit, alium, quam me, inimicum habuit: » neque ego potiorem quemquam ad minister- » ria facinorum, quam Rammium, (quem » neque umquam ante videram, nec eram » postea visurus) invenire potui. Et Theba- » norum, quos naufragio periisse constat, & » Artetari cædis mihi reddenda ratio est. In » qua tamen nihil ultra objicitur, quam in- » terfectores ejus in regno exsulasse meo. » Cujus conditionis iniquitatem ita non sum » recusaturus, si vos quoque accipitis, ut, » quicumque exsules in Italiam aut Romam » se contulerunt, his facinorum, propter » quæ damnati sunt, auctores vos fuisse fa- » teamini. Si hoc & vos recusabitis, & » omnes aliæ gentes, ego quoque inter » ceteros ero. Et, Hercule, quid adtinet » cuiquam exsilium patere, si nusquam ex- » suli futurus locus est? Ego tamen istos, ut » primum in Macedonia esse, admonitus a » vobis, comperi, requisitos abire ex regno

U. c. 581. a. C. 171.

U. c. 581. a. C. 171. » jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis.
» Et hæc quidem mihi, tamquam causam
» dicenti reo, objecta sunt: illa, tamquam
» regi, & quæ de fœdere, quod mihi est
» vobiscum, disceptationem habeant. Nam, si
» est in fœdere ita scriptum, ut ne, si bel-
» lum quidem quis inferat, tueri me regnum-
» que meum liceat, mihi fatendum est, quod
» me armis adversus Abrupolim, socium po-
» puli Romani, defenderim, fœdus viola-
» tum esse. Sin autem hoc & ex fœdere
» licuit, & jure gentium ita comparatum
» est, ut arma armis propulsentur, quid tan-
» dem me facere decuit, quum Abrupolis
» fines mei regni usque ad Amphipolim per-
» vastasset, multa libera capita, magnam
» vim mancipiorum, multa millia pecorum
» abegisset? Quiescerem & paterer, donec
» Pellam & in regiam meam armatus perve-
» nisset? At enim bello quidem justo sum
» persecutus; sed vinci non oportuit eum,
» neque ea, quæ victis accidunt, pati: quo-
» rum casum quum ego subierim, qui sum
» armis lacessitus, quid (z) potest queri sibi
» accidisse, qui causa belli fuit? Non sum
» eodem modo defensurus, Romani, quod

(z) *qui* Gron. Crev.

» Dolopas armis coërcuerim : quia, etsi non *U. c. 581. a. C. 171.*
» merito eorum, jure feci meo ; quum mei
» regni, meæ ditionis essent, vestro decreto
» patri adtributi meo. Nec, si causa reddenda
» sit, non vobis, nec fœderatis, sed iis, qui
» ne in servos quidem sæva atque injusta
» imperia probant, plus æquo & bono sæ-
» visse in eos videri possum. Quippe Euphra-
» norem, præfectum a me inpositum, ita
» occiderunt, ut mors pœnarum ejus levis-
» sima fuerit. »

XLII. « At, quum processissem inde ad
» visendas Lariſſam, & Antrona, & Pylleon,
» (*a*) quo in propinquo multo ante debita
» vota persolverem, Delphos sacrificandi
» causa adscendi. Et hic, criminis augendi
» causa, cum exercitu me fuisse adjicitur.
» Scilicet, ut, quod nunc vos facere queror,
» urbes occuparem, arcibus inponerem præ-
» sidia. Vocate in concilium Græciæ civitates,
» per quas iter feci ; queratur unusquilibet
» militis mei injuriam ; non recusabo, quin
» simulato sacrificio, aliud petisse videar.

(a) Legendum videtur *Pteleon* ex Homeri catalago Il. B. 697. Tria hæc oppida etiam infra junguntur c. 67.

U. c. 581. a. C. 171. » Ætolis & Byzantiis præsidia misimus, & » cum Bœotis amicitiam fecimus. Hæc, quæ» liacumque sunt, per legatos meos non so» lum indicata, sed etiam excusata sunt sæpe » in senatu vestro : ubi aliquos ego discepta» tores, non tam æquos, quam te, Q. Marci, » paternum amicum & hospitem, habebam. » Sed nondum Romam accusator Eumenes » venerat; qui calumniando omnia detorquen» doque suspecta & invisa efficeret, & per» suadere vobis conaretur, non posse Græ» ciam in libertate esse, & vestro munere » frui, quod regnum Macedoniæ incolume » esset. Circumagetur hic orbis : erit mox, » qui arguat, nequidquam Antiochum ultra » juga Tauri remotum : graviorem multo » Asiæ, quam Antiochus fuerit, Eumenem » esse : nec conquiescere socios vestros posse, » quoad regia Pergami sit. Eam arcem supra » capita finitimarum civitatium inpositam. Ego » hæc, Q. Marci & A. Atili, quæ aut a » vobis objecta, aut purgata a me sunt, talia » esse scio, ut aures, ut animi audientium sint : » nec tam referre, quid ego, aut qua mente » fecerim, quam quomodo id vos factum ac» cipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scien-

» tem deliquisse : &, si quid fecerim inpru- *U. c. 581.*
» dentia lapsus, corrigi me & emendari casti- *a. C. 171.*
» gatione hac posse. Nihil certe insanabile,
» nec quod bello & armis persequendum esse
» censeatis, commisi : at (*b*) frustra cle-
» mentiæ gravitatisque vestræ fama vulgata
» per gentes est, si talibus de cavillis, quæ
» vix querela & expostulatione dignæ sunt,
» arma capitis, & regibus sociis bella infer-
» tis. »

XLIII. Hæc dicenti tum adsensus Marcius auctor fuit mittendi Romam legati, quum experienda omnia ad ultimum, nec prætermittendum (*c*) spem ullam censuisset. Reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset. Ad id quum necessaria petitio induciarum videretur, cuperetque Marcius, neque aliud conloquio petisset, gravate & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad bellum *Induciæ.* in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem : quum Perseus (ni spes vana pacis obcæcasset consilia) omnia præparata atque instructa haberet, & suo maxime

(b) *aut* Gron. Crev.

(c) *prætermittendam* Gron. Crev.

V. c. 581. a. C. 171. tempore atque alieno hostibus incipere bellum posset. Ab hoc conloquio, fide inducia-rum interposita, legati Romani in Bœotiam comparati sunt. Ibi jam motus cœperat esse, discedentibus a societate communis concilii Bœotorum quibusdam populis, ex quo renunciatum erat, respondisse legatos, adpariturum, quibus populis proprie societatem cum rege jungi displicuisset. Primi a Chæronea legati, deinde a Thebis, in ipso itinere obcurrerunt, adfirmantes non interfuisse se, quo societas ea decreta esset, concilio: quîs, (*d*) legati, nullo in præsentia responso dato, Chalcidem se sequi jusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis prætoriis Bœotorum victa pars, injuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit Thebis, ne Bœotarchæ urbibus reciperentur. Exsules Thespias universi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas, jam mutatis animis, revocati decretum faciunt, ut duodecim, qui privati cœtum & concilium habuissent, exsilio multarentur. Novus deinde prætor (Ismenias is erat, vir nobilis ac potens) capitalis

Bœotiæ motus.

(d) *queis* Gron. Crev.

pœnæ abſentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant : inde ad Romanos Lariſſam profecti, cauſſam cum Perſeo ſocietatis in Iſmeniam contulerant. « Ex contentione ortum certamen. » Utriuſque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exſules accuſatoresque Iſmeniæ, & Iſmenias ipſe. U. c. 581 a. C. 171.

XLIV. Chalcidem ut ventum eſt, aliarum civitatium principes, id quod maxime gratum erat Romanis, ſuo quique proprio decreto Perſei ſocietatem adſpernati, Romanis ſe adjungebant : Iſmenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum cenſebat. Inde certamine orto, niſi in tribunal legatorum perfugiſſet, haud multum abfuit, quin ab exſulibus fautoribusque eorum interficeretur. Thebæ quoque ipſæ, quod Bœotiæ caput eſt, in magno tumultu erant, aliis ad regem trahentibus civitatem, aliis ad Romanos & turba Coronæorum (e) Haliartiorumque convenerat ad defendendum decretum regiæ ſocietatis. Sed conſtantia principum, docentium cladibus Philippi Antiochique, quanta eſſet vis & fortuna imperii Romani, victa eadem multitudo &, ut

(e) *Coroneorum* Crev.

U. c. 581. A. C. 171. tolleretur regia ſocietas, decrevit, & eos, qui auctores paciſcendæ amicitiæ fuerant, ad ſatisfaciendum legatis Chalcidem miſit, fideique legatorum commendari civitatem juſſit. Thebanos Marcius & Atilius læti audierunt, auctoresque & his ſeparatim ſingulis fuerunt ad renovandam amicitiam mittendi Romam legatos (*f*). Ante omnia exſules reſtitui juſſerunt, & auctores regiæ ſocietatis decreto ſuo damnarunt. Ita, quod maxime volebant, diſcuſſo Bœotico concilio, Peloponneſum proficiſcuntur, Ser. Cornelio Chalcidem arceſſito. Argis præbitum eſt iis concilium: ubi nihil aliud a gente Achæorum petierunt, quam ut mille milites darent. Id præſidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam trajiceretur, miſſum eſt. Marcius & Atilius, peractis, quæ agenda in Græcia erant, principio hiemis Romam redierunt.

Bœoticum concilium diſcuſſum.

Legati Rom. in Aſiæ inſulas.

XLV. Inde legatio ſub idem tempus in Aſiam circum inſulas miſſa. Tres erant legati, Ti. Claudius, P. Poſtumius, M. Junius.

(f) Recte Gron. *auctoresque & his* nempe Thebanis, *& ſeparatim ſingulis* Bœoticæ civitatibus. Id & poſtulat ſenſus & firmat Polybii auctoritas Exc. Legat. 63.

Ii circumeuntes hortabantur ſocios ad ſuſcipiendum adverſus Perſea pro Romanis bellum : &, quo quæque opulentior civitas erat, eo adcuratius agebant, quia minores ſecuturæ majorum auctoritatem erant. Rhodii maximi ad omnia momenti habebantur, quia non favere tantum, ſed adjuvare etiam viribus ſuis bellum poterant, quadraginta navibus auctore Hegeſilocho comparatis. Qui, quum in ſummo magiſtratu eſſet, (Prytanin ipſi vocant) multis rationibus pervicerat Rhodios, ut, omiſſa, quam ſæpe vanam experti eſſent, regum fovendorum ſpe, Romanam ſocietatem (unam tum in terris vel viribus, vel fide ſtabilem) retinerent. « Bel- « lum inminere cum Perſeo : deſideraturos » Romanos eumdem navalem adparatum, » quem nuper Antiochi, quem Philippi ante » bello vidiſſent. Trepidaturos tum repente » paranda claſſe, quum mittenda eſſet; niſi » reficere naves, niſi inſtruere navalibus » ſociis cœpiſſent. Id eo magis eniſe facien- » dum eſſe, ut crimina delata ab Eumene » fide rerum refellerent. » His incitati, quadraginta navium claſſem inſtructam ornatamque legatis Romanis advenientibus, ut

U. c. 584. a. C. 171.

U. c. 581. a. C. 171. non exspectatam adhortationem esse adparet, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos civitatium Asiæ momentum fuit. Decimius unus sine ullo effectu, captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum suspicione infamis, Romam rediit.

Perseus legatos Byzantium & Rhodum mittit.

XLVI. PERSEUS, quum a conloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Marcio conditionibus pacis misit: & Byzantium & Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadem sententia ad omnes erat: « con» locutum se cum Romanorum legatis. » Quæ audisset, quæque dixisset, ita disposita, ut superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, « Confidere » pacem futuram. Auctoribus enim Marcio » atque Atilio, missos Romam legatos. Si » pergerent Romani contra fœdus movere » bellum, tum omni gratia, omni ope eni» tendum fore Rhodiis, ut reconcilient pa» cem. Si nihil deprecando proficiant, id » agendum, ne omnium rerum jus ac potestas » ad unum populum perveniat. Quum cete» rorum id interesse, tum præcipue Rhodio» rum, qui plus inter alias civitates dignitate

» atque opibus excellant : quæ ſerva atque » obnoxia fore, ſi nullus alio ſit, quam ad » Romanos, reſpectus. » Magis & literæ & verba legatorum benigne ſunt audita, quam momentum ad mutandos animos habuerunt: potentior eſſe partis melioris auctoritas cœperat. Reſponſum ex decreto eſt : « Optare » pacem Rhodios. Si bellum eſſet, ne quid » ab Rhodiis ſperaret aut peteret rex, quod » veterem amicitiam, multis magnisque me- » ritis pace belloque partam, disjungeret ſibi » ab Romanis. » Ab Rhodo redeuntes, Bœotiæ quoque civitates, & Thebas, & Coroneam, & Haliartum, adierunt : quibus expreſſum invitis exiſtimabatur, ut, relicta regia ſocietate, Romanis adjungerentur. Thebani nihil moti ſunt : quamquam nonnihil, & damnatis principibus, & reſtitutis exſulibus, ſuccenſebant Romanis. Coronæi & Haliartii, favore quodam inſito in reges, legatos in Macedoniam miſerunt, præſidium petentes, quo ſe adverſus inpotentem ſuperbiam Thebanorum tueri poſſint. Cui legationi reſponſum ab rege eſt (g), « præſidium ſe » propter inducias cum Romanis factas mittere

U. c. 581. a. C. 171.

(g) *eſt* del. *Crev.*

U. c. 581. a. C. 171.

» non posse : tamen suadere, ita a Theba-
» norum injuriis, qua possent, ut se vindi-
» carent, ne Romanis præberent caussam in
» se sæviendi. »

Marcius legationem renunciat.

XLVII. Marcius & Atilius Romam quum venissent, legationem in Capitolio ita renunciarunt, ut nulla re magis gloriarentur, quam decepto per inducias & spem pacis rege. « Adeo enim adparatibus belli fuisse
» instructum, ipsis nulla parata re, ut omnia
» opportuna loca præoccupari ante ab eo po-
» tuerint, quam exercitus in Græciam traji-
» ceretur. Spatio autem induciarum sumto,
» venturum illum nihilo paratiorem; Roma-
» nos omnibus instructiores rebus cœpturos
» bellum. Bœotorum quoque se concilium
» arte distraxisse, ne conjungi amplius ullo
» consensu Macedonibus possent. » Hæc, ut summa ratione acta, magna pars senatus adprobabat : veteres & moris antiqui memores negabant; « se in ea legatione Romanas
» agnoscere artes. Non per insidias & noctur-
» na prœlia, nec simulatam fugam inprovisos-
» que ad incautum hostem reditus, nec ut
» astu magis, quam vera virtute, gloriaren-
» tur, bella majores gessisse. Indicere prius;

Senibus inprobatus.

» quam gerere, solitos bella, denunciare *U. c. 581. a. C. 171.*
» etiam; interdum locum finire, in quo dimi-
» caturi essent. Eadem fide indicatum Pyrrho
» regi medicum, vitæ ejus insidiantem: ea-
» dem Falisci vinctum traditum proditorem
» liberorum regis. Hæc Romana esse, non
» versutiarum Punicarum, neque calliditatis
» Græcæ: apud quos fallere hostem, quam
» vi superare, gloriosius fuerit. Interdum in
» præsens tempus plus profici dolo, quam
» virtute: sed ejus demum animum in per-
» petuum vinci, cui confessio expressa sit,
» se neque arte, neque casu, sed conlatis
» cominus viribus, justo ac pio bello esse
» superatum. » Hæc seniores, quibus nova
hæc minus placebat sapientia. Vicit tamen
ea pars senatus, cui potior utilis, quam
honesti, cura erat, ut comprobaretur prior
legatio Marcii, & eodem rursus in Græciam
cum quinqueremibus remitteretur (*h*), ju-
bereturque cetera, uti e republica maxime
visum esset, agere. A. quoque Atilium mi-
serunt ad occupandam Lariſſam in Thessalia,

In Græciam remittitur.

(h) Voces *in Græciam* a mala manu additas esse & numerum quinqueremium excidisse existimant Dukerus & Crev.

U. c. 581. a. C. 171. timentes, ne, si induciarum dies exisset, Perseus, præsidio eo (*i*) misso, caput Thessaliæ, in potestate haberet. Duo millia peditum Atilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam jussus. Et P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, trecenti (*k*) milites Italici generis dati, ut Thebis daret operam, ut in potestate Bœotia esset.

Legati Persei auditi.

XLVIII. His præparatis, quamquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen præberi legatis placuit. Eadem fere, quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen, & maxima cura, & minime tamen probabiliter, (manifesta enim res erat) defensum. Cetera deprecatio erat: sed non eis animis audiebantur, qui aut doceri, aut flecti

Excedere Italia jussi.

possent. Denunciatum, extemplo mœnibus urbis Romæ, Italia intra trigesimum diem excederent. P. Licinio deinde consuli, cui Macedonia provincia obvenerat, denunciatum, ut exercitui diem primam quamque

Lucretius prætor in Græciam navigat.

diceret ad conveniendum. C. Lucretius prætor, cui classis provincia erat, cum quadraginta quinqueremibus ab urbe profectus: nam ex refectis

(*i*) *eo* del. *Gron. Crev.* (*k*) *trecenti* Gron. Crev.

refectis navibus alias in alium usum retineri ad urbem placuit. Præmissus a prætore est frater Lucretius (*l*) cum quinquereme una: jussusque, ab sociis ex fœdere acceptis navibus, ad Cephalleniam classi obcurrere. Ab Rheginis triremi una, ab Locris duabus, ab Uritibus quatuor, prætor oram Italiæ supervectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio mari, Dyrrachium trajicit. Ibi decem ipsorum Dyrrhachinorum, duodecim Issæorum, quinquaginta quatuor Gentii regis lembos nactus, simulans se credere, eos in usum Romanorum comparatos esse, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephalleniam trajicit. C. Lucretius prætor ab Neapoli profectus, superato freto, die quinto in Cephalleniam transmisit. Ibi stetit classis, simul opperiens, ut terrestres copiæ trajicerentur, simul, ut onerariæ, ex agmine suo per altum dissipatæ, consequerentur. *U. c. 581. a. C. 171.*

XLIX. Per hos forte dies P. Licinius consul, votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus est. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac majestate geritur: præcipue tamen convertit oculos animosque, *Licinius proficiscitur in Macedoniam.*

(1) *M. Lucretius* Crev.

V. c. 581
a. C. 171.

quum ad magnum nobilemque, aut virtute aut fortuna, hostem, euntem consulem prosequuntur. Contrahit enim non officii modo cura, sed etiam studium spectaculi, ut videant ducem suum, cujus imperio consilioque summam rempublicam tuendam permiserunt. Subit deinde cogitatio animum, qui belli casus, quam incertus fortunæ eventus, communisque Mars belli sit: adversa, secunda, quæque inscitia & temeritate ducum clades sæpe acciderint; quæ contra bona prudentia & virtus adtulerit. Quem scire mortalium, utrius mentis, utrius fortunæ consulem ad bellum mittant? Triumphantemne mox cum exercitu victore scandentem Capitolium ad eosdem Deos, a quibus proficiscatur, visuri; an hostibus eam præbituri lætitiam sint? Persi autem regi, adversus quem ibatur, famam & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa prospere gesta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat; tum ipsius Persei numquam, ex quo regnum accepisset, desitum belli exspectatione celebrari nomen. Cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiscentem consulem prosecuti sunt. Duo

consulares tribuni militum cum eo missi, C. Claudius, Q. Mucius; & tres inlustres juvenes, P. Lentulus, & duo Manlii Acidini. Alter M. Manlii, alter L. Manlii filius erat. Cum iis consul Brundisium ad exercitum, atque inde, cum omnibus copiis transvectus, ad Nymphæum in Apolloniati agro posuit castra. *U. c. 581. a. C. 171.*

L. Paucos ante dies Perseus, postquam legati, ab Roma regressi, præciderant spem pacis, consilium habuit. Ibi aliquamdiu diversis sententiis certatum est. Erant, quibus vel stipendium pendendum, si injungeretur, vel agri parte cedendum, si multarent; quidquid denique aliud pacis causa patiendum esset, non recusandum videretur, nec committendum, ut in aleam tanti casus se regnumque daret. « Si possessio haud ambigua » regni maneret, multa diem tempusque ad» ferre posse, quibus non amissa modo recu» perare, sed timendus ultro iis esse, quos » nunc timeret, posset. » Ceterum multo major pars ferocioris sententiæ erat: « Quid» quid cessisset, cum eo simul regno protinus » cedendum esse, » adfirmabant. « Neque » enim Romanos pecunia aut agro egere: sed *Perseus consilium habet.*

U. c. 581. a. C. 171. » hoc ſcire, quum omnia humana, tum ma-
» xima quæque & regna & imperia ſub caſibus
» multis eſſe. Carthaginienſium opes fregiſſe
» ſeſe, & cervicibus eorum præpotentem
» finitimum regem inpoſuiſſe : Antiochum
» progeniemque ejus ultra juga Tauri remo-
» tum. Unum eſſe Macedoniæ regnum, &
» regione propinquum, & quod, ſicubi popu-
» lo Romano (*m*) ſua fortuna labet, antiquos
» animos regibus ſuis videatur poſſe facere.
» Dum integræ res * * apud animum ſuum
» Perſea debere, utrum, ſingula concedendo,
» nudatus ad extremum opibus extorrisque
» regno, Samothraciam aliamve quam inſu-
» lam petere ab Romanis, ubi privatus ſu
» perſtes regno ſuo in contemtu atque inopia
» conſeneſcat, malit : an, armatus vindex
» fortunæ dignitatisque ſuæ, ita ut viro forti
» dignum ſit, patiatur, quodcumque caſus
» belli tulerit; aut victor liberet orbem ter-
» rarum ab imperio Romano. Non eſſe admi-
» rabilius Romanos Græcia pelli, quam

(m) *populus Romanus* Gron. Crev.

* Imperfectum ſenſum ita expleveris : *Dum integræ res ſunt, ſtatuere apud animum ſuum Perſea debere,* Sigonius.

» Hannibalem Italia pulsum esse. Neque, » Hercule, videre, qui conveniat, fratri, » adfectanti per injuriam regnum, summa vi » restitisse; alienigenis bene parto eo cedere. » Postremo ita bello & pace quæri (*n*), ut » inter omnes conveniat, nec turpius quid- » quam esse, quam sine certamine cessisse » regno: nec præclarius quidquam, quam pro » dignitate ac majestate omnem fortunam » expertum esse. » *U. c. 581. a. C. 171.*

LI. Pellæ, in vetere regia Macedonum, hoc consilium erat. « Geramus ergo [inquit] » Diis bene juvantibus, quando ita videtur, » bellum: » literisque circa præfectos dimissis, Citium (Macedoniæ oppidum est) copias omnes contrahit. Ipse centum hostiis sacrificio regaliter Minervæ, quam vocant Alcidem, confecto, cum purpuratorum & satellitum manu profectus Citium est. Eo jam omnes Macedonum externorumque auxiliorum convenerant copiæ. Castra ante urbem ponit, omnesque armatos in campo struxit. Summa omnium quadraginta millia *Copiæ Persei.*

(*n*) Locum conruptum Drakenb. sic legendum proponit: *Postremo ita bello pacem præferri, ut inter omnes &c.*

U. c. 581. a. C. 171. armata fuere (*o*) : quorum pars ferme dimidia phalangitæ erant. Hippias Berœæus præerat. Delecta deinde & viribus & robore ætatis, ex omni cætratorum numero, duo erant agemata : hanc ipsi legionem vocabant (*p*). Præfectos habebant Leonatum & Thrasippum Eulyestas. Ceterorum cætratorum, trium ferme millium hominum, dux erat Antiphilus Edessæus. Pæones, & ex Parorea & Parstrymonia (sunt autem ea loca subjecta Thraciæ) & Agrianes, admixtis etiam Thracibus incolis, trium millium ferme & ipsi expleverunt numerum. Armaverat contraxeratque eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Asclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintiis tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant. Cretensium par pene numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarneum & Syllum Gnossium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, mixto generi hominum, præerat. Regii is

(o) lege *quadraginta tria millia*, ut patet ex hoc ipso capite versus finem.

(p) Suspicatur Drakenb. legendum : *ita hanc ipsi legionem vocabant.*

generis ferebatur; exsul, damnatus frequenti concilio Achæorum, literis ad Persea deprensis. Ætolorum & Bœotorum, qui non explebant plus quam quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorum, tot gentium auxiliis, duodecim millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat tria millia. Venerat eodem Cotys, Seuthæ filius, rex gentis Odrysarum, cum mille delectis equitibus, pari ferme peditum numero. Summa totius exercitus triginta novem millia peditum erant, quatuor equitum. Satis constabat, secundum eum exercitum, quem Magnus Alexander in Asiam trajecit, numquam ullius Macedonum regis copias tantas fuisse. U. c. 581. a. C. 171.

LII. Sextus & vicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia & progeniem ediderat, cujus magna pars matura militiæ esset, & levibus bellis Thracum adcolarum, quæ exercerent magis, quam fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatum Philippo primo, deinde & Persi, Romanum bellum, omnia ut instructa

U. c. 581. a. C. 171. parataque essent, effecerat. Mota parumper acies, (non justo decursu tamen) ne stetisse tantum in armis viderentur: armatosque, sicut erant, ad concionem vocavit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos: quorum major Philippus, natura frater, adoptione filius; minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum: injuriam populi Romani in patrem seque commemoravit: « Illum, » omnibus indignitatibus compulsum ad » rebellandum, inter adparatum belli fato » obpressum: ad se simul legatos, simul » milites ad occupandas Græciæ urbes mis- » sos. Fallaci deinde conloquio per speciem » reconciliandæ pacis extractam hiemem, ut » tempus ad comparandum haberent. Consu- » lem nunc venire cum duabus legionibus » Romanis, quæ * trecenos equites habeant, » & pari ferme numero sociorum peditum » equitumque. Eo ut accedant regum auxilia » Eumenis & Masinissæ, non plus septem » millia peditum, duo equitum futura.

Oratio Persei ad milites.

* Locus defectus, quem ita integrat Gron. *quæ singulæ sena millia peditum & trecenos equites habeant* &c. pro *sena* mallet Drakenb. *quina*.

» Auditis hoſtium copiis, reſpicerent ſuum *U. c. 581. a. C. 171.*
» ipſi exercitum; quantum numero, quan-
» tum genere militum præſtarent tironibus,
» raptim ad id bellum conſcriptis, ipſi, a
» pueris eruditi artibus militiæ, tot ſubacti
» atque durati bellis. Auxilia Romanis
» Lydos, & Phrygas, & Numidas eſſe: ſibi
» Thracas, Gallosque, ferociſſimas gentium.
» Arma illos habere ea, quæ ſibi quisque
» paraverit pauper miles: Macedonas promta
» ex regio adparatu, per tot annos patris
» ſui cura & inpenſa facta. Commeatum illis
» quum procul, tum omnibus ſub caſibus
» maritimis fore: ſe & pecuniam & fru-
» mentum, præter reditus metallorum, in
» decem annos ſepoſuiſſe. Omnia, quæ Deo-
» rum indulgentia, quæ regia cura præpa-
» randa fuerant, plena cumulataque habere
» Macedonas. Animum habendum eſſe, quem
» habuerint majores eorum; qui, Europa
» omni domita, transgreſſi in Aſiam, inco-
» gnitum famæ aperuerint armis orbem ter-
» rarum: nec ante vincere deſierint, quam
» Rubro mari incluſis, quod vincerent, de-
» fuerit. At, Hercule, nunc non de ultimis
» Indiæ oris, ſed de ipſius Macedoniæ poſ-

U. c. 581. a. C. 171.

» ſeſſione certamen fortunam indixiſſe. Cum
» patre ſuo gerentes bellum Romanos ſpe-
» cioſum Græciæ liberandæ tuliſſe titulum
» (*q*). Nunc propalam Macedoniam in ſer-
» vitutem petere, ne rex vicinus imperio
» ſit Romano, ne gens bello nobilis arma
» habeat. Hæc enim tradenda ſuperbis domi-
» nis eſſe cum rege regnoque, ſi abſiſtere
» bello, & facere imperata velint. »

LIII. Quum per omnem orationem ſatis frequenti adſenſu ſubclamatum eſſet; tum vero ea vociferatio, ſimul indignantium minitantiumque, partim jubentium bonum animum habere regem, exorta eſt, ut finem dicendi faceret. Tantum juſſis ad iter parare, (jam enim dici, movere caſtra ab Nymphæo Romanos) concione dimiſſa, ad audiendas legationes civitatium Macedoniæ ſe contulit. Venerant autem ad pecunias, pro facultatibus quæque ſuis, & frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remiſſum omnibus; ſatis regios adparatus ad ea dictum ſubficere: vehicula tantum imperata, ut tormenta, telorumque miſſilium ingentem vim præparatam, bellicumque aliud inſtru-

Macedoniæ civitates pecuniam obferunt.

(q) forte legendum *prætuliſſe* vel *prætendiſſe.*

mentum veherent. Profectus inde toto exercitu, Eordæam (*q*) petens, ad Begorritem, quem vocant, lacum positis castris, postero die in Elimeam ad Haliacmona fluvium processit. Deinde saltu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descendit ad (Tripolim vocant) Azorum, Pythium, & Dolychen incolentes. Hæc tria oppida paullisper cunctata, quia obsides Lariſſæis dederant, victa tamen præsenti metu, in deditionem concesserunt. Benigne his adpellatis, haud dubius Perrhæbos quoque idem facturos, urbem, nihil cunctatis, qui incolebant, primo adventu recipit (*r*). Cyretias obpugnare coactus (*s*), primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus; postero die omnibus copiis adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit (*t*).

U. c. 581. a. C. 171.

Perseus it in Thessaliam.

LIV. Mylæ, proximum oppidum, ita munitum, ut inexsuperabilis munimenti spes incolas ferociores faceret, non portas clau-

(q) *Eordeam* Gron. Crev.

(r) Recte monet Crev. excidisse hic nomen urbis, quam primo adventu Perseus recepit.

(s) *conatus* Gron.

(t) vocem *omnes* delendam censet Crev.

U. c. 581. a. C. 171. dere regi satis habuerunt, sed probris quoque in ipsum Macedonasque procacibus jaculati sunt (u). Quæ res, quum infestiorem hostem ad obpugnandum feciſſet, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus utrimque animis & obpugnatæ sunt, & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum in vicem prœlium haud difficulter succedebat: oppidanos, diem, noctem eosdem tuentes mœnia, non vulnera modo, sed etiam vigiliæ & continens labor conficiebat. Quarto die quum & scalæ undique ad muros erigerentur, & porta vi majore obpugnaretur; oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinam in hostes faciunt. Quæ quum iræ magis inconsultæ, quam veræ fiduciæ virium esset, pauci & sessi ab integris pulsi terga dederunt; fugientesque per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta est. Libera quoque corpora, quæ cædibus superfuerunt, venumdata. Diruto magna ex parte & incenso oppido profectus, ad Phalannam castra mo-

(u) præpositionem *in* expungendam Grammatici existimant.

vit : inde postero die Gyrtonem pervenit. Quo quum T. Minucium Rufum & Hippiam, Thessalorum prætorem, cum præsidio intrasse accepisset, ne tentata quidem obpugnatione, prætergressus, Elatiam & Gonnum, perculsis inopinato adventu oppidanis, recepit. Utraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe adeunt ; magis Gonnus. Itaque & firmiore id præsidio tutum equitum peditumque, ad hoc fossa triplici ac vallo munitum, reliquit. Ipse, ad Sycurium progressus, opperiri ibi hostium adventum statuit : simul & frumentari passim exercitum jubet in subjecto hostium agro. Namque Sycurium est sub radicibus Ossæ montis. Qua in meridiem vergit, subjectos habet Thessaliæ campos : ab tergo Macedoniam atque Magnesiam. Ad has obportunitates accedit summa salubritas & copia, pluribus circumjectis fontibus, perennium aquarum. *U. c. 581. a. C. 171.*

LV. Consul Romanus, per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit : deinde, postquam in Athamaniam est transgressus, asperi ac prope invii soli, cum ingenti difficultate parvis itineribus ægre Gomphos per- *Consul ad regem venit.*

U. c. 581. a. C. 171. venit : cui si, vexatis hominibus equisque, tironem exercitum ducenti acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt, magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine ventum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemtus quoque hostium, adeo ignorantium obportunitates suas, accessit. Sacrificio rite perfecto, consul, & frumento dato militibus, paucos ad requiem jumentorum hominumque moratus dies, quum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastarique sociorum agros, satis jam refectum militem ad Larissam ducit. Inde, quum tria millia ferme abesset a Tripoli, (Sceam vocant) super Peneum amnem posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem navibus accessit cum Attalo atque Athenæo fratribus, Philetæro fratre relicto Pergami ad tutelam regni. Inde cum Attalo & quatuor millibus peditum, mille equitum, ad consulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis convenerunt, quorum pleraque (adeo parva erant) in oblivionem

Eumenis adventus.

adducta. Apolloniatæ trecentos equites, centum pedites miserunt. Ætolorum alæ unius instar, quantum in tota gente equitum erat, venerant: & Thessalorum omnis equitatus separatus erat. Non plus quam trecenti erant equites in castris Romanis. Achæi juventutis suæ, Cretico maxime armatu, ad mille dederunt. *U. c. 581. a. C. 171.* *Alia auxilia.*

LVI. Sub idem tempus & C. Lucretius prætor, qui navibus præerat ad Cephalleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam Chalcidem jusso petere, ipse triremem conscendit, sinum Corinthium petens ad præoccupandas in Bœotia res. Tardior ei navigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius, Chalcidem adveniens, quum a P. Lentulo Haliartum obpugnari audisset, nuncium, prætoris verbis, qui abscedere eum inde juberet, misit. Bœotorum juventute, quæ pars cum Romanis stabat, eam rem adgressus legatus, a mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri novæ obsidioni dedit. Namque extemplo M. Lucretius cum exercitu navali, decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum, qui sub Athenæo erant, Haliartum circum- *Lucretius prætor in Bœotia.*

U. c. 581. a. C. 171. sedit : parantibusque jam obpugnare, superavenit a Creüsa prætor. Ad idem fere tempus & ab sociis naves Chalcidem convenerunt : duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rhodiæ quadriremes. Prætor, quia nusquam erat maritimum bellum, remisit sociis (*v*). Et Q. Marcius Chalcidem navibus venit, Alope capta, Lariſſa, quæ Cremaſte dicitur, obpugnata. Quum hic ſtatus in Bœotia eſſet; Perſeus, quum ad Sycurium (ſicut ante dictum eſt) ſtativa haberet, frumento undique circa ex agris convecto, ad vaſtandum agrum Pheræorum miſit : ratus ad juvandas ſociorum urbes longius ab caſtris abſtractos deprehendi Romanos poſſe. Quos quum eo tumultu nihil motos animadvertiſſet, prædam quidem, præterquam hominum, (pecora autem maxime omnis generis fuere) diviſit ad epulandum militibus.

LVII. Sub idem deinde tempus conſilium & conſul & rex habuerunt, unde bellum ordirentur. Regis creverunt animi vaſtatione conceſſa ſibi ab hoſte Pheræi agri. Itaque eun-

(*v*) legendum putat Drak. *remiſit ſocios.*

eundum inde ad caſtra, nec dandum ultra ſpatium cunctandi, cenſebat. Et Romani cenſebant, cunctationem ſuam infamem apud ſocios eſſe, maximopere indigne ferentes, non latam Pheræis opem. Conſultantibus, quid agerent, (aderant autem Eumenes & Attalus in conſilio) trepidus nuncius adfert, hoſtem magno agmine adeſſe. Concilio dimiſſo, ſignum extemplo datur, ut arma capiant. Interim placet, ex regiis auxiliis centum equites & parem numerum jaculatorum peditum exire. Perſeus hora ferme diei quarta, quum paullo plus mille paſſus abeſſet a caſtris Romanis, conſiſtere ſigna peditum juſſit. Prægreſſus ipſe cum equitibus ac levi armatura, & Cotys cum eo ducesque aliorum auxiliorum præceſſerunt (x). Minus quingentos paſſus ab caſtris aberant, quum in conſpectu fuere hoſtium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, (Caſſignatus præerat) & levis armaturæ centum fere & quinquaginta Myſi aut Cretenſes. Conſtitit rex, incertus quantum eſſet hoſtium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas

U. c. 581. a C. 171.

Perſeus in Romanos ducit.

(x) ultimam hanc vocem vacare recte monuit Crev.

V. c. 581. a. C. 171.

Macedonum, cum binis Cretenſium cohortibus & Thracum, miſit. Prœlium, quum pares numero eſſent, neque ab hac aut illa parte nova auxilia ſubvenirent, incerta victoria finitum eſt. Eumenis ferme triginta interfecti; inter quos Caſſignatus dux Gallorum cecidit. Et tunc quidem Perſeus ad Sycurium copias reduxit. Poſtero die circa eamdem horam in eumdem locum rex copias admovit, plauſtris cum aqua ſequentibus. Nam duodecim millium paſſuum via omnis ſine aqua, & plurimi pulveris erat: adfectosque ſiti, ſi primo in conſpectu dimicaſſent, pugnaturos fuiſſe adparebat. Quum Romani quieſſent, ſtationibus etiam intra vallum reductis, regii quoque in caſtra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, ſperantes fore, ut Romani equites abeuntium noviſſimum agmen adgrederentur. Inde certamine orto, quum longius a caſtris eos elicuiſſent, facile, ubiubi eſſent, ſe, qui equitatu & levi armatura plus poſſent, converſuros aciem,

Equeſtre prœlium.

LVIII. Postquam inceptum non ſuccedebat, caſtra propius hoſtem movit rex, & a quinque millibus paſſuum communiit. Inde, luce prima in eodem, quo ſolebat, loco

peditum acie instructa, equitatum omnem levemque armaturam ad castra hostium ducit. Visus & plurium & propior solito pulvis trepidationem in castris Romanis fecit. Et primo vix creditum nuncianti est, quia prioribus continuis diebus numquam ante horam quartam hostis adparuerat. Tum solis ortus erat. Deinde ut plurium clamore & cursu a portis dubitatio exemta est, tumultus ingens oboritur. Tribuni, præfectique, & centuriones in prætorium; miles ad sua quisque tentoria discurrit. Minus quingentos passus a vallo instruxerat Perseus suos circa tumulum, quem Callicinum vocant. Lævo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis: equitum ordines levis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites: intermixti turmis eorum Cretenses. Huic armaturæ Milo Berœæus, equitibus & summæ partis ejus Meno Antigonensis præerat. Proximi cornibus constiterant regii equites, & mixtum genus, delecta plurium gentium auxilia: Parrocles Antigonensis hic (y) & Pæoniæ præfectus Didas erant præpositi. Medius omnium rex erat. Circa eum agema,

U. c. 581. a. C. 171.

Perseus equitatum omnem ad castra hostium ducit.

(y) *his* Crev.

U. c. 581. a. C. 171. quod vocant, equitumque ſacræ alæ. Ante ſe ſtatuit funditores jaculatoresque : quadrigentorum manus utraque numerum expleverat. Ionem Theſſalonicenſem & Timanora Dolopem iis præfecit. Sic regii conſtiterant.

Conſulis acies. Conſul, intra vallum peditum acie inſtructa, & ipſe equitatum omnem cum levi armatura miſit (*z*). Pro vallo inſtructi ſunt. Dextro cornu præpoſitus C. Licinius Craſſus, conſulis frater, cum omni Italico equitatu, velitibus intermixtis : ſiniſtro M. Valerius Lævinus ſociorum ex Græcis populis equites habebat, ejuſdem gentis levem armaturam. (*a*) Mediam autem aciem cum delectis equitibus extraordinariis tenebat Q. Mucius (*b*). Ducenti equites Galli ante ſigna horum inſtructi, & de auxiliis Eumenis Cyrtiorum gentis trecenti. Theſſali quadringenti equites

(*z*) *emiſit* Gron. Crev.

(*a*) Videtur copula excidiſſe, ac legendum eſſe *& ejuſdem gentis.* Drakenb.

(*b*) Vox *delectis* ſuſpecta eſt Crevierio, qui eam eradendam putat, tanquam adpoſitam ab aliquo, qui exponere voluerit ſenſum vocis *extraordinarii* : vel potius excidiſſe copulativam, ac legendum putat *cum delectis equitibus & extraordinariis.*

parvo intervallo ſuper lævum cornu locati. Eumenes rex Attalusque cum omni manu ſua ab tergo inter poſtremam aciem ac vallum ſteterunt. *U. c. 581. a. C. 171.*

LIX. In hunc modum maxime inſtructæ acies, par ferme utrimque numerus equitum ac levis armaturæ, concurrunt, a funditoribus jaculatoribusque, qui præceſſerunt, prœlio orto. Primi omnium Thraces, haud ſecus quam diu clauſtris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu, Italicos equites, incurrerunt; ut uſu belli & ingenio inpavida gens turbaretur. Gladiis haſtas petere pedites, nunc ſuccidere crura equis, nunc illa ſubfodere. Perſeus, in mediam invectus aciem. Græcos primo inpetu avertit: quibus quum gravis ab tergo inſtaret hoſtis, Theſſalorum equitatus, qui a lævo cornu brevi ſpatio disjunctus in ſubſidiis fuerat extra concurſum, primo ſpectator certaminis, deinde, inclinata re, maximo uſui fuit. Cedentes enim ſenſim integris ordinibus, poſtquam ſe Eumenis auxiliis adjunxerunt, & cum eo tutum inter ordines ſuos receptum ſociis fuga diſſipatis dabant, &, quum minus conferti hoſtes inſtarent, *Prœlium.*

U. c. 581. a C. 171.

progredi etiam ausi, multos fugientium obvios exceperunt. Nec regii, sparsi jam ipsi passim sequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conserere audebant.

Rex equestri prælio victor.

Quum, victor equestri prœlio rex parvo momento si adjuvisset, debellatum esset; opportune adhortanti supervenit phalanx (c), quam sua sponte, ne audaci cœpto deessent, Hippias & Leonatus raptim adduxerant, postquam prospere pugnasse equitem acceperunt. Fluctuante rege inter spem metumque tantæ rei conandæ, Cretensis Evander, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis usus erat, postquam agmen inpeditum venientium sub signis vidit, ad regem adcurrit, & monere instituit, « ne elatus felicitate summam » rerum temere in non necessariam aleam » daret. Si contentus bene re gesta quiesset » eo die, vel pacis honestæ conditionem » habiturum, vel plurimos belli socios, qui » fortunam sequerentur, si bellare mallet.» In hoc consilium pronior erat animus regis.

(c) Conjiciunt Crev. & Drak. legendum *adhuc stanti supervenit &c.* Et superius ex Sigonii & Gron. conjectura *debellaturus esset* pro *debellatum esset.*

Itaque conlaudato Evandro, signa referri, peditumque agmen redire in castra jubet; equitibus receptui canere. *U. c. 581. a. C. 171.* *Receptui canit.*

LX. CECIDERE eo die ab Romanis ducenti equites, duo millia, haud minus, peditum; capti ferme ducenti equites. Ex regiis autem viginti equites, quadraginta pedites interfecti. Postquam rediere in castra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum insolens lætitia eminebat: cum cantu enim superfixa capita hostium portantes redierunt (*d*). Apud Romanos non mœstitia tantum ex male gesta re, sed pavor etiam erat, ne extemplo castra hostis adgrederetur. Eumenes suadere, ut trans Peneum transferret castra; ut pro munimento amnem haberet, dum perculsi milites animos colligerent. Consul moveri flagitio timoris fatendi; victus tamen ratione, silentio noctis transductis copiis, castra in ulteriore ripa communit. Rex, postero die ad lacessendos prœlio hostes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra *Consul trans Peneum castra transfert.*

(d) Videtur Gronovio excidisse vox *hastis.* — Drak. autem mallet ita legere: *cum cantu enim romphæis* (vel *rumpiis*) *superfixa capita hostium portantes &c.*

U. c. 581. a. C. 171. animadvertit, fatebatur quidem peccàtum; quod pridie non inſtitiſſet victis; ſed aliquanto majorem culpam eſſe, quod nocte foret ceſſatum. Nam, ut neminem alium ſuorum moveret, levi armatura inmiſſa, trepidantium in tranſitu fluminis hoſtium deleri magna ex parte copias potuiſſe. Romanis quidem præſens pavor demtus erat, in tuto caſtra habentibus: damnum inter cetera præcipue famæ movebat. Et in conſilio apud conſulem pro ſe quiſque in Ætolos conferebat cauſſam; « ab iis fugæ terrorisque » principium ortum, ſecutos pavorem Æto- » lorum & ceteros ſocios Græcorum popu- » lorum. » Quinque principes Ætolorum primi terga vertentes conſpecti dicebantur. Theſſali pro concione laudati, ducesque eorum etiam virtutis cauſſa donati.

Perſeus ſuos donat. LXI. Ad regem ſpolia cæſorum hoſtium referebantur. Dona ex his, aliis arma inſignia, aliis equos, quibuſdam captivos dono dabat. Scuta erant ſupra mille quingenta (*e*); loricæ thoracesque mille amplius ſummam explebant; galearum gladiorumque & miſſilium omnis generis major aliquanto numerus.

(e) *quingena* Gron.

Hæc, per se ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu habuit. « Præjudicatum eventum » belli habetis. Meliorem partem hostium, » equitatum Romanum, quo invictos se esse » gloriabantur, fudistis. Equites enim » illis principes juventutis, equites semina- » rium senatus : inde lectos in Patrum nu- » merum consules, inde imperatores creant. » Horum spolia paullo ante divisimus inter » vos. Nec minorem de legionibus peditum » victoriam habetis. Quæ, nocturna fuga » vobis subtractæ, naufragorum trepidatione » passim natantium flumen compleverunt. » Sed facilius nobis sequentibus victos Pe- » neum superare erit, quam illis trepidanti- » bus fuit ; transgressique extemplo castra » obpugnabimus, quæ hodie cepissemus, ni » fugissent. Aut, si acie decernere volent, » eumdem pugnæ pedestris eventum exspecta- » te, qui equitum in certamine fuerit. » Et qui vicerant alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes, ante ora sua audivere (*f*),

U. c. 581. a. C. 171.

(f) Probabilis Gronovii conjectura qui ita scribendum censet : *Et qui vicerant, alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes, facinora sua audivere?* Vel *decora sua.*

U. c. 581. *a. C.* 171. ex eo, quod acciderat, ſpem futuri præcipientes : & pedites, aliena gloria accenſi, præcipue qui Macedonum phalangis erant, ſibi quoque & navandæ rei operæ, & ſimilem gloriam ex hoſte pariendi, occaſionem optabant. Concione dimiſſa, poſtero die profectus inde ad Mopſium poſuit caſtra. Tumulus hic inter Tempe & Lariſſam medius eſt.

LXII. ROMANI, non abſcedentes ab ripa Penei, tranſtulerunt in locum tutiorem caſtra. Eo Maſagenes Numida venit cum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus & viginti. Per eos dies conſilium habenti regi de ſumma, quum jam conſediſſet ferocia ab re bene geſta, auſi ſunt quidam amicorum conſilium dare, ut ſecunda fortuna in conditione honeſtæ pacis uteretur potius (*g*) quam, ſpe vana evectus, in caſum irrevocabilem ſe daret. « Modum inponere » ſecundis rebus, nec nimis credere ſereni- » tati præſentis fortunæ, prudentis hominis » & merito felicis eſſe. Mitteret ad conſulem, » qui fœdus in eaſdem leges renovarent,

(g) Legendum ex conjectura Gronovii *in conditionem honeſtæ pacis.*

» quibus Philippus pater ejus pacem a T. Quinctio victore accepisset. Neque finiri bellum magnificentius, quam a tam memorabili pugna (*h*); neque spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quam quæ perculsos adverso prœlio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quod si Romani tum quoque insita pertinacia æqua adspernarentur, Deos, hominesque & moderationis Persei, & illorum pervicacis superbiæ, futuros testes. » Numquam ab talibus consiliis abhorrebat regis animus. Itaque plurium adsensu comprobata est sententia. Legati, ad consulem missi, adhibito frequenti consilio, auditi sunt. « Pacem petere, vectigal, quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Romanis pollicentes (*i*) urbibus, agris, locisque, quibus Philippus cessisset, cessurum primum (*k*). » Hæc

U. c. 581. a. C. 171.

Perseus pacem petit.

(h) Omnino hic desiderari vocem *posse* judicat Crev.

(i) Ultimum verbum Crevierio videtur esse a mala manu. Minori mutatione, unica tantum litera inserta legit Periz. *Pacem petiere.*

(k) Vel legendum cum Gron. *cessurum & ipsum*, vel quod Perizonio ad marginem Livii visum erat, *cessurum quam primum*.

U. c. 581. a. C. 171 legati. Submotis his, quum consultarent; Romana constantia vicit in consilio. Ita tum mos erat, in adversis vultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis. Responderi placuit: « Ita pacem dari, si de » summa rerum liberum senatui permittat » rex de se deque universa Macedonia sta- *Frustra.* » tuendi jus. » Hæc quum renunciassent legati, miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum esse; & plerique vetare, amplius mentionem pacis facere. Ultro mox quæsituros, quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam, quippe ex fiducia virium esse, timere: &, summam pecuniæ augens, si pretio pacem emere posset, non destitit animum consulis tentare. Postquam nihil ex eo, quod primo responderat, mutabat, desperata pace, ad Sycurium, unde profectus erat, rediit, belli casum de integro tentaturus.

LXIII. Fama equestris pugnæ, vulgata *Græci favent Perseo.* per Græciam, nudavit voluntates hominum. Non enim solum, qui partis Macedonum erant, sed plerique, ingentibus Romanorum obligati beneficiis, quidam vim superbiamque experti (*l*), læti eam famam accepere:

(1) Videtur excidisse vox *Macedonum.*

non ob aliam cauſſam, quam pravo ſtudio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur deteriori atque infirmiori favendo. Eodem tempore in Bœotia ſumma vi Haliartum Lucretius prætor obpugnarat (*m*) : &, quamquam nec habebant externa auxilia obſeſſi, præter Coronæorum juniores, qui prima obſidione mœnia intraverant, neque ſperabant, tamen ipſi animis magis, quam viribus, reſiſtebant. Nam & eruptiones in opera crebro faciebant : & arietem admotum, libramento plumbi gravatum, ad terram urguebant : &, ſi qua declinarent, qui agebant, ictum, pro diruto muro novum tumultuario opere, raptim ex ipſa ruinæ (*n*) ſtrage congeſtis ſaxis, exſtruebant. Quum operibus obpugnatio lentior eſſet, ſcalas per manipulos dividi prætor juſſit, ut corona undique mœnia adgreſſurus (*o*); eo magis ſubfecturam ad id multitudinem ratus, quod, qua parte palus urbem cingit, nec adtinebat obpugnari, nec poterat. Ipſe ab ea parte,

U. c. 581. a. C. 171.

Haliarti obpugnatio.

(m) Senſus requirit, ut legamus *obpugnabat*; non enim deſtiterat ab obpugnatione. Duk. Drak.

(n) *ruinæ* del. *Gron.*

(o) Drakenborchio videtur vocula *ut* redundare.

V. c. 581. a. C. 171.

qua duæ turres, quodque inter eas murî prorutum fuerat, duo millia militum delectorum admovit; ut eodem tempore, quo ipſe tranſcendere ruinas conaretur, concurſu adverſus ſe oppidanorum facto, ſcalis vacua defenſoribus mœnia capi parte aliqua poſſent. Haud ſegniter oppidani vim ejus arcere parant. Nam ſuper ſtratum ruinis locum, faſcibus aridis ſarmentorum injectis, ſtantes cum ardentibus facibus accenſuros ea ſe ſæpe minabantur, ut, incendio interſepti ab hoſte, ſpatium ad objiciendum interiorem murum haberent. Quod inceptum eorum fors inpediit. Nam tantus repente effuſus eſt imber, ut nec accendi facile pateretur, & exſtingueret accenſa. Itaque & tranſitus per diſtracta fumantia virgulta patuit; &, in unius loci præſidium omnibus verſis, mœnia quoque pluribus ſimul partibus ſcalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis ſeniores inpubesque (*p*), quos caſus obvios obtulit, paſſim cæſi: armati in arcem confugerunt: & poſtero die, quum ſpei nihil ſupereſſet, deditione facta, ſub corona venierunt. Fuerunt autem duo millia ferme & quingenti: ornamenta

(p) *impuberesque* Gron. Crev.

urbis ſtatuæ & tabulæ pictæ, & quidquid pretioſæ prædæ fuit, ad naves delatum: urbs diruta a fundamentis. Inde Thebas ductus exercitus (q): quibus ſine certamine receptis, urbem tradidit exſulibus, & qui Romanorum partis erant: adverſæ factionis hominum, fautorumque regis ac Macedonum familias ſub corona vendidit. His geſtis in Bœotia, ad mare ac naves rediit. U. c. 581. a. C. 171.

LXIV. Quum hæc in Bœotia gererentur, Perſeus ad Sycurium ſtativa dierum aliquot habuit. Ubi quum audiſſet, raptim Romanos circa ex agris demeſſum frumentum convehere, deinde ante ſua quemque tentoria ſpicas faſcibus (r) deſecantem, quo purius frumentum tereret, ingentes acervos per tota caſtra ſtramentorum feciſſe: ratus incendio opportuna eſſe, faces, tædamque, & malleolos ſtuppæ inlitos pice parari jubet: atque ita *Perſeus fruſtra caſtra Romana incendere vult.*

(q) Atqui ſupra C. 44 Thebani memorantur decreviſſe ut tolleretur regia ſocietas, & fidei legatorum Romanorum civitatem commendaviſſe, & C. 46. tentati a Perſeo, nihil mori ſunt. Vel igitur hic alicujus alterius civitatis nomen poſuerat Livius, vel aliquid omiſit de Thebanis, unde noſſe poſſemus, cur adverſus eos exercitus Romanus ducatur. *Crev.*

(r) *falcibus* Gron. Crev.

U. c. 181
a. C. 171

media nocte profectus, ut prima luce adgreſſus falleret. Nequidquam. Primæ ſtationes obpreſſæ tumultu ac terrore ſuo ceteros exciverunt: ſignumque datum eſt arma extemplo capiendi; ſimulque in vallo, ad portas, miles inſtructus erat, & intentus propugnationi caſtrorum. Perſeus & extemplo circumegit aciem, & prima inpedimenta ire, deinde peditum ſigna ferri juſſit. Ipſe cum equitatu & levi armatura ſubſtitit ad agmen cogendum; ratus, id quod accidit, inſecuturos ad extrema ab tergo carpenda hoſtes. Breve certamen levis armaturæ maxime cum procurſatoribus fuit. Equites peditesque ſine tumultu in caſtra redierunt. Demeſſis circa ſegetibus, Romani ad Cranonium (*s*) intactum agrum caſtra movent. Ibi quum ſecuri, & propter caſtrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Cranona eſt, ſtativa haberent; repente prima luce in inminentibus tumulis equitatus regius cum levi armatura viſus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen ſub lucem reliquerant in proxima planitie. Stetit

(*s*) *Crannonium* Gron. Crev.

Stetit paullisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos: qui postquam nihil movebant, equitem mittit, qui pedites referre ad Sycurium signa juberet; ipse mox insecutus. Romani equites, modico intervallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos invadere possent, postquam confertos abire, signa atque ordines servantes, viderunt, & ipsi in castra redeunt. U. c. 581 a. C. 171.

LXV. Inde, obsensus longinquitate itineris, rex ad Mopsium castra movit; & Romani, demessis Cranonis segetibus, in Phalannæum agrum transeunt. Ibi quum ex transfuga cognosset rex, sine ullo armato præsidio passim vagantes per agros Romanos metere, cum mille equitibus, duobus millibus Thracum & Cretensium profectus, quum, quantum adcelerare potĕrat, effuso agmine issent, inproviso adgressus est Romanos. Juncta vehicula, pleraque onusta, mille admodum capiuntur, sexcenti ferme homines. Prædam custodiendam ducendamque in castra trecentis Cretensium dedit. Ipse, revocato ab effusa cæde equite & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine obprimi posse. L. Pompeius

V. c. 581. a. C. 171. tribunus militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium adventu in propinquum tumulum recepit, loci se præsidio, quia numero & viribus inpar erat, defensurus. Ibi quum in orbem milites coëgisset, ut densatis scutis ab jactu sagittarum & jaculorum sese tuerentur, Perseus, circumdato armatis tumulo, alios adscensum undique tentare jubet, & cominus prœlium conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circumstabat: nam neque conferti pugnare propter eos, qui adscendere in tumulum conabantur, poterant: &, ubi ordines procursando solvissent, patebant jaculis sagittisve. Maxime cestrosphendonis vulnerabantur. Hoc illo bello novum genus teli inventum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres, velut sagittis solent, circumdabantur: funda media duo funalia inparia habebat. Quum majori sinu libratum funditor habena rotaret, excussum, velut glans, emicabat. Quum & hoc, & alio omni genere telorum, pars vulnerata militum esset, nec facile jam arma fessi sustinerent, instare rex, ut dederent se, fidem

Cestrosphendonæ descriptio.

dare, præmia interdum polliceri: nec cujuſquam ad deditionem flectebatur animus; quum ex inſperato jam obſtinatis mori ſpes adfulſit. Nam quum ex frumentatoribus refugientes quidam in caſtra nunciaſſent conſuli, circumſideri præſidium; motus periculo tot civium (nam octingenti ferme, & omnes Romani erant) cum equitatu ac levi armatura (acceſſerant nova auxilia, Numidæ pedites equitesque & elephanti) caſtris egreditur: & tribunis militum imperat, ut legionum ſigna ſequantur. Ipſe velitibus ad firmanda levium armorum auxilia adjectis, ad tumulum præcedit. Conſulis latera tegunt Eumenes, Attalus, & Miſagenes, regulus Numidarum. U. c. 581. a. C. 171.

LXVI. QUUM in conſpectu prima ſigna ſuorum circumſeſſis fuerunt, Romanis quidem ab ultima deſperatione recreatus eſt animus: Perſeus, cui primum omnium fuerat, ut, contentus fortuito ſucceſſu, captis aliquot frumentatoribus occiſisque, non tereret tempus in obſidione præſidii; ſecundum, ea quoque tentata utcumque, quum ſciret nihil roboris ſecum eſſe, dum liceret intacto, abire; & ipſe hoſtium adventum, elatus ſucceſſu, manſit, &, qui phalangem arceſ-

U. c. 581. a. C. 171.

ferent, propere misit. Qua & serius, quam res postulabat, & raptim acta, turbati cursu adversus instructos & præparatos erant adventuri. Consul anteveniens extemplo prœlium conseruit. Primo resistere Macedones; deinde, ut nulla re pares erant, amissis trecentis (*t*) peditibus, viginti quatuor primoribus equitum ex ala, quam Sacram vocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Ceterum iter prope ipso prœlio tumultuosius fuit. Phalanx, abs trepido nuncio adcita, quum raptim duceretur, primo- in anguſtiis captivorum agmini oblata vehiculisque frumento onustis : iis cæsis, (*u*) ingens ibi vexatio partis utriusque fuit, nullo exspectante, utcumque (*v*) explicaretur agmen, sed armatis detrudentibus per præceps inpedimenta, (neque enim aliter via aperiri poterat) jumentis, quum stimularentur, in turba sævientibus. Vix ab

(t) *trecenis* Gron.

(u) Aliquid mendi hic latere Crev. monuit : sive enim *cæsis* referas ad vehicula, ineptum esse; sive ad captivos, parum verisimile.

(v) (*dum*) *utcunque* Crev, ex Gronovii conjectura.

incondito agmine captivorum expedierant *U. c. 581. a. C. 171.*
ſeſe, quum regio agmini perculſisque equitibus obcurrunt. Ibi vero clamor jubentium referre ſigna ruinæ quoque prope ſimilem trepidationem fecit: ut, ſi hoſtes, introire anguſtias auſi, longius inſecuti eſſent, magna clades accipi potuerit. Conſul, recepto ex tumulo præſidio, contentus modico ſucceſſu, in caſtra copias reduxit. Sunt, qui eo die magno prœlio pugnatum auctores ſint. Octo millia hoſtium cæſa, in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: vivos captos circiter duo millia octingentos, ſigna militaria capta viginti ſeptem. Nec incruentam victoriam fuiſſe: ſupra quatuor millia & trecentos de exercitu conſulis cecidiſſe: ſigna ſiniſtræ alæ quinque amiſſa.

LXVII. Hic dies & Romanis refecit animos, & Perſea perculit, (x) ut, dies paucos ad Mopſium moratus, ſepulturæ maxime militum amiſſorum cura, præſidio ſatis valido ad Gonnum relicto, in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quemdam ex regiis præfectis cum modica manu relinquit ad *Perſeus in Macedoniam redit.*

(x) Vel legendum: *Perſea ita perculit, ut &c.* Vel quod Drak. mavult *Perſea perpulit, ut &c.*

U. c. 581 a. C. 171.

Philam, jussum Magnetas & propinquos tentare. Quum Pellam venisset, exercitu in hiberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eo fama adfertur, Atlesbim regulum Thracum, & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines inpetum fecisse : & regionem, Marenen quam vocant, cepisse. Itaque, dimittendum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestre stipendium, equitatui numerat, quum primo annuum dare constituisset. Consul, postquam profectum Persea audivit, ad Gonnum castra movet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniæ claustra tutissima præbet, & in Thessaliam oportunum Macedonibus decursum. Quum & loco & præsidio valido inexpugnabilis res esset (*y*), abstitit incepto. In Perrhæbiam flexis itineribus, Mallœa primo inpetu capta ac direpta, Tripoli aliaque Perrhæbia recepta, Larissam rediit. Inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hiberna in proximis Thessalis (*z*) urbibus

Cos. in hiberna se confert.

(*y*) Forte *inexpugnabilis urbs esset.* Gron.

(*z*) *Thessaliæ* Crev.

distribuit. Et partem exercitus ita per totam Thessaliam divisit, ut & hiberna commoda omnes haberent, & præsidio urbibus essent. Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum civitatium socios omnes præter Achæos dimisit. Cum exercitus parte profectus in Achaiam Phthiotim, Pteleum desertum fuga oppidanorum diruit a fundamentis, Antrona voluntate colentium recepit. Ad Lariſſam deinde exercitum admovit. Urbs deserta erat; in arcem omnis multitudo conceſſerat: eam obpugnare adgreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu exceſſerant. A quibus relicti oppidani in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, utrum Demetrias prius adgredienda foret, an in Bœotia adspiciendæ (a) res. Thebani, vexantibus eos Coronæis, in Bœotiam arceſſebant. Ad horum preces, quia hibernis aptior regio, quam Magnesia erat, in Bœotiam duxit.

U. c. 581. a. C. 171.

(a) *adipiſcendæ* Gron. Crev.

EPITOME
LIBRI XLIII LIVIANI

PRÆTORES aliquot, eo quod avare & crudeliter provincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul complures in Græcia urbes expugnavit, & crudeliter diripuit. Ob id captivi, qui ab eo sub corona venierant, ex senatusconsulto postea restituti sunt. Item a præfectis classium Romanarum multa inpotenter in socios facta. Res præterea a Perseo rege in Thracia prospere gestas continet, victis Dardanis & Illyrico, cujus rex erat Gentius. Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat, ipso interemto consedit. M. Æmilius Lepidus a censoribus princeps in senatu lectus.

LIBER XLIII

I.

EADEM æstate, qua in Thessalia equestri pugna vicere Romani, legatus, in Illyricum a consule missus (*a*) opulenta duo oppida vi atque armis coëgit in deditionem; omniaque iis sua concessit, ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem incolebant, adliceret. Postquam nec, ut dederent se, compellere, neque capere obsidendo poterat; ne duabus obpugnationibus nequidquam fatigatus miles esset, quas prius intactas urbes reliquerat, diripuit. Alter consul C. Cassius nec in Gallia, quam fortitus erat, memorabile quidquam gessit: & per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incepto est conatus. Ingressum hoc iter consulem senatus ex Aquileiensium legatis cognovit: qui, querentes coloniam suam novam & infirmam, necdum satis munitam, inter infestas nationes Istrorum & Illyriorum esse, quum peterent, ut senatus curæ haberet, quomodo ea

U. c. 581. a. C. 171.

Gesta in Illyrico.

Cassii consulis res gestæ.

(a) Excidit nomen legati, nisi intelligamus *Q. Mucium*, de quo paullo ante Lib. 42. extremo.

V. c. 581. a. C. 171. colonia muniretur, interrogati, vellentne eam rem C. Caſſio conſuli mandari? reſponderunt, Caſſium, Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam eſſe. Ea res primo incredibilis viſa: & pro ſe quiſque credere, Carnis forſitan aut Iſtris bellum inlatum. Tum Aquileienſes, nihil ſe ultra ſcire, nec audere adfirmare, quam triginta dierum frumentum militi datum; & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam noſſent, conquiſitos abductosque. Enimvero ſenatus indignari, tantum conſulem auſum, ut ſuam provinciam relinqueret, in alienam tranſiret: exercitum novo periculoſo itinere inter exteras gentes duceret, viam tot nationibus in Italiam aperiret. Decernunt frequentes, ut C. Sulpicius prætor tres ex ſenatu nominet legatos, qui eo die proficiſcantur ex urbe; & quantum adcelerare poſſent, Caſſium conſulem, ubicumque ſit, perſequantur; nuncient, ne bellum cum ulla gente moveat, niſi cum qua ſenatus gerendum cenſuerat. (*b*) Legati hi profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Marcius Rex.

(b) Forte legendum *cenſuerit*. Periz.

Metus de consule atque exercitu distulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curam. *U. c. 581. a. C. 171.*

II. Hispaniæ deinde utriusque legati aliquot populorum in senatum introducti. Ii, de magistratuum Romanorum avaritia superbiaque conquesti, nisi genibus ab senatu petierunt, ne se socios fœdius spoliari vexarique, quam hostes, patiantur. Quum & alia indigna quererentur, manifestum autem esset, pecunias captas; L. Canuleio prætori, qui Hispaniam sortitus erat, negotium datum est; ut in singulos, a quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret, patronosque, quos vellent, sumendi potestatem faceret. Vocatis in curiam legatis recitatum est senatusconsultum, jussique nominare patronos: quatuor nominaverunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Æmilium L. F. Paullum, C. Sulpicium Galum. Cum M. Titinio primum, qui prætor A. Manlio, M. Junio consulibus in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumserunt. Bis ampliatus, tertio absolutus est reus. Dissensio inter duarum provinciarum legatos est orta: citerioris Hispaniæ populi M. Catonem & Scipionem; *Hispanorum querelæ de magistratibus Romanis.*

U. c. 581. a. C. 171. ulterioris L. Paullum & Gallum Sulpicium patronos ſumſerunt. Ad recuperatores adducti a citerioribus populis P. Furius Philus, ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Poſtumio, Q. Mucio conſulibus triennio ante, hic biennio prius, L. Poſtumio, M. Popillio conſulibus, prætor fuerat. Graviſſimis criminibus accuſati ambo ampliatique: quum dicenda de integro cauſſa eſſet, excuſati exſilii cauſſa ſolum vertiſſe. Furius Præneſte, Matienus Tibur exſulatum abierunt. Fama erat, prohiberi a patronis nobiles ac potentes compellare; auxitque eam ſuſpicionem Canuleius prætor, quod, omiſſa ea re, delectum habere inſtituit. Dein repente in provinciam abiit, ne plures ab Hiſpanis vexarentur. Ita, præteritis ſilentio obliteratis, in futurum conſultum ab ſenatu Hiſpanis, quod impetrarunt, ne frumenti æſtimationem magiſtratus Romanus haberet; neve cogeret viceſimas vendere Hiſpanos, quanti ipſe vellet; & ne præfecti in oppida ſua ad pecunias cogendas inponerentur.

III. Et alia novi generis hominum ex Hiſpania legatio venit. Ex militibus Romanis & ex Hiſpanis mulieribus, cum quibus

connubium non esset, natos se memorantes, supra quatuor millia hominum, orabant, ut sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decrevit, « uti nomina sua apud L. » Canuleium profiterentur : eorumque si quos » manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum » deduci placere. Qui Carteiensium domi » manere vellent, potestatem fore, uti nume- » ro colonorum essent, agro adsignato. Lati- » nam eam coloniam fuisse (c), libertino- » rumque adpellari. » Eodem tempore ex Africa, & Gulussa, Masinissæ regis filius, legatus patris, & Carthaginienses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, &, quæ missa erant ad bellum Macedonicum a patre suo, exposuit, &, si qua præterea vellent imperare, præstaturum merito populi Romani est pollicitus : & monuit Patres conscriptos, ut a fraude Carthaginiensium caverent. « Classis eos magnæ parandæ consi- » lium cepisse; specie pro Romanis, & ad- » versus Macedonas : ubi ea parata instructa- » que esset, ipsorum fore potestatis, quem » hostem aut socium habeant. »

U. c. 581. a. C. 171.

Carteia colonia.

Gulussa & Carthagienses legati Romæ.

(c) Lege cum Gron. *esse.*

Suppl. 1. Egit deinde Maſiniſſæ cauſam de agro, de oppidis, quæ ablata ſibi ab eo Carthaginienſes quererentur, magnaque contentione inter regulum & legatos Carthaginienſes diſceptatum. Quæ ultro citroque jactata ſint, quid a ſenatu reſponſum fuerit, in incerto eſt. Quievit tamen velut ſopita hæc controverſia per aliquot annos. Renovata poſtea in acre bellum exarſit, quod adverſus Maſiniſſam a Pœnis ſuſceptum, cum Romanis gerendum fuit, nec niſi Carthaginis interitu finitum eſt. Hoc anno invenimus in annalibus puerum factum ex virgine ſub parentibus, juſſuque aruſpicum deportatum in inſulam deſertam.

Appianus Pun.

Plin. VII. 4.

Comitia. 2. Habita ſunt a C. Caſſio conſule comitia, quibus creati conſules ſunt A. Hoſtilius Mancinus, A. Atilius Serranus. Prætores inde facti M. Retius, Q. Mænius, L. Hortenſius, Q. Ælius Pætus, T. Manlius Torquatus, C. Hoſtilius. Decretæ conſulibus provinciæ, Italia & Macedonia. Italia Attilio, Hoſtilio Macedonia obvenit. Prætores, Retius urbanam juriſdictionem, peregrinam Mænius ſortitus eſt. Claſſis cum ora maritima Græciæ Hortenſio obtigit. Reliquæ prætoriæ provin-

Faſti Cap.

Inſ. Capp. 4. & 11.

Provinciæ.

ciæ fuere procul dubio, quemadmodum anno priore, Hiſpania, Sicilia, & Sardinia. Sed ſingulas quinam prætores obtinuerint, ſilentibus veterum monumentis, certo ſciri non poteſt. Interim P. Licinius quaſi ad bellum, non cum Perſeo, ſed cum Græcis gerendum miſſus eſſet, inanes adverſus juſtum hoſtem iras in miſeros & viribus inpares vertit, compluresque in Bœotia, ubi hibernabat, urbes expugnavit & crudeliter diripuit. Coronei maxime vexati quum ad ſenatum confugiſſent, Patres decreverunt, ut captivi qui ſub corona veniſſent, in libertatem reſtituerentur. Conſulis crudelitatem & avaritiam imitatus eſt, aut etiam ſuperavit Lucretius prætor, qui claſſi præerat, adverſus ſocios ferox, hoſti ſpernendus. Siquidem claſſem ad Oreum ſtantem adortus repente Perſeus, naves onerarias frumentum portantes viginti cepit, reliquas depreſſit, & quatuor etiam quinqueremibus potitus eſt. Res quoque proſpere geſtæ in Thracia a Perſeo, quum eo ad Cotyn defendendum adverſus Atlesbis & Corragi copias divertiſſet. Nec vero ipſe ſibi Cotys defuit, vir bello ſtrenuus, conſilio præſtans, Thrax genere ſolo, non moribus.

U. c. 581. a. C. 171.

P. Licinii crudelitas in Græcos.

Zonaras. Epit. huj. Lib. & inf. C. 4 & 8.

Itidem C. Lucretii.

Plut. in Paulo.

R. geſtæ Perſei.

Epit. huj. lib. & ſup. XLII. 67.

Polyb. & Diod. ap. Valeſium.

U. c. 581. a. C. 171. Nam & unicæ ſobrietatis ac temperantiæ fuit, idemque clementia & moderatione animi plane amabilis.

Polyb. ibid. *Epirotæ adjungunt ſe Perſeo, auctore Cephalo.*

3. Cuncta Perſeo ex voto fluebant. Nam & tunc Epirotarum gens in ejus partes tranſiit, auctore Cephalo, quem tamen ad defectionem neceſſitas magis compulit, quam voluntas. Is ſingulari prudentia & conſtantia præditus, tum quoque optima mente erat. Deos enim inmortales precatus fuerat ut bellum inter Romanos & Perſea ne conflaretur, neve de ſumma rerum decerneretur. At exorto bello, ſtatuerat ex fœderis præſcripto Romanos juvare: præter fœderis autem leges nihil ultro facere, neque obſequi indecore & turpiter. Turbavit hæc conſilia Charopus quidam, ejus Charopi, qui ſaltum ad Aoum amnem T. Quinctio contra Philippum bellanti aperuerat, nepos, vilis potentiorum adſentator, & mirus calumniarum in optimum quemque artifex. Romæ educatus fuerat, miſſus ab avo in urbem ut linguam Romanam litterasque perdiſceret. Hinc notus carusque plurimis Romanorum, quum revertiſſet domum, natura levis, & ingenio pravus, quum & Romana ei amicitia faceret animos,

Supra XXXII. 11. Polyb. & Diod. ib.

animos, principes viros usque allatrabat. Sed primo despiciebatur ab omnibus, nec ulla ejus ratio habebatur. Postquam autem bellum Persicum conflatum est, quum plena omnia suspicionum in Græcia essent, multis palam, pluribus occulte Perseo studentibus, non destitit Charopus eos qui auctoritate inter Epirotas præstabant, apud Romanos criminari. Et speciem quamdam coloremque dabat ejus calumniis ea necessitudo, quæ olim Cephalo ceterisque eamdem sectam sequentibus cum regibus Macedonum fuerat. Jam vero omnia illorum dicta factaque maligne explorans, & in pejus semper detorquens, veritatemque adjectis detractisque quæ voluerat adulterans, fidem criminibus faciebat. Neque his tamen commovebantur Cephalus & ii qui eorumdem in republica consiliorum socii erant, freti egregia conscientia illibatæ erga Romanos fidei. Verum ubi illis criminationibus aurem præbere Romanos senserunt, & principes quosdam Ætolorum, quos pariter suspectos fecerant obtrectatorum calumniæ, Romam abductos, tum demum opus esse crediderunt, ut sibi ipsi suisque rebus consulerent. Quum autem nihil succurreret

U. c. 581. a. C. 171.

præter regiam amicitiam, cum Perseo societatem inire coacti sunt, eique gentem suam tradere.

U. c. 582. a. C. 170.
A. Hostilio, A. Atilio Coss.

4. Romæ A. Hostilius, A. Atilius consules, inito magistratu, & peractis quæ divina humanaque in urbe & circa urbem fieri a consulibus mos est, in provincias profecti sunt. Hostilius, cui Macedonia obtigerat, quum in Thessaliam ad exercitum properaret, Epirum quæ nondum aperte defecerat, ingressus, parum abfuit quin incideret in Persei manus. Theodotus enim quidam & Philostratus rati sese, si eum regi traderent, magnam gratiam apud Persea inituros, & gravissimum in præsentia Romanis damnum inlaturos, ad regem litteras dedere, ut quanta maxima posset celeritate accurreret. Quod nisi & Perseum objecta a Molossis ad Loum amnem mora retardasset; & consul de inminenti periculo monitus ab instituto itinere deflexisset, vix videtur effugere potuisse. Igitur relicta Epiro navigavit Anticyram, unde in Thessaliam contendit. Ibi accepto exercitu ad hostem perrexit. Sed nihilo felicius bellum administravit, quam priore anno gestum fuerat. Nam & prœlio commisso cum rege pulsus

Polyb. ib.
Hostilius Cos. insidias Persei vix effugit.

Parum feliciter bellum administrat.

est, & quum primo per Elimeam vim facere tentasset, deinde per Thessaliam occulte moliri iter, ubique occurrente Perseo, vano conatu absistere coactus est. Nec Hortensius prætor, cui classis obtigerat, quidquam satis scite aut fortunate egit, cujus ex rebus gestis nihil ad memoriam insignius est quam crudelis & perfida urbis Abderitarum direptio, quum intoleranda sibi inposita onera deprecarentur. Igitur Perseus Romanos jam despiciens, ac velut otiosus plane & vacuus, corollarii vicem in Dardanos excursionem fecit, & decem millibus barbarorum interfectis, ingentem prædam abduxit.

U. c. 582. a. C. 170.

Plut. in Paulo.

Infra C. 4.

Plut.

5. Movere hoc anno Celtiberi in Hispania bellum, instigante novo duce Olonico, Salondicum quidam vocant. Is summa calliditate & audacia, hastam argenteam quatiens, velut cœlo missam, vaticinanti similis, omnium in se mentes converterat. Sed quum pari temeritate, castra prætoris Romani, uno furiosi consilii socio adsumpto, sub noctem adiisset, prætorem videlicet obtruncaturus, juxta tentorium ipsum pilo vigilis exceptus est: socius pares stolidi incepti pœnas luit. Amborum capita præcidi statim jussit prætor,

Epit. huj. Lib. & Flor. II. 17.

Olonicus Hispanorum dux.

U. c. 582. a. C. 170.

atque haſtis ſubfixa delectis e numero captivorum tradi ad ſuos perferenda.

IV. Hi] tantum pavorem ingreſſi caſtra, oſtentantes capita, fecerunt, ut, ſi admotus extemplo exercitus foret, capi caſtra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta eſt; & erant, qui legatos mittendos ad pacem precibus petendam cenſerent: civitatesque complures, eo nuncio audito, in deditionem venerunt. Quibus purgantibus ſeſe, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui ſe ultro ad pœnam ipſi obtuliſſent, quum veniam dediſſet prætor; profectus extemplo ad alias civitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatum agrum, qui paullo ante ingenti tumultu arſerat, peragravit. Hæc lenitas prætoris, qua ſine ſanguine ferociſſimam gentem domuerat, eo gratior plebi Patribusque fuit, quo crudelius avariusque in Græcia bellatum, & ab conſule Licinio & ab Lucretio prætore, erat. Lucretium tribuni plebis abſentem concionibus adſiduis lacerabant, quum reipublicæ cauſſa abeſſe excuſaretur; ſed tum adeo vicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro ſuo Antiati eſſet, aquamque

In Lucretium invehuntur tribuni pl.

ex manubiis Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id opus centum triginta millibus æris locaſſe dicitur. Tabulis quoque pictis ex præda fanum Æſculapii exornavit. Invidiam infamiamque ab Lucretio averterunt in Hortenſium ſucceſſorem ejus Abderitæ legati, flentes ante curiam, querentesque, « oppi- » dum ſuum ab Hortenſio expugnatum ac » direptum eſſe. Cauſſam excidii (*d*) fuiſſe » urbi, quod, quum centum millia denarium » & tritici quinquaginta millia modium im- » peraret, ſpatium petierunt, quo de ea re & » ad Hoſtilium conſulem & Romam mitterent » legatos. Vixdum ad conſulem ſe perveniſſe, » & audiſſe oppidum expugnatum, princi- » pes ſecuri percuſſos, ſub corona ceteros » veniſſe. » Indigna ſenatui viſa (*e*) : decreveruntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreverant priore anno ; eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem juſſerunt. Et legati duo, C. Sempronius Blæſus, Sex. Julius Cæſar, ad reſtituendos in libertatem Abderitas miſſi. Iiſdem mandatum, ut & Hoſtilio conſuli & Hortenſio prætori

U. c. 582. a. C. 170.

Abderitarum querelæ de Hortenſio.

(*d*) *exſcidii* Crev.

(*e*) Scribe cum Grou. *Indigna ea ſenatui viſa*, vel *indigna res ſenatui viſa*.

U. c. 582. a. C. 170 nunciarent, ſenatum Abderitis injuſtum bellum inlatum, conquirique omnes, qui in ſervitute ſint, & reſtitui in libertatem, æquum cenſere.

Querelæ de Caſſio. V. EODEM tempore de C. Caſſio, qui conſul priore anno fuerat, tum tribunus militum in Macedonia cum A. Hoſtilio erat, querelæ ad ſenatum delatæ ſunt, & legati regis Gallorum Cincibili venerunt. Frater ejus verba in ſenatu fecit, queſtus, Alpinorum populorum agros ſociorum ſuorum depopulatum C. Caſſium eſſe, & inde multa millia hominum in ſervitutem abripuiſſe. Sub id tempus Carnorum Iſtrorumque & Iapydum legati venerunt: « Duces ſibi ab conſule Caſſio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti » exercitum iter monſtrarent: pacatum ab » ſe, tamquam ad aliud bellum gerendum, » abiſſe: inde ex medio regreſſum itinere » hoſtiliter peragraſſe fines ſuos: paſſim rapinasque & incendia facta: nec ſe ad id » locorum ſcire, propter quam cauſſam conſuli pro hoſtibus fuerint. » Et regulo Gallorum abſenti, & his populis reſponſum eſt, « Senatum ea, quæ facta querantur, neque » ſciſſe futura, neque, ſi ſint facta, probare.

» Sed indicta cauſſa damnari abſentem con- *U. c. 582. a. C. 170.*
» ſularem virum, injurium eſſe, quum is
» reipublicæ cauſſa abſit. Ubi ex Macedonia
» rediſſet C. Caſſius, tum, ſi coram eum
» arguere vellent, cognita re ſenatum datu-
» rum operam, uti ſatisfiat. » Nec reſponderi tantum iis gentibus, ſed legatos mitti, duos ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent, quæ Patrum ſententia eſſet. Munera mitti legatis ex binis millibus æris cenſuerunt. Duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri facti, & vaſa argentea quinque ex viginti pondo, & duo equi phalerati cum agaſonibus, & equeſtria arma ac ſagula; & comitibus eorum veſtimenta liberis ſervisque. Hæc miſſa: illa petentibus data, ut denorum equorum iis commercium eſſet, educendique ex Italia poteſtas fieret. Legati cum Gallis miſſi trans Alpes, C. Lælius, M. Æmilius Lepidus: ad ceteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blaſio, T. Memmius.

VI. Multarum ſimul Græciæ Aſiæque civitatium legati Romam convenerunt. Primi Athenienſes introducti: ii, « ſe, quod *Multarum civitatium legati Romæ.*

U. c. 582. a. C. 170. » navium habuerint militumque, P. Licinio » consuli & C. Lucretio prætori misisse, ex- » posuerunt, quibus eos non usos frumenti sibi centum millia imperasse : quod, quam- » quam sterilem terram arent, ipsosque etiam » agrestes peregrino frumento alerent, tamen, » ne deessent officio, confeciſſe ; & alia, » quæ imperarentur, præstare paratos esse. » Milesii, nihil præstitisse memorantes, si quid imperare ad bellum senatus vellet, præstare se paratos esse, polliciti sunt. Alabandenses templum urbis Romæ se feciſſe commemoraverunt, ludosque anniversarios ei Divæ instituisse : & coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Jovi optimo maximo, adtulisse, & scuta equestria trecenta ; ea, cui jussissent, tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, & sacrificare liceret, petebant. Hoc Lampsaceni, (*e*) octoginta pondo coronam adferentes, petebant, commemorantes, « Discessisse se a » Perseo, postquam Romanus exercitus in » Macedoniam venisset, quum sub ditione » Persei, & ante Philippi fuissent. Pro eo, » & quod imperatoribus Romanis omnia

Templum urbis Romæ.

(*e*) Legendum : *Et hoc Lampsaceni.*

» præſtitiſſent, id ſe tantum orare, ut in amici- *U. c. 582. a. C. 170.*
» tiam populi Romani reciperentur : &, ſi pax
» cum Perſeo fieret, exciperentur, ne in regiam
« poteſtatem reciperentur (*f*). Ceteris legatis comiter reſponſum ; Lampſacenos in ſociorum formulam referre Q. Mænius prætor juſſus. Munera omnibus in ſingulos binum millium æris data. Alabandenſes ſcuta reportare ad A. Hoſtilium conſulem in Macedoniam juſſi. Et ex Africa legati ſimul Carthaginienſium, tritici decies centum millia & hordei quingenta indicantes ſe ad mare devecta habere, ut, quo ſenatus cenſuiſſet, deportarent. « Id munus officiumque ſuum
» ſcire minus eſſe, quam pro meritis populi
» Romani & voluntate ſua : ſed ſæpe alias,
» bonis in rebus utriuſque populi, ſe grato-
» rum fideliumque ſocium muneribus func-
» tos eſſe. » Item Maſiniſſæ legati, tritici eamdem ſummam polliciti, & mille & ducentos equites, duodecim elephantos : &, ſi quid aliud opus eſſet, uti (*g*) imperaret ſenatus : æque propenſo animo, ac quæ ipſe

(f) Corrige cum Gron. *ne in regiam poteſtatem recideret.*

(g) *ut* Gron. Crev.

U. c. 582. a. C. 170. ultro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratiæ & Carthaginiensibus & regi actæ; rogatique, ut ea, quæ pollicerentur, ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binum millium æris munera missa.

VII. CRETENSIUM legatis, commemorantibus, se, quantum sibi imperatum a P. Licinio consule esset sagittariorum, in Macedoniam misisse, quum interrogati non inficiarentur, « apud Persea majorem numerum » sagittariorum, quam apud Romanos, mili» tare, » responsum est: « Si Cretenses » bene ac gnaviter destinarent potiorem po» puli Romani, quam Regis Persei, amici» tiam habere, senatum quoque Romanum » iis, tamquam certis sociis, responsum da» turum esse. Interea nunciarent suis, placere » senatui, dare operam Cretenses, ut, quos » milites intra (*h*) præsidia regis Persei ha» berent, eos primo quoque tempore domum » revocarent. » Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati; quorum legatio ipso introitu, ob id quod Mictio (*i*) princeps eorum pedibus captus lectica est

Chalcidenses legati.

(h) *inter* Gron.

(i) *Miction* Gron. Crev.

introlatus, ultimæ neceſſitatis extemplo viſa res: in qua ita adfecto excuſatio valetudinis, aut ne ipſi quidem petenda viſa foret, aut data petenti non eſſet. Quum ſibi nihil vivi reliquum, præterquam linguam ad deplorandas patriæ ſuæ calamitates, præfatus eſſet, expoſuit civitatis primum ſuæ benefacta, & vetera, & ea, quæ Perſei bello præſtitiſſent ducibus exercitibusque Romanis: tum quæ primo C. Lucretius in populares ſuos prætor Romanus ſuperbe, avare, crudeliter feciſſet: deinde quæ tum quum maxime L. Hortenſius faceret. Quemadmodum omnia ſibi, etiam iis, quæ patiantur, triſtiora, patienda eſſe ducant potius, quam ſe dedant Perſi. « Quod » ad Lucretium Hortenſiumque adtineret, » ſcire, tutius fuiſſe claudere portas, quam » in urbem eos accipere. Qui (k) excluſiſ- » ſent eos, Emathiam, Amphipolim, Maro- » neam, Ænum, incolumes eſſe: apud ſe » templa omnibus ornamentis compilata; » ſpoliataque ſacrilegiis (l) C. Lucretium » navibus Antium devexiſſe, libera corpora » in ſervitutem abrepta, fortunas ſociorum

U. c. 582. a. C. 170.

Querelæ de magiſtratibus Romanis.

(k) *Quæ* Gron.

(l) *ſpoliaque ſacrilegii* Crev.

U. c. 582. a. C. 170. » populi Romani direptas esse, & quotidie » diripi. » Nam, ex instituto C. Lucretii, » Hortensium quoque in tectis hieme pariter » atque æstate navales socios habere, & do- » mos suas plenas turba nautica esse; versari » inter se, conjuges, liberosque suos, quibus » nihil neque dicere pensi, neque facere. »

VIII. Arcessere in senatum Lucretium placuit, ut disceptaret coram, purgaretque sese. Ceterum multo plura præsens audivit, quam in absentem jacta erant; & graviores potentioresque accessere accusatores duo tribuni plebis, M'. (*m*). Juventius Thalna & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modo eum lacerarunt, sed in concionem etiam pertracto, multis objectis probris, diem dixerunt. Senatus jussu Chalcidensibus Q. Mænius prætor respondit : « Quæ bene meritos » sese, & ante, & in eo bello, quod geratur, » de populo Romano dicant, ea & scire vera » eos referre senatum, &, perinde ac de- » beant, grata esse. Quæ facta a C. Lucre- » tio, fierique ab L. Hortensio prætoribus » Romanis querantur; ea neque facta, neque » fieri voluntate senatus, quem non posse

Senatus responsum.

(m) *M'.* l. *M.* Crev.

» exiſtimare? qui ſciat, bellum Perſi, & ante *U. c. 582. a. C. 170.*
» Philippo patri ejus, intuliſſe populum Ro-
» manum pro libertate Græciæ : non ut ea
» a magiſtratibus ſociis atque amicis pateren-
» tur (*n*). Literas ſe ad L. Hortenſium præ-
» torem daturos eſſe; quæ Chalcidenſes que-
» rantur acta, ea ſenatui non placere : ſi
» qui in ſervitutem liberi veniſſent, ut eos
» conquirendos primo quoque tempore, reſti-
» tuendosque in libertatem curaret : ſocio-
» rum navalium neminem, præter magiſtros,
» in hoſpitia deduci æquum cenſere. » Hæc Hortenſio juſſu ſenatus ſcripta. Munera binum millium æris legatis miſſa, & vehicula Mictioni publice locata, quæ eum Brundiſium commode perveherent. C. Lucretium, ubi dies, quæ dicta erat, venit, tribuni ad populum accuſarunt, multamque decies centum millia æris dixerunt. Comitiis habitis, omnes quinque & triginta tribus eum condemnarunt. *Lucretius condemnatur.*

IX. In Liguribus eo anno nihil memorabile geſtum. Nam nec hoſtes moverunt arma, neque conſul in agrum eorum legiones in- *In Liguria nihil geſtum.*

(n) Mallet **Gron.** *non ut ea a magiſtratibus ſocii atque amici paterentur.*

U. c. 582. a. C. 170. duxit : &, satis explorata pace ejus anni, milites duarum legionum Romanarum intra dies sexaginta, quam in provinciam venit, dimisit. Sociorum nominis Latini exercitu mature in hiberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ provinciæ pleraque oppida adiit. Nusquam alibi, quam in Macedonia, bellum erat : suspectum tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. Itaque & octo naves ornatas a Brundisio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium navium insulæ præerat. Duo millia militum in eas naves sunt inposita, quæ Q. Mænius prætor ex senatusconsulto in ea parte Italiæ, quæ objecta Illyrico est, conscripsit : & consul Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, ut adcolas Illyrici tutarentur (o). Qui, non contentus iis, quas adduxerat, copiis, auxilia ab sociis conrogando, ad octo millia hominum vario genere armavit : peragrataque omni ea regione, ad Lychnidum Dassaretiorum consedit.

Res in Illyrico gestæ.

(o) Magis placeret Perizonio & Crev. *tutaretur* nempe Ap. Claudius.

X. Haud procul inde Uſcana oppidum finium plerumque Perſei erat. Decem millia civium habebat, & modicum, cuſtodiæ cauſſa, Cretenſium præſidium. Inde nuncii ad Claudium occulti veniebant : « Si propius » copias admoviſſet, paratos fore, qui pro- » derent urbem. Et operæ pretium eſſe, » non ſe amicosque tantum, ſed etiam mili- » tes præda expleturum. » Spes cupiditati admota ita obcæcavit animum, ut nec ex iis, qui venerunt (p), quamquam retineret; nec obſides, pignus futuros furto & fraude agendæ rei, poſceret; nec mitteret exploratum; nec fidem acciperet. Die tantum ſtatuta profectus a Lychnido, duodecim millia ab urbe, ad quam tendebat, poſuit caſtra. Quarta inde vigilia ſigna movit, mille ferme ad præſidium caſtrorum relictis : incompoſiti, longo agmine effuſi, infrequentes, quum nocturnus error diſſiparet, ad urbem pervenerunt. Crevit neglegentia, poſtquam neminem armatum in muris viderunt. Ceterum, ubi primum ſub jactu teli fuerunt, duabus ſimul portis erumpitur; & ad clamorem erumpentium ingens ſtrepitus e muris ortus ululantium mulierum

U. c. 582. a. C. 170.

(p) *venerant* Gron. Crev.

U. c. 582. a. C. 170 cum crepitu undique æris : & incondita multitudo, turba inmixta servili, variis vocibus personabat. Hic tam multiplex undique objectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent. Itaque fugientes plures, quam pugnantes, interemti sunt : vix duo millia hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plures fessos consectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidem in castris Appius, ut suos dissipatos fuga colligeret, (quæ res palatis per agros saluti fuisset) ad Lychnidum protinus reliquias cladis reduxit.

Ap. Claudius ab Uscanensibus cæsus.

XI. Hæc & alia, haud prospere in Macedonia gesta, & Sex. Digitio tribuno militum, qui sacrificii causa Romam venerat, sunt audita. Propter quæ veriti Patres, ne quo major ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam, M. Fulvium Flaccum, & M. Caninium Rebilum, miserunt, qui comperta, quæ agerentur, referrent : & ut A. Hostilius consul comitia consulibus subrogandis ita ediceret, uti mense Januario comitia haberi possent, & ut primo quoque tempore in urbem rediret. Interim M. Ræcio (q) prætori

(q) *Retio* Gron. Crev. manda-

mandatum, ut edicto senatores omnes ex tota Italia (nisi qui reipublicæ causſa abessent) Romam revocaret. Qui Romæ essent, ne quis ultra mille passuum ab Roma abesset. Ea, uti senatus censuit, sunt facta. Comitia consularia ante diem quintum Kalendas Septembres fuere (r). Creati consules sunt Q. Marcius Philippus iterum & Cn. Servilius Cæpio. Post diem tertium prætores sunt facti C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Designatis prætoribus præter duas urbanas, quatuor provinciæ sunt decretæ; Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Macedonia, exacto admodum mense Februario, redierunt. Hi, quas res ea ætate prospere gessisset rex Perseus, referebant, quantusque timor socios populi Romani cepisset, tot urbibus in potestatem regis redactis. « Exercitum consulis infrequentem commeatibus » vulgo datis per ambitionem esse : culpam » ejus rei consulem in tribunos militum, » contra illos in consulem conferre. Ignominiam, Claudii temeritate acceptam, elevare

U. c. 582. a. C. 170.

Comitia.

Status rerum in Macedonia.

(r) Lege cum Pighio *Kal. Februarias.*

U. c. 582. a. C. 170. » eos Patres acceperunt (*s*) qui perpaucos » Italici generis, & magna ex parte tumul- » tuario delectu conscriptos ibi milites amissos » referebant. » Consules designati, ubi primum magistratum iniissent, de Macedonia referre ad senatum jussi : destinatæque provinciæ iis sunt Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum est : tertio die post Terminalia Kalendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui, L. Flamininus * * pontifices duo decesserunt, L. Furius Philus & C. Livius Salinator. In locum Furii T. Manlium Torquatum, in Livii M. Servilium pontifices legerunt.

U. c. 583. a. C. 169. XII. PRINCIPIO insequentis anni quum consules novi Q. Marcius & Cn. Servilius de provinciis retuliissent, primo quoque tempore aut comparare eos inter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit : priusquam id sors cerneret, in incertum, ne quid gratia

Q. Marcio II. Cn. Servilio Coss Exercitus.

(*s*) Duo hæc verba *Patres acceperunt* delenda censent Freinsh. Gron. Crev. Drakenb.

* * Verisimile videtur Drakenborchio, Livium scripsisse : *Inter sacerdotes intra eum annum mortuus est L. Flamininus augur : ei augures suffecerunt T. Flamininum. Pontifices duo decesserunt &c.*

momenti faceret, in utramque provinciam, quod res desideraret supplementi, decerni. In Macedoniam peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia: equites Romanos ducentos quinquaginta, socios trecentos. Veteres milites dimitti, ita ut in singulas Romanas legiones ne plus sena millia peditum, treceni (t) equites essent. Alteri consuli nullus certus finitus numerus civium Romanorum, quem in supplementum legeret. Id modo finitum, ut duas legiones scriberet, quæ quina millia peditum & ducenos haberent, equites trecenos. Latinorum (u) major, quam collegæ, decretus numerus: peditum decem millia & sexcenti equites. Quatuor præterea legiones scribi jussæ, quæ, si quo opus esset, educerentur. Tribunos his (v), non permissum, ut consules facerent: populus creavit. Sociis nominis Latini sexdecim millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, ut exiret, si quo res posceret. Macedonia maxime curam præbebat. *U. c. 583. a. C. 169.*

(t) *trecenti* Gron.

(u) *Peditum Latinorum* Gron.

(v) *iis* Crev.

U. c. 583. a. C. 169. In classem mille socii navales cives Romani libertini ordinis, ex Italia * scribi jussi; totidem ut ex Sicilia scriberentur: &, cui ea provincia evenisset, mandatum, ut eos in Macedoniam, ubicumque classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, trecenti equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, peditum quina millia, treceni & triceni (*x*) equites. Et sociis imperare prætor, cui Hispania obvenisset, jussus quatuor millia peditum, & trecentos equites.

XIII. Non sum nescius, ab eadem neglegentia, qua nihil Deos portendere vulgo nunc credant, neque nunciari admodum nulla (*y*) prodigia in publicum, neque in annales referri. Ceterum & mihi, vetustas res scribenti, nescio quo pacto, antiquus fit animus: & quædam religio tenet, quæ illi prudentissimi viri publice suscipienda censuerint, ea pro dignis habere, quæ in meos annales

* Excidit numerus sociorum navalium, qui ex Italia scribi jussi erant.

(x) *trecenti & triginta* Gron. Crev.

(y) *ulla* Crev.

referam. Anagnia duo prodigia eo anno ſunt nunciata; facem in cœlo conſpectam, & bovem feminam locutam publice ali. Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis ſpecies adfulſerat. Reate imbri lapidavit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrimavit. In urbe Romana duo æditui nunciarunt, alter, in æde Fortunæ anguem jubatum a compluribus viſum eſſe: alter, in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle eſt, duo diverſa prodigia; palmam in area enatam, & ſanguine interdiu pluiſſe. Duo non ſuſcepta prodigia ſunt, alterum quod in privato loco factum eſſet, palmam enatam inpluvio ſuo (z). T. Marcius Figulus nunciabat: alterum, quod in loco peregrino, Fregellis in domo L. Atrei haſta, quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arſiſſe, ita ut nihil ejus ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum cauſſa libri a decemviris aditi; quadraginta majoribus hoſtiis quibus Diis conſules ſacrificarent, & addiderunt, uti ſupplicatio fieret, cunctique magiſtratus circa omnia pulvinaria victimis majoribus ſacrificarent, populusque coronatus eſſet. Omnia, uti decemviri præierunt, facta.

U. c. 583 a. C. 169.

Prodigia.

(z) Lege *in inpluvio ſuo.*

U. c. 583 a. C. 169.
Censores.

XIV. Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt. Petierunt censuram principes civitatis, C. Valerius Lævinus, L. Postumius Albinus, P. Mucius Scævola, M. Junius Brutus, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creavit populus Romanus. Quum delectus habendi major, quam alias, propter Macedonicum bellum cura esset, consules plebem apud senatum accusabant, quod & juniores non respondererent. Adversus quos C. Sulpicius & M. Claudius tribuni (*a*) plebis causam egerunt. « Non consulibus, sed ambitiosis consulibus, » delectum difficilem esse. Neminem invitum » militem ab iis fieri. Id ita ut esse scirent » & Patres conscripti, prætores, quibus & » vis imperii minor & auctoritas esset, de» lectum, si ita senatui videretur, perfectu» ros esse. » Id prætoribus magna Patrum * non sine sugillatione consulum, mandatum est. Censores, ut eam rem adjuvarent, ita

Delectus a prætoribus habitus.

(a) Lege *prætores*. Scripta haud dubie fuit hæc vox per duas literas PR. Unde librarii pro solita oscitantia, maxime quia sequebatur continue vox *plebis*, fecerunt TR. h. e. tribuni. Hæc fere Periz.

* Deest huic sententiæ vox una; ut, *magna Patrum consensione* Sigonius.

in concione edixerunt, « Legem cenſui *U. c. 583. a. C. 169.*
» cenſendo dicturos eſſe, ut, præter com-
» mune omnium civium juśjurandum, hæc
» adjurarent : Tu minor annis ſex & quadra-
» ginta es, tuque ex edicto C. Claudii, Ti.
» Sempronii cenſorum ad delectum prodito :
» &, quotieſcumque delectus erit, quem
» hic cenſores magiſtratum habebunt (*b*), ſi
» miles factus non eris, in delectu prodibis. »
Item, quia fama erat, multos ex Macedoni-
cis legionibus, incertis commeatibus per
ambitionem imperatorum ab exercitu abeſſe,
edixerunt de militibus, P. Ælio, C. Popillio
conſulibus, poſtve eos conſules in Macedo-
niam ſcriptis, « Ut, qui eorum in Italia
» eſſent, intra dies triginta, cenſi prius apud
» ſeſe, in provinciam redirent : qui in patris
» aut avi poteſtate eſſent, eorum nomina ad
» ſe ederentur. Miſſorum quoque cauſſas ſeſe
» cognituros eſſe : &, quorum ante emerita
» ſtipendia gratioſa miſſio ſibi viſa eſſet, eos
» milites fieri juſſuros. » Hoc edicto literis-
que cenſorum per fora & conciliabula dimiſ-
ſis, tanta multitudo juniorum Romam con-
venit, ut gravis urbi turba inſolita eſſet.

(*b*) *his cenſoribus magiſtratus habebunt* Crev.

U. c. 583. a. C. 169.

XV. Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor a C. Sulpicio prætore scriptæ legiones sunt, intraque undecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti provincias sunt. Nam prætores propter jurisdictionem maturius sortiti erant. Urbana C. Sulpicio, peregrina C. Decimio obtigerat, Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Marcius Figulus erat sortitus. Consulum Cn. Servilio Italia, Q. Marcio Macedonia obvenit. Latinisque actis, Marcius extemplo est profectus. Cæpione deinde referente ad senatum, quas ex novis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decrevere Patres, ut C. Sulpicius, M. Claudius prætores ex his, quas scripsissent, legionibus, quas videretur, consuli darent. Indigne patiens prætorum arbitrio consulem subjectum, dimisso senatu, ad tribunal prætorum stans postulavit, ex senatusconsulto destinarent sibi duas legiones. Prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt: M. Æmilius Lepidus princeps ab tertiis jam censoribus lectus. Septem e senatu

Censura.

ejecti sunt. In censu accipiendo populi milites ex Macedonico exercitu, qui quam multi abessent ab signis, census docuit, in provinciam cogebant : causas stipendiis (*d*) missorum cognoscebant : &, cujus nondum justa missio visa esset, ita jusjurandum adigebant : « Ex tui animi sententia, tu ex » edicto C. Claudii, Ti. Sempronii censo» rum in provinciam Macedoniam redibis, » quod sine dolo malo facere poteris? » *U. c. 583. a. C. 169.*

XVI. In equitibus recensendis tristis admodum eorum atque aspera censura fuit : multis equos ademerunt. In ea re quum equestrem ordinem obsendissent, flammam invidiæ adjecere edicto, quo edixerunt, « Ne quis » eorum, qui Q. Fulvio, A. Postumio cen» soribus publica vectigalia aut ultro tributa » conduxissent ; ad hastam suam accederet, » sociusve aut adfinis ejus conductionis esset. » Sæpe id querendo veteres publicani quum impetrare nequissent ab senatu, ut modum potestati censoriæ inponerent, tandem tribunum plebis P. Rutilium, ex rei privatæ *Cens. obsendunt ordinem equestrem.*

(d) Crev. duas hic voces excidisse, ac legendum conjecit *causas stipendiis nondum emeritis missorum cognoscebant.*

U. c. 583. a. C. 169. contentione iratum cenſoribus, patronum cauſſæ nacti ſunt. (*e*) Clientem libertinum parietem in Sacra via adverſus ædes publicas demoliri jufferant (*f*), quod publico inædificatus eſſet. Adpellati a privato tribuni. Quum præter Rutilium nemo intercederet, cenſores ad pignora capienda miſerunt, multamque pro concione privato dixerunt. Hinc (*g*) contentione orta, quum veteres publicani ſe ad tribunum contuliſſent, rogatio repente ſub unius tribuni nomine promulgatur: « Quæ » publica vectigalia, ultro tributa C. Clau» dius & Ti. Sempronius locaſſent, ea rata » locatio ne eſſet. De integro locarentur, & » ut omnibus redimendi & conducendi pro» miſcue jus eſſet. » Diem ad ejus rogationem concilio tribunus plebis dixit. Qui poſtquam venit, ut cenſores ad diſſuadendum proceſſerunt, Graccho dicente, ſilentium fuit. Quum Claudio obſtreperetur, audientiam facere præconem juſſit. Eo facto, avocatam a ſe concionem tribunus queſtus, &

(e) Merito judicat Gron. legendum eſſe *hujus*, nempe Rutilii, *clientem*.

(f) *jufferunt* Gron.

(g) *Hic* Gron.

in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abiit. Postero die ingentes tumultus ciere. Ti. Gracchi primum bona consecravit, quod in multa pignoribusque ejus, qui tribunum adpellasset, interceſſioni non parendo, se in ordinem coëgisset. C. Claudio diem dixit, quod concionem ab se avocasset, & utrique censori perduellionem se judicare pronunciavit, diemque comitiis a C. Sulpicio prætore urbano petiit. Non recusantibus censoribus, qui minus (*h*) primo quoque tempore judicium de se populus faceret, in ante dies octavum & septimum Kalendas Octobres comitiis perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis adscenderunt: &, ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis servis publicis, negarunt, se prius quidquam publici negotii gesturos, quam judicium populi de se factum esset. Prior Claudius caussam dixit: &, quum ex duodecim (*i*) centuriis equitum octo censorem condemnassent, multæque aliæ primæ classis, extemplo principes

U. c. 583. a. C. 169.

Tr. Pleb. diem iis dicit.

(h) *quo minus* Gron. Crev.

(i) Imo *duodeviginti*; sic verisimiliter Livius scripsit.

U. c. 583. a. C. 69. civitatis in conſpectu populi, annulis aureis poſitis, veſtem mutarunt, ut ſupplices plebem circumirent. Maxime tamen ſententiam vertiſſe dicitur Ti. Gracchus, quod, quum clamor undique plebis eſſet, periculum Graccho non eſſe, conceptis verbis juravit, ſi collega damnatus eſſet, non exſpectato de ſe judicio, comitem exſilii ejus futurum. Adeo tamen ad extremum ſpei venit reus, ut octo centuriæ ad damnationem defuerint. Abſoluto Claudio, tribunus plebis negavit ſe Gracchum morari.

Abſolvuntur.

XVII. Eo anno, poſtulantibus Aquileienſium legatis, ut numerum colonorum augeret (*k*), mille & quingentæ familiæ ex ſenatusconſulto ſcriptæ, triumvirique, qui eas deducerent, miſſi ſunt, T. Annius Luſcus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popillius & Cn. Octavius legati, qui in Græciam miſſi erant, ſenatusconſultum, Thebis primum recitatum, per omnes Peloponneſi urbes circumtulerunt, « Ne quis ullam rem in bellum magiſtratibus

Legati Rom. in Græcia.

(k) Lege, *ut numerus colonorum augeretur*: vel in iis quæ præcedunt, *poſtulantibus a ſenatu Aquileienſium legatis.* Crev.

» Romanis conferret, præterquam quod sena- U. c. 583. a. C. 169.
» tus censuisset. » Hoc fiduciam in posterum quoque præbuerat, levatos se oneribusque (*l*) impensisque, quibus, alia aliis imperantibus, exhauriebantur. Achaïco concilio Argis agitato, benigne locuti auditique, egregia spe futuri status fidissima gente relicta, in Ætoliam trajecerunt. Ibi nondum quidem seditio erat, sed omnia suspecta, criminumque inter ipsos plena. Ob quæ obsidibus postulatis, neque exitu rei inposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Thyrii concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen : quidam principum postulare, ut præsidia in urbes suas inducerentur adversus amentiam eorum, qui ad Macedonas gentem trahebant : pars recusare, ne, quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ civitates ignominiæ acciperent. Justa deprecatio hæc visa. Larissam ad Hostilium proconsulem (ab eo enim missi erant) legati redierunt. Octavium retinuit secum. Popillium cum mille ferme militibus in hiberna Ambraciam misit.

(1) *oneribus* Gron. Crev.

U. c. 583. a. C. 169.

Perſei expeditio in Illyricum.

XVIII. PERSEUS, principio hiemis egredi Macedoniæ finibus non auſus, ne qua in regnum vacuum inrumperent Romani, ſub tempus brumæ, quum inexſuperabiles ab Theſſalia montes nivis altitudo facit, occaſionem eſſe ratus frangendi finitimorum ſpes animosque, ne quid, averſo ſe in Romanum bellum, periculi ſubeſſet, quum a Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione a Romanis præſtarent, Dardanos recens domuiſſet bello, ſolum infeſtum eſſe Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipſis quietis Illyriis, & aditum præbentibus Romanis (*m*), ſi domuiſſet proximos Illyriorum, Gentium quoque regem jam diu dubium in ſocietatem perlici poſſe, cum decem millibus peditum, quorum pars phalangitæ erant, & duobus millibus levium armatorum, & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum ſumto, juſſoque adparatu obpugnandarum urbium ſequi, tertio die ad Uſcanam (Peneſtianæ terræ ea maxima urbs eſt) poſuit caſtra: prius tamen,

(m) Minore ambiguitate legeres *aditum præbentibus Romano* Gron.

quam vim admoveret, missis, qui tentarent nunc præfectorum præsidii, nunc oppidanorum animos. Erat autem ibi cum juventute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati referebant, obpugnare est adortus, & corona eam capere conatus est. Quum sine intermissione interdiu noctuque alii aliis succedentes, pars scalas muris, ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores urbis; quia spes erat, neque hiemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, ut posset morari. Ceterum, postquam vineas agi, turresque excitari viderunt, victa pertinacia est. Nam, præterquam quod adversus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut ullius alterius rei copia intus erat, ut in necopinata obsidione. Itaque quum spei nihil ad resistendum esset, C. Carvilius Spoletinus & C. Afranius a præsidio Romano missi, qui a Perseo peterent, primo, ut armatos suaque secum ferentes abire sineret; dein, si id minus inpetrarent, vitæ tantum libertatisque fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege, quam præstitum. Exire enim sua secum

U. c. 583. a. C. 169.

V. c. 583. a. C. 169. efferentibus juſſis primum arma ademit (*n*). His urbe egreſſis, & Illyriorum cohors, (quingenti erant) & Uſcanenſes ſe urbemque dediderunt.

XIX. Perseus, præſidio Uſcanæ inpoſito, multitudinem omnem deditorum, quæ prope numero exercitum æquabat, Stuberam abducit. Ibi Romanis, (quatuor millia autem hominum erant) præter principes, in cuſtodiam civitatium diviſis, Uſcanenſibus Illyriisque venditis, in Peneſtiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in poteſtatem redigendum; & alioqui obportune ſitum, & tranſitus ea eſt in Labeates, ubi Gentius regnabat. Prætereunti frequens caſtellum, Draudacum nomine, peritorum quidam regionis ejus, « Nihil Oæneo capto opus eſſe [ait] » niſi in poteſtate & Draudacum ſit. Obpor» tunius etiam ad omnia poſitum eſſe. » Admoto exercitu, omnes extemplo dediderunt ſeſe. Qua ſpe celeriore deditione erectus, poſtquam animadvertit, quantus agminis ſui terror eſſet, undecim alia caſtella eodem metu in poteſtatem redigit. Ad perpauca vi opus fuit,

(n) Perſpicuum eſt hic alterum orationis membrum excidiſſe quod reſpondeat τῷ primum Crev.

fuit, cetera voluntate dedita: & in his recepti mille & quingenti disposiți per præsidia milites Romani. Magno usui Carvilius Spoletinus erat in conloquiis, dicendo, nihil in ipsos sævitum. Ad Oæneum perventum est, quod sine justa obpugnatione capi non poterat; & majore aliquanto, quam cetera, juventute, & validum oppidum mœnibus erat. Et hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat. Hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus, circumvallato oppido, aggerem a parte superiore ducere instituit, cujus altitudine muros superaret. Quod opus dum perficitur, crebris interim prœliis, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium inpediebant, magna eorum multitudo variis casibus absumta est: &, qui supererant, labore diurno nocturnoque & vulneribus inutiles erant. Ubi primum agger injunctus muro est, & cohors regia, quos Nicatoras adpellant, transcendit, & scalis multis simul partibus inpetus in urbem est factus. Puberes omnes interfecti sunt: conjuges liberosque eorum in custodiam dedit: prædæ alia militum cessere. Stuberam inde

U. c. 583. a. C. 169.

U. c. 583. a. C. 169.

victor revertens ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium, exsulantem apud se, & Aputeum Macedonem a Berœa, mittit. Iis mandat, ut exponerent æstatis ejus hiemisque acta sua adversus Romanos Dardanosque : adjicerent recentia in Illyrico hibernæ expeditionis opera : hortarentur Gentium in amicitiam secum & cum Macedonibus jungendam (*o*).

Legatos ad Gentium Perseus mittit.

XX. Hi, transgressi jugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem pervenerunt. Lissi rex Gentius erat. Eo adciti legati, mandata exponentes, benigne auditi sunt : qui responsum sine effectu tulerunt; « Voluntatem sibi non deesse ad bel-» landum cum Romanis : ceterum ad conan-» dum id, quod velit, pecuniam maxime de-» esse. » Hæc Stuberam retulere regi, tum maxime captivos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati, addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur sine

Gentius pecuniam posceit.

(*o*) Magis placeret Crevierio, si legeretur *ad amicitiam*.

mentione pecuniæ, qua una barbarus inops inpelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perſeus, in Peneſtas rurſum exercitum reducit: firmatisque Uſcanæ, & circa eam per omnia caſtella, quæ receperat, præſidiis, in Macedoniam ſeſe recipit. *U. c. 583. a. C. 169.*

XXI. L. Cœlius, legatus Romanus, præerat Illyrico: qui, moveri non auſus, quum in iis locis rex eſſet, poſt profectionem demum ejus conatus in Peneſtis Uſcanam recipere, a præſidio, quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulſus, Lychnidum copias reduxit. Inde poſt dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum ſatis valida manu in Peneſtas miſit ad obſides ab his urbibus, quæ in amicitia cum fide permanſerant, accipiendos. Procedere etiam in Parthinos (ii quoque obſides dare pepigerant) juſſit: ab utraque gente ſine tumultu exigi (*p*). Peneſtarum obſides Apolloniam, Parthinorum Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) miſſi. Ap. Claudius, acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanoten Epiri caſtellum adortus *Res geſtæ a Rom. in Illyrico.*

(p) Corrige cum Gron., Clerico & Crev. *exacti.*

U. c. 583. a. C. 169.

obpugnare, & auxilia Athamanum Theſpro-torumque, præter Romanum exercitum, ad ſex millia hominum ſecum adduxit: neque operæ pretium fecit, Cleva, qui relictus a Perſeo erat, cum valido præſidio defendente. Et Perſeus, in Elimeam profectus, & circa eam exercitu luſtrato, ad Stratum, vocantibus Epirotis, ducit. Stratus validiſſima tum urbs Ætoliæ erat. Sita eſt ſuper Ambracium ſinum, prope amnem Acheloum. Cum decem millibus peditum eo profectus eſt & equitibus trecentis: quos pauciores propter anguſtias viarum & aſperitatem duxit. Tertio die quum perveniſſet ad Citium montem, vix tranſgreſſus propter altitudinem nivis, locum quoque caſtris ægre invenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quam quod tolerabilis aut via aut tempeſtas eſſet, cum ingenti vexatione, præcipue jumentorum, altero die ad templum Jovis, quem Nicæum vocant, poſuit caſtra. Ad Arachthum inde flumen, itinere ingenti emenſo, retentus altitudine amnis, manſit (*q*). Quo ſpatio temporis ponte perfecto, traductis copiis, diei

Perſeus ad Stratum ducit.

(q) Profecto hic excidit vox *diem*, *biduum* vel ſimilis.

progreſſus iter, obvium (r) Archidamum principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. *U. c. 583. a. C. 169.*

XXII. Eo die ad finem agri Ætoli caſtra poſita. Inde altero die ad Stratum perventum: ubi, prope Acheloum amnem caſtris poſitis, quum exſpectaret, effuſos omnibus portis Ætolos in fidem ſuam venturos, clauſas portas, atque ipſa ea nocte, qua venerat, receptum Romanum præſidium cum C. Popillio legato invenit. Principes, qui præſentis Archidami auctoritate compulſi regem arceſſierant, obviam egreſſo Archidamo ſegniores facti, locum adverſæ factioni dederant ad Popillium cum mille peditibus ab Ambracia arceſſendum. In tempore & Dinarchus, præfectus equitum gentis Ætolorum, cum ſexcentis peditibus & equitibus centum venit. Satis conſtabat, eum, tamquam ad Perſea tendentem, Stratum veniſſe: mutato deindé cum fortuna animo, Romanis ſe, adverſus quos venerat, junxiſſe. Nec Popillius ſecurior, quam debebat eſſe, inter tam mobilia ingenia erat. Claves portarum cuſtodiamque murorum ſuæ extemplo poteſtatis fecit: *Stratum intrant Romani.*

(r) *obviam* Gron.

U. c. 583. a. C 169. Dinarchum Ætolosque cum juventute Stratiorum in arcem per præsidii speciem amovit. Perseus, ab inminentibus superiori parti urbis tumulis tentatis conloquiis, quum obstinatos atque etiam telis procul arcentes videret, quinque millia passuum ab urbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi consilio (*s*) advocato, quum Archidamus Epirotarumque transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præparatis commeatibus; quum inopiam prius obsidentes, quam obsessi, sensuri essent, maxime quod hostium haud procul inde hiberna erant; territus in Aperantiam castra movit. Aperantii eum, propter Archidami magnam in ea gente gratiam auctoritatemque, consensu omnium acceperunt: is ipse cum octingentorum militum præsidio his est præpositus.

Regreditur Perseus.

XXIII. Rex cum (*t*) minore vexatione jumentorum hominumque, quam venerat, in Macedoniam rediit. Appium tamen ab obsidione Phanotis (*u*) fama ducentis ad Stratum

(*s*) *concilio* Gron.

(*t*) *cum* l. *non* Gron. Crev.

(*u*) Scribe *Phanotes* vel *Phanotæ*.

Perſei ſubmovit. Clevas, cum præſidio inpigrorum juvenum inſecutus, ſub radicibus prope inviis montium ad mille hominum ex agmine inpedito occidit, ad ducentos cepit. Appius, ſuperatis anguſtiis, in campo, quem Etæona (v) vocant, ſtativa dierum paucorum habuit. Interim Clevas, adſumto Philoſtrato, qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonenſem tranſcendit. Macedones ad depopulationem profecti; Philoſtratus cum cohorte ſua in inſidiis loco obſcuro conſedit. In palatos populatores quum erupiſſent ab Antigonea armati, fugientes eos perſequentes effuſius in vallem inſeſſam ab hoſtibus præcipitant. Ibi ad mille occiſis, centum ferme captis, ubique proſpere geſta re, prope ſtativa Appii caſtra movent, ne qua vis ſociis ſuis ab Romano exercitu inferri poſſit. Appius, nequidquam in his locis terens tempus, dimiſſis Chaonumque, & ſi qui alii Epirotæ erant, præſidiis, cum Italicis militibus in Illyricum regreſſus, per Parthinorum ſocias urbes in hiberna militibus dimiſſis, ipſe Romam ſacrificii cauſſa rediit. Perſeus ex Peneſtarum gente mille pedites, ducentos equites

U. c. 583. a. C. 169.

(v) *Eleona* Gron. Crev.

U. c. 583. a. C. 169. revocatos, Caſſandriam, præſidio ut eſſent; miſit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. Nec deinde alios atque alios mittendo tentare eum deſtitit, quum adpareret, quantum in eo præſidii eſſet; nec tamen inpetrare ab animo poſſet, ut inpenſam in rem maximi ad omnia momenti faceret. * * * *

* Drak. multarum rerum narrationem hic deeſſe, contra Crevierjus nihil ex fine hujus libri periiſſe arbitratur.

EPITOME
LIBRI XLIV LIVIANI

Q. Marcius Philippus per invios saltus penetravit in Macedoniam, compluresque urbes occupavit. Rhodii misere legatos Romam, minantes, se Perseo auxilio futuros, nisi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam jungeret. Indigne id latum. Quum id bellum L. Æmilio Paullo, sequentis anni consuli iterum, mandatum esset, Paullus, in concione precatus, ut, quidquid diri populo Romano inmineret, in domum suam converteretur, & in Macedoniam profectus, vicit Persen, totamque Macedoniam in potestatem redegit. Antequam confligeret, C. Sulpicius Gallus tribunus militum prædixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoque rex Illyriorum, quum

rebellaſſet, ab Anicio prætore victus, venit in deditionem, & cum uxore, & liberis, & propinquis, Romam miſſus eſt. Alexandria legati a Cleopatra & Ptolemæo regibus venerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quod his bellum inferret. Perſes, ſollicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia his pecuniam, quam promiſerat, non dabat, ab iis relictus eſt.

LIBER XLIV

I.

PRINCIPIO veris, quod hiemem eam, qua hæc gesta sunt, insecutum est, ab Roma profectus Q. Marcius Philippus consul cum quinque millibus (quod in supplementum legionum (*a*) secum trajecturus erat) Brundisium pervenit. M. Popillius consularis & alii pari nobilitate adolescentes tribuni militum in Macedonias legiones consulem secuti sunt. Per eos dies & C. Marcius Figulus prætor, cui classis provincia evenerat, Brundisium venit: & simul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde consul, ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Prætor, superato Leucata, Corinthium sinum invectus, & Creusæ relictis navibus, terra & ipse per mediam Bœotiam diei unius expedito itinere Chalcidem ad classem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius in

U. c. 583. a. C. 169.

Marcius Cos. & Marcius prætor trajiciunt in Græciam.

(a) Lege *quod supplementum* ut Gron. & Crev. placet: vel *quot in supplementum*, ut conjicit Drak.

V. c. 583. a. C. 169. Theſſalia circa Palæpharſalum habebat; ſicut nulla re bellica memorabili geſta, ita ad cunctam militarem diſciplinam ab effuſa licentia formato milite, & ſociis cum fide cultis, & ab omni genere injuriæ defenſis. Audito ſucceſſoris adventu, quum arma, viros, equos cum cura inſpexiſſet, ornato exercitu obviam venienti conſuli proceſſit. Et primus eorum congreſſus ex dignitate ipſorum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis *. Proconſul enim ad exercitum * *. Paucis poſt diebus conſul concionem apud milites habuit. Orſus a parricidio Perſei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem, adjecit, « poſt ſcelere partum regnum, ve» neficia, cædes, latrocinio nefando petitum » Eumenem, injurias in populum Romanum, » direptiones ſociarum urbium contra fœdus, » ea omnia quam Diis quoque inviſa eſſent, » ſenſurum in exitu rerum ſuarum. Favere » enim pietati fideique Deos, per quæ popu» lus Romanus ad tantum faſtigii venerit. » Vires deinde populi Romani, jam terrarum

* * Deeſt hic aliquid. Mens Livii ex reliquiis ejus non ſatis adparet, nec alii auctores adjuvant. Præſtat igitur locum mutilum relinqui.

orbem complectentis, cum viribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus comparavit. « Quanto majores Philippi Antiochique opes » non majoribus copiis fractas esse? » *U. c. 583. a. C. 169.*

II. Hujus generis adhortatione accensis militum animis, consultare de summa gerendi belli cœpit. Eo & C. Marcius prætor a Chalcide, classe accepta, venit. Placuit, non ultra morando in Thessalia tempus terere, sed movere extemplo (*b*) castra, atque pergere inde in Macedoniam; & prætorem dare operam, ut eodem tempore classis quoque invehatur hostium litoribus. Prætore dimisso, consul, menstruum jusso milite secum ferre, profectus decimo post die, quam exercitum acceperat, castra movit: &, unius diei progressus iter, convocatis itinerum ducibus, quum, exponerent in consilio, jussisset, qua quisque ducturus esset; submotis iis, quam potissimum peteret, retulit ad consilium. Aliis per Pythium placebat via: aliis per Cambunios montes, qua priore anno duxerat Hostilius consul: aliis præter Ascuridem paludem. Restabat aliquantum viæ communis: itaque in id tempus, quo prope *Cos. in Macedoniam contendit.*

(*b*) *extemplo* del. *Crev.*

U. c. 583. a. C. 169. divortium itinerum caſtra poſituri erant, deliberatio ejus rei differtur. In Perrhæbiam inde ducit, & inter Azorum & Dolichen ſtativa habuit ad conſulendum rurſus, quam potiſſimum capeſſeret viam. Per eoſdem dies Perſeus, quum adpropinquare hoſtem ſciret, quod iter petiturus eſſet ignarus, omnes ſaltus inſidere præſidiis ſtatuit. In jugum Cambuniorum montium (Voluſtana ipſi vocant) decem millia levis armaturæ juvenum cum duce Aſclepiodoto mittit (*c*) : ad caſtellum, quod ſuper Aſcuridem paludem erat, (Lapathus vocatur locus) Hippias tenere ſaltum cum duodecim millium Macedonum præſidio juſſus. Ipſe cum reliquis copiis primo circa Dium ſtativa habuit. Deinde, adeo ut obtorpuiſſe inops conſilii videretur, cum equitibus expeditis litore nunc Heracleum, nunc Philam percurrebat, eodem inde curſu Dium repetens.

Perſeus aditus occupat.

Macedoniam ingreditur Marcius.

III. INTERIM conſuli ſententia ſtetit eo ſaltu ducere, ubi propter Oſtolophum diximus regis caſtra *. Præmitti tamen quatuor

(c) Crev vel delendam putat vocem *juvenum*, ut plane otioſam; vel in ea latere nomen gentis, quæcunque tandem illa ſit.

* Quæ deſunt, nemo hucuſque feliciter explevit.

millia armatorum ad loca obportuna præoccupanda placuit : quîs præpoſiti ſunt M. Claudius, Q. Marcius conſulis filius. Confeſtim & univerſæ copiæ ſequebantur. Ceterum adeo ardua & aſpera & confragoſa via fuit, ut præmiſſi expediti biduo quindecim millium paſſuum ægre itinere confecto caſtra poſuerint : turrim Eudieru, quem cepere, locum adpellant. Inde poſtero die ſeptem millia progreſſi, tumulo haud procul hoſtium caſtris capto, nuncium ad conſulem remittunt : « perventum ad hoſtem eſſe, loco ſe tuto & ad omnia obportuno conſediſſe; ut, quantum extendere iter poſſet, conſequeretur.» Sollicito conſuli, & propter itineris difficultatem, quod ingreſſus erat, & eorum vicem, quos paucos inter media præſidia hoſtium præmiſerat, nuncius ad Aſcuridem paludem obcurrit. Addita igitur & ipſi fiducia eſt, conjunctisque copiis, caſtra tumulo, qui tenebatur, qua aptiſſimum ad loci naturam erat, ſunt adclinata. Non hoſtium modo caſtra, quæ paullo plus mille paſſuum aberant, ſed omnis regio ad Dium & Philam, oraque maris, late patente ex tam alto jugo proſpectu, oculis ſubjicitur. Quæ res accendit militi animos,

U. c. 583. a. C. 169.

U. c. 583. a. C. 169. poſtquam ſummam belli, ac regias omnes copias, terramque hoſtilem tam e propinquo conſpexerunt. Itaque quum alacres, protinus duceret ad caſtra hoſtium, conſulem hortarentur; dies unus feſſis labore viæ ad quietem datus eſt. Tertio die, parte copiarum ad præſidium caſtrorum relicta, conſul ad hoſtem ducit.

Levia prælia cum Macedonibus. IV. HIPPIAS nuper ad tuendum ſaltum ab rege miſſus erat: qui, ex quo caſtra Romana in tumulo conſpexit, præparatis ad certamen animis ſuorum, venienti agmini conſulis obvius fuit: & Romani expediti ad pugnam exierant, & hoſtes. Levis armatura erat, promptiſſimum genus ad laceſſendum certamen. Congreſſi igitur extemplo, tela conjecerunt. Multa utrimque vulnera temerario incurſu & accepta, & inlata: pauci utriuſque partis ceciderunt. Inritatis in poſterum diem animis, majoribus copiis atque infeſtius concurſum ab illis, ſi loci ſatis ad explicandam aciem fuiſſet: jugum montis, in anguſtum dorſum cuneatum, vix ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaque, paucis pugnantibus, cetera multitudo, præcipue qui gravium armorum erant, ſpectatores pugnæ ſtabant

ſtabant. Levis armatura etiam per amfractus jugi procurrere, & ab lateribus cum levi armatura conſerere, (*d*) per iniqua atque æqua loca pugnam petere : ac, pluribus ea die vulneratis, quam interfectis, prœlium nocte diremtum eſt. Tertio die egere conſilio Romanus imperator : nam neque manere in jugo inopi, neque regredi ſine flagitio, atque etiam periculo; ſed cedenti ex ſuperioribus locis inſtare hoſtis poterat (*e*) : nec aliud reſtabat, quam audacter commiſſum pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu eſt, corrigere. Ventum quidem erat eo, ut, ſi hoſtem ſimilem antiquis Macedonum regibus habuiſſet conſul, magna clades accipi potuerit. Sed, quum ad Dium per litora cum equitibus vagaretur rex, & ab duodecim millibus prope clamorem & ſtrepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros feſſis ſubmittendo, neque ipſe, quod

U. c. 583. a. C. 169.

(d) Vocem vel *manum* vel *pugnam* excidiſſe conjicit Crev.

(e) Emendat Gron. *Nam neque manere in jugo inopi, neque regredi ſine flagitio atque etiam periculo, ſi cedenti ex ſuperioribus locis inſtaret hoſtis, poterat.*

U. c. 583. a. C. 169. plurimum intererat, certamini adfuit : quum Romanus imperator, major sexaginta annis, & prægravis corpore, omnia militaria munera ipse inpigre obiret. Egregie ad ultimum in audacter commisso perseveravit : &, Popillio relicto in custodia jugi, per invia transgressus, præmissis, qui repurgarent iter, Attalum & Misagenem, cum suæ gentis utrumque auxiliaribus, præsidio esse saltum aperientibus jubet. Ipse, equites inpedimentaque præ se habens, cum legionibus agmen cogit.

Difficultas itinerum. V. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina jumentorum sarcinarumque. Progressis vixdum quatuor millia passuum nihil optabilius esse, quam redire, qua venerant, si possent. Hostilem prope tumultum agmini elephanti præbebant : qui, ubi ad invia venerant, dejectis rectoribus, cum horrendo stridore pavorem ingentem, equis maxime, incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per proclive, sumto fastigio, longi duo validi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur, distantes inter se paullo plus, quam quanta belluæ latitudo est. In eos transversi incumbentes tigni, ad

ad tricenos longi pedes, ut pons esset, injungebantur : humusque insuper injiciebatur. Modico deinde infra intervallo similis alter pons : dein (*f*) tertius, & plures ex ordine, qua rupes abscisæ erant, fiebant. Solido procedebat elephas in pontem : cujus priusquam in extremum procederet, subcisis asseribus conlapsus pons, usque alterius initium pontis, prolabi eum leniter cogebat. Alii elephanti pedibus insistentes, alii clunibus subsidentes, prolabebantur. Ubi planicies altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem vallem perventum est. Paullo plus septem millia die Romani processerunt : minimum pedibus itineris confectum. Plerumque provolventes se simul cum armis aliisque oneribus, cum omni genere vexationis, processerunt : adeo ut ne dux quidem & auctor itineris inficiaretur, parva manu deleri omnem exercitum potuisse. Nocte ad modicam planiciem pervenerunt : neque, an infestus is locus esset, septus undique, circumspiciendi spatium fuit. Vix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum postero

U. c. 583. a. C. 169.

(*f*) *dein* l. *deinde* Gron.

V. c. 583. a. C. 169. quoque die in tam cava valle opperiri Popillium, ac relictas cum eo copias, neceſſe fuit: quos & ipſos, quum ab nulla parte hoſtis terruiſſet, locorum aſperitas hoſtiliter vexavit. Tertio die conjunctis copiis eunt per ſaltum, quem incolæ Callipeucen adpellant. Quarto inde die per æque invia, ſed adſuetudine peritius, & meliore cum ſpe, quod nec hoſtis umquam adparebat, & mari adpropinquabant, degreſſi (*g*) in campos, inter Heracleum & Libethrum poſuerunt caſtra peditum: quorum pars major tumulos tenebat. Ii vallem, campi quoque partem, (*h*) ubi eques tenderet, amplectebantur.

Perſei pavor. VI. LAVANTI regi dicitur nunciatum, hoſtes adeſſe. Quo nuncio quum pavidus exſiluiſſet e ſolio, victum ſe ſine prœlio clamitans proripuit; &, ſubinde per alia atque alia pavida conſilia & imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam, alterum Aſclepiodotum, ubi pecunia depoſita erat, ex præſidiis revocat; (*i*) omnesque aditus aperit bello.

(g) *digreſſi* Gron.

(h) Lege cum Gron. *ii vallem campique partem.*

(i) Hic aliqua deſunt, quæ ex Cap. X. infra & ex Diodoro in Excerptis Valeſ. in hunc fere modum ſupplenda cenſet Crev. *Duobus ex amicis, Niciam*

Ipſe, ab Dio auratis ſtatuis omnibus raptim, ne præda hoſti eſſent, in claſſem congeſtis, ocius demigrare Pydnam cogit : &, quæ temeritas conſulis videri potuiſſet, quod eo proceſſiſſet, unde invito hoſte regredi nequiret, eam non inconſultam audaciam fecit. Duos enim ſaltus, per quos inde evadere poſſent, habebant Romani : unum per Tempe in Theſſaliam, alterum in Macedoniam præter Dium ; quæ utraque regiis tenebantur præſidiis. Itaque ſi dux intrepidus decem dies primam ſpeciem adpropinquantis terroris ſuſtinuiſſet, neque receptus Romanis per Tempe in Theſſaliam, neque commeatibus pervehendis eo patuiſſet iter. Sunt enim Tempe ſaltus, etiamſi non bello fiat infeſtus, tranſitu difficilis. Nam præter anguſtias per quinque millia, qua exiguum jumento onuſto iter eſt, rupes utrimque ita abſciſæ ſunt, ut deſpici vix ſine vertigine quadam ſimul oculorum animique poſſit, terret & ſonitus & altitudo

U. c. 583. a. C. 169.

Perſei incredibilis ſtupor.

proficiſci juſſit Pellam, ubi pecunia depoſita erat, &, quidquid ejus ibi nanciſceretur, in mare dejiceret: alterum Andronicum miſit Theſſalonicam, ut navalia incenderet. Simul Hippiam & Aſclepiodotum ex præſidiis revocat.

U. c. 583. a. C. 169. per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus, tam ſuapte natura infeſtus, per quatuor diſtantia loca præſidiis regis fuit inſeſſus. Unum in primo aditu ad Gonnum erat: alterum Condylon caſtello inexpugnabili; tertium circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum viæ ipſi, qua & media & & anguſtiſſima vallis eſt, inpoſitum, quam vel decem armatis tueri facile eſt. Intercluſo per Tempe ſimul aditu commeatibus, ſimul reditu, ipſi montes, per quos deſcenderant, repetendi erant, Quod ut furto fefellerant, ita propalam, tenentibus ſuperiora cacumina hoſtibus, non poterant: & experta difficultas ſpem omnem incidiſſet. Supererat nihil aliud in temere commiſſo, quam in Macedoniam ad Dium per medios evadere hoſtes: quod, niſi Dii mentem regi ademiſſent, ipſum ingentis difficultatis erat. Nam quum Olympi radices montis paullo plus, quam mille paſſuum ad mare relinquant ſpatium, cujus dimidium loci occupat oſtium late reſtagnans Baphyri amnis, partem planiciæ aut Jovis templum, aut oppidum tenet; reliquum perexiguum foſſa modica valloque claudi poterat, & ſaxorum ad manum ſilveſtriſque materiæ

tantum erat, ut vel murus objici, turresque excitari potuerint. Quorum nihil quum dispexiſſet cæcata mens ſubito terrore, nudatis omnibus præſidiis, pateſactisque bello, ad Pydnam refugit. *U. c. 583. a. C. 169.*

VII. Consul, plurimum & præſidii & ſpei cernens in ſtultitia & ſegnitie hoſtis, remiſſo nuncio ad Sp. Lucretium Lariſſam, ut caſtella, relicta ab hoſte, circa Tempe occuparet, præmiſſo Popillio ad explorandos tranſitus circa Dium, poſtquam patere omnia in omnes partes animadvertit, ſecundis caſtris pervenit ad Dium : metarique ſub ipſo templo, ne quid ſacro in loco violaretur, juſſit. Ipſe, urbem ingreſſus, ſicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine ſtatuarum, munitamque egregie, vix ſatis credere, in tantis rebus ſine cauſſa relictis non aliquem ſubeſſe dolum. Unum diem ad exploranda circa omnia moratus, caſtra movet : ſatisque credens, paratam frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mityn proceſſit. Poſtero die progreſſus, Agaſſam urbem, tradentibus ſeſe ipſis, recepit : &, ut reliquorum Macedonum animos ſibi conciliaret, obſidibus contentus, ſine præſidio *Coſ. Dium pervenit.*

U. c. 583. a. C. 169

relinquere se eis urbem, inmunesque ac suis legibus victuros, est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad Ascordum flumen posuit castra: &, quantum procederet longius a Thessalia, eo majorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est; dubitatione omnibus exemta, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus, contractis in unum omnibus copiis ducibusque, increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Asclepiodotum atque Hippiam: ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse: cujus culpæ reus nemo justius, quam ipse, fuisset. Consuli postquam ex alto conspecta classis spem fecit, cum commeatu naves venire, (ingens enim caritas annonæ ac prope inopia erat) ab invectis jam portum audit, onerarias naves Magnesiæ relictas esse. Incerto inde, quidnam agendum foret, (adeo sine ulla ope hostis quæ adgravaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandum erat) perobportune literæ a Sp. Lucretio adlatæ sunt: castella se, quæ super Tempe essent & circa Philan, tenere omnia, frumentique in iis & aliarum in usum rerum copiam inveniisse.

Inopia laborat.

VIII. His magnopere lætus consul ab Dio ad Philan ducit, simul ut præsidium ejus firmaret, simul ut militi frumentum, cujus tarda subvectio erat, divideret. Ea profectio famam haudquaquam secundam habuit. Nam alii, metu recessisse eum ab hoste, ferebant, quia manenti imperatori prœlio dimicandum foret: alii ignarum, belli quæ in dies fortuna novaret; ut qui, obferentibus sese rebus, omisisset e manibus ea, quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Dii, excitavit hostem, ut nunc (k) tandem sentiret, recuperanda esse, quæ prius culpa amissa forent. Audita enim profectione consulis, regressus Dium, quæ disjecta ac vastata ab Romanis erant, reficit: pinnas mœnium decussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinque millia passuum ab urbe citra ripam Enipei amnis castra ponit; amnem ipsum, transitu perdifficilem, pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olympi montis, æstate exiguus, hibernis idem incitatus pluviis: & supra rupes ingentes gurgitibus facit, & intra prorupta, in mare evolvendo

U. c. 583. a. C. 169.

Dium relinquit.

Perseus Dium regreditur.

(k) *tunc* Gron. Crev.

U. c. 583. A. C. 169.

terram (*l*), præaltas voragines, cavatoque medio alveo ripas utrimque præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hostis credens, extrahere reliquum tempus ejus æstatis in animo habebat. Inter hæc consul a Phila Popillium cum duobus millibus armatorum Heracleum mittit. Abest a Phila quinque millia ferme passuum, media regione inter Dium Tempeque, in rupe amni inminente positum.

Heracleum obpugnatum.

IX. POPILLIUS, priusquam armatos muris admoveret, misit, qui magistratibus principibusque suaderent, fidem clementiamque Romanorum, quam vim, experiri mallent. Nihil ea consilia moverunt, quia ignes ad Enipeum ex regis castris adparebant. Tum terra marique (& classis adpulsa ab litore stabat) simul armis, simul operibus machinisque, obpugnari cœpti. Juvenes etiam quidam Romani, ludicro circensi ad usum belli verso, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effusione inducta bestiis omnium gentium circum complendi, varia spectaculorum conquirere

(1) Gron. ita emendat : *& supra rupem ingentes gurgites facit, & infra, prorutam in mare evolvendo terram, præaltas &c.*

genera : nec, ſemel quadrigis, ſemel deſultore miſſo, vix unius horæ tempus utrumque curriculum complebat (*m*). Inter cetera ſexageni ferme juvenes, interdum plures, adparitoribus (*n*) ludi armati inducebantur. Horum inductio in parte ſimulacrum decurrentis exercitus erat; ex parte elegantioris exercitii, quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum uſum. Quum alios decurſus edidiſſent motus (*o*), quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertiis magis & quartis, poſtremis etiam genu niſis, faſtigatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtitudinem faciebant. Hinc quinquaginta ferme pedum ſpacio diſtantes duo armati procurrebant, comminatique inter ſe, ab ima in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta quum evaſiſſent, nunc velut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in

U. c. 583. a. C. 169.

(m) Gron. ſcribendum exiſtimat : *& ſemel quadrigis.*

(n) Multum blanditur Mureti conjectura : *interdum plures adparatioribus ludis armati &c.*

(o) Malit Dujatius : *Quum alios decurſu edidiſſent motus*, & merito quidem.

U. c. 583. a. C. 169

media inter se concurrentes, haud secus quam stabili solo persultabant. Huic testudini simillima parti muri admota, quum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabantur: depulsisque iis, in urbem duorum signorum milites transcenderunt. Id tantum dissimile fuit, quod, & in fronte extrema, & ex lateribus, soli non habebant super capita delata scuta, ne nudarent corpora; sed prætecta pugnantium more. Ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, & testudini injecta imbris in modum lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Et consul, capto jam Heracleo, castra eo promovit; tamquam Dium, atque, inde submoto rege, in Pieriam etiam progressurus. Sed, hiberna jam præparans, vias commeatibus subvehendis ex Thessalia muniri jubet, & eligi horreis obportuna loca, tectaque ædificari, ubi diversari portantes commeatus possent.

Pudet Persea pavoris sui.

X. PERSEUS, tandem a pavore eo, quo adtonitus fuerat, recepto animo, malle, imperiis suis non obtemperatum esse, quum trepidans gazam in mare dejici Pellæ, Thessalonicæ navalia jusserat incendi. Andronicus,

Theſſalonicam miſſus, traxerat tempus, id ipſum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locum. Incautior Nicias Pellæ projiciendo pecuniæ partem, quod fuerat nactus : ſed in rem emendabilem (*p*) viſus lapſus eſſe, quod per urinatores omne ferme extractum eſt. Tantusque pudor regi pavoris ejus fuit, ut urinatores clam interfici juſſerit ; deinde Andronicum quoque & Nician, ne quis tam dementis imperii conſcius exſiſteret. Inter hæc C. Marcius, cum claſſe ab Heracleo Theſſalonicam profectus, & agrum pluribus locis, expoſitis per litora armatis, late vaſtavit, & procurrentes ab urbe, ſecundis aliquot prœliis, trepidos intra mœnia compulit. Jamque ipſi urbi terribilis erat, quum, diſpoſitis omnis generis tormentis, non vagi modo circa muros, temere adpropinquantes, ſed etiam qui in navibus erant, ſaxis tormento emicantibus percutiebantur. Revocatis igitur in naves militibus, omiſſaque Theſſalonicæ obpugnatione, Æniam inde petunt. Quindecim millia paſſuum ea urbs abeſt, adverſus Pydnam poſita, fertili agro. Pervaſtatis finibus

U. c. 583. a. C. 169.

Variæ urbes a Rom. fruſtra tentatæ.

(p) Magis placeret, quod conjicit Gron. *in errorem emendabilem.*

U. c. 583. a. C. 169. ejus, legentes oram, Antigoneam perveniunt. Ibi, egressi in terram, primo & vastarunt agros passim, & aliquantum prædæ contulerunt ad naves. Dein palatos eos adorti Macedones, mixti pedites equitesque, fugientes effuse ad mare persecuti, quingentos ferme occiderunt, & non minus ceperunt. Nec aliud, quam ultima necessitas, quum recipere se tuto ad naves prohiberentur, animos militum Romanorum, simul desperatione alia salutis, simul indignitate, inritavit. Redintegrata in litore pugna est. Adjuvere &, qui in navibus erant. Ibi Macedonum ducenti ferme cæsi; par numerus captus. Ab Antigonea classis profecta, ad agrum Pallenensem exscensionem ad populandum fecit. Finium is ager Cassandrensium erat, longe fertilissimus omnis oræ, quam prætervecti fuerant. Ibi Eumenes rex, viginti tectis navibus ab Elea profectus, obvius fuit; & quinque missæ a Prusia rege tectæ naves.

XI. Hac virium accessione animus crevit prætori, ut Cassandream obpugnaret. Condita est a Cassandro rege in ipsis faucibus, quæ Pallenensem agrum ceteræ Macedoniæ jungunt, hinc Toronaïco, hinc Macedonico

septa mari. Eminet namque in altum lingua, in qua sita est : nec minus, quam in altum magnitudine (q) Atho mons, excurrit, obversa in regionem Magnesiæ duobus inparibus promontoriis; quorum majori Posideum est nomen, minori Canastræum. Divisis partibus obpugnare adorti : Romanus ad Clitas, quas vocant, munimenta, cervis etiam objectis, ut viam intercluderet, a Macedonico ad Toronaïcum mare perducit. Ab altera parte euripus est : inde Eumenes obpugnabat. Romanis in fossa complenda, quam nuper objecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti prætori, quia nusquam cumuli adparebant, quo regesta e fossa terra foret, monstrati sunt fornices : « non ad eamdem » crassitudinem, qua veterem murum, sed » simplici laterum ordine, structos esse. » Consilium igitur cepit, transfosso pariete iter in urbem patefacere. Fallere autem ita se posse, si, muros a parte alia scalis adortus, tumultu injecto, in custodiam ejus loci propugnatores urbis avertisset. Erant in præsidio Cassandreæ, præter non contemnendam

U. c. 583. a. C. 169.

(q) Tres voces *in altum magnitudine* a quodam sciolo additæ videntur.

U. c. 583. a. C. 169. juventutem oppidanorum, octingenti Agrianes, & duo millia Peneſtarum Illyriorum; a Pleurato inde miſſi, bellicoſum utrumque genus. His tuentibus muros, quum ſubire Romani ſumma vi niterentur, momento temporis pariete ſornicum perfoſſi urbem patefecerunt. Quod ſi, qui inrupere, armati fuiſſent, extemplo cepiſſent (r). Hoc ubi perfectum eſſe opus militibus nunciatum eſt, clamorem alacres gaudio repente tollunt, aliis parte alia in urbem inrupturis.

XII. Hostes primum admiratio cepit, quidnam ſibi repentinus clamor vellet. Poſtquam patere urbem accepere præfecti præſidii Pytho & Philippus, pro eo, qui occupaſſet adgredi, opus factum eſſe rati, cum valida manu Agrianum Illyriorumque erumpunt: Romanosque, qui alii aliunde coïbant convocabanturque, ut ſigna in urbem inferrent, incompoſitos atque inordinatos fugant, perſequunturque ad foſſam: in quam compulſos ruina

(r) Nullos inrupiſſe ſatis conſtat ex Cap. ſeq. Neque inermes id fuiſſent auſi, niſi ſi quos vitæ tædium cepiſſet. Forte *qui inrumperent*, hoc ſenſu: ſi præſto fuiſſent armati, qui inrumperent in urbem, extemplo eam cepiſſent.

ruina cumulant. Sexcenti ferme ibi interfecti, omnesque prope, qui inter murum fossamque deprehensi erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus prætor, segnior ad alia factus consilia erat: & ne Eumeni quidem, simul a mari, simul a terra adgredienti, quidquam satis procedebat. Placuit igitur utrique, custodiis firmatis, ne quod præsidium ex Macedonia intromitti posset, quoniam vis aperta non processisset, operibus mœnia obpugnare. Hæc parantibus his, decem regii lembi, ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi, quum in salo stantes hostium naves conspexissent: ipsi, obscura nocte, simplici ordine, quam poterant proxime litus tenentes, intrarunt urbem. Hujus novi præsidii fama absistere obpugnatione simul Romanos regemque coëgit. Circumvecti promontorium, ad Toronen classem adpulerunt. Eam quoque obpugnare adorti, ubi valida defendi manu animadverterunt, inrito incepto Demetriadem petunt. Ibi quum adpropinquantes repleta mœnia armatis vidissent, prætervecti ad Iolcon classem adpulerunt; inde, agro vastato, Demetriadem quoque adgressuri. *U. c. 583. a. C. 169.*

U. c. 583. a. C. 169. XIII. Inter hæc & consul, ne segnis sederet tantum in agro hostico, M. Popillium cum quinque millibus militum ad Melibœam urbem obpugnandam mittit. Sita est in radicibus Ossæ montis, qua parte in Thessaliam vergit, obportune inminens super Demetriadem. Primus adventus hostium perculit incolas loci: conlectis deinde ex necopinato pavore animis, discurrunt armati ad portas ac mœnia, qua suspecti aditus erant: spemque extemplo inciderunt, capi primo inpetu posse. Obsidio igitur parabatur, & opera obpugnationum fieri cœpta. Perseus, quum audisset, simul Melibœam a consulis exercitu obpugnari, simul classem Iólci stare, ut inde Demetriadem adgrederetur, Euphranorem quemdam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. Eidem imperatum, ut, si a Melibœa submovisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quam ab Iólco ad urbem castra moverent Romani. Et ab obpugnatoribus Melibœæ, quum in superioribus locis repente adparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisque injectus. Ita a Melibœa abscessum est. Euphranor, soluta unius urbis obsidione,

Demetriadem extemplo ducit. Nec tum mœnia modo, sed agros etiam confiderunt se a populationibus tueri posse: & eruptiones in vagos populatores non sine vulneribus hostium factæ sunt. Circumvecti tamen mœnia sunt prætor & rex, situm urbis contemplantes, si qua parte tentare aut opere aut vi possent. Fama fuit, per Cydantem Cretensem & Antimachum, qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenem & Persea conditiones amicitiæ. Ab Demetriade certe abscessum est. Eumenes ad consulem navigat: gratulatus, quod prospere Macedoniam intrasset, Pergamum in regnum abit (s). Marcius Figulus prætor, parte classis in hiberna Sciathum missa, cum reliquis navibus Oreum Bœotiæ petit, eam urbem aptissimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedonia, quique in Thessalia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longe diversa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe adjutum ab eo prætorem esse, quum sæpe eum literis arcessisset, tradit; nec cum gratia ab consule profectum in Asiam, indignatum, quod, ut iisdem castris tenderet, permissum non fuerit:

U. c. 583. a. C. 169.

(s) *abiit* Gron. Crev.

U. c. 583. a. C. 169. ne ut equites quidem Gallos, quos secum adduxerat, relinqueret, inpetrari ab eo potuisse: Attalum fratrem ejus & remansisse apud consulem, & sinceram ejus fidem æquali tenore egregiamque operam in eo bello fuisse.

XIV. Dum bellum in Macedonia geritur, legati Transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen; gentis, ex qua fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab senatu actæ, muneraque missa, torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus, armaque equestria. Secundum Gallos Pamphyli legati coronam auream, ex viginti millibus Philippeorum factam, in curiam intulerunt: petentibusque iis, ut id donum in cella Jovis optimi maximi ponere, & sacrificare in Capitolio liceret, permissum. Benigneque amicitiam renovare volentibus legatis responsum, & binum millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia, & paullo post ab Rhodiis, de eadem re longe aliter differentes legati auditi sunt. Utraque legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiæ

Prusiæ & Rhodiorum legati.

preces magis, quam poſtulatio, fuere, profitentis, « & ad id tempus ſe cum Romanis » ſtetiſſe, &, quoad bellum foret, ſtatu- » rum. Ceterum quum ad ſe a Perſeo legati » veniſſent de finiendo cum Romanis bello, » & iis pollicitum deprecatorem apud ſena- » tum futurum; petere, ſi poſſent inducere » in animum, ut finiant iram, ſe quoque in » gratia reconciliatæ pacis poſſe uti (*t*). » Hæc regii legati. Rhodii, ſuperbe commemoratis erga populum Romanum beneficiis, & pene victoriæ, utique de Antiocho rege, majore parte ad ſe vindicata, adjecerunt : « Quum pax inter Macedonas Romanosque » eſſet, ſibi amicitiam cum rege Perſeo » cœptam. Eam ſe invitos, nullo ejus in ſe » merito, quoniam ita Romanis viſum ſit » in ſocietatem ſe belli trahere, interrupiſſe. » Tertium ſe annum multa ejus incommoda » belli ſentire. Mari intercluſo, inopia in- » ſulam premi, amiſſis maritimis vectigali- » bus atque commeatibus. Quum id ultra

U. c. 583. a. C. 169.

Rhodiorum ſuperba oratio.

(*t*) Gron. legendum proponit : *& petere, ſi poſſent inducere in animum ut finiant iram, ſe quoque in gratia reconciliatæ pacis uti ponerent*, vel : *ſe quoque gratia reconciliatæ pacis poſſe uti.*

U. c. 583. a. C. 169.

» pati non posſent, legatos alios ad Perſea » in Macedoniam miſiſſe, qui ei denuncia- » rent, Rhodiis placere, pacem eum com- » ponere cum Romanis : ſe Romam eadem » nunciatum miſſos. Per quos ſtetiſſet, quo » minus belli finis fieret, adverſus eos quid » ſibi faciendum eſſet, Rhodios conſideratu- » ros eſſe. » Ne nunc quidem hæc ſine in- dignatione legi audirive poſſe, certum ha- beo. Inde exiſtimari poteſt, qui habitus ani- morum audientibus ea Patribus fuerit.

Caſtigatio ferociæ Rhodio- rum.

XV. CLAUDIUS, nihil reſponſum, auctor eſt : tantum ſenatusconſultum recitatum, quo Caras & Lycios liberos eſſe juberet populus Romanus, literasque extemplo ad utramque gentem * ſcirent indicatum mitti. Qua audita re, principem legationis, cujus magniloquentiam vix curia paullo ante ce- perat, conruiſſe. Alii reſponſum eſſe tradunt, « Populum Romanum & principio hujus belli » haud vanis auctoribus compertum habuiſſe, » Rhodios cum Perſeo rege adverſus rem- » publicam ſuam occulta conſilia iniſſe, &,

(*) Locus conruptus. Crev. & Drak. legendum putant : *Literasque extemplo ad utramque gentem & ſenatusconſultum mitti.*

» si id ante dubium fuisset, legatorum paullo ante verba ad certum redegisse : & plerumque ipsam se fraudem, etiamsi initio cautior fuerit, detegere. Rhodios nuncio in orbe terrarum arbitria belli pacisque agere : Deorum nutu (*u*) arma sumturos positurosque Romanos esse. Jam non Deos fœderum testes, sed Rhodios habituros. Itane tandem iis pareatur, exercitusque de Macedonia deportentur? Visuros esse, quid sibi faciendum sit (*x*). Quid Rhodii visuri sint, ipsos scire. Populum certe Romanum, devicto Perseo, quod prope diem sperent fore, visurum, ut pro meritis cujusque in eo bello civitatis gratiam dignam referat. » Munus tamen legatis in singulos binum millium æris missum est : quod ii non acceperunt. *U. c. 583. a. C. 169.*

XVI. Literæ deinde recitatæ Q. Marcii consulis sunt, « Quemadmodum, saltu su- *Marcii literæ.*

(u) Lege *eorum*, id est, Rhodiorum *nutu*.

(x) Hunc locum sic legere & interpungere placeret : *Itane tandem? Ni pareatur, exercitusque de Macedonia deportentur; visuros esse, quid sibi faciendum sit.* Hæc ultima verba ex oratione Rhodiorum desumta, hic per irrisionem repetuntur. Crev.

V. c. 583. a. C. 169

» perato, in Macedoniam transiſſet: ibi & (*y*) » ex aliis locis commeatus a prætore proſpec- » tos in hiemem habere, & ab Epirotis vi- » ginti millia modium tritici, decem hordei » ſumſiſſe : ut pro eo (*z*) frumento pecunia » Romæ legatis eorum curaretur. Veſtimenta » militibus ab Roma mittenda eſſe : equis » ducentis ferme opus eſſe, maxime Numi- » dis : nec ſibi in his locis ullam copiam eſſe. » Senatusconſultum, ut ea omnia ex literis conſulis fierent, factum eſt. C. Sulpicius prætor ſex millia togarum, triginta tunica- rum, & equos deportanda in Macedoniam, præbendaque arbitratu conſulis locavit, & legatis Epirotarum pecuniam pro frumento ſolvit; & Oneſimum, Pythonis filium, no- bilem Macedonem, in ſenatum introduxit. Is pacis ſemper auctor regi fuerat, monuerat- que, ſicut pater ejus Philippus inſtitutum uſ- que ad ultimum vitæ diem ſervabat, quotidie bis in die (*a*) fœderis icti cum Romanis perlegendi: ut eum morem, ſi non ſemper, crebro tamen uſurparet. Poſtquam deterrere

Oneſimi Macedo- nis præmia.

(*y*) *& ibi &* Gron.

(*z*) *eo* del. *Gron.*

(*a*) Vel *quotidie* vacat, vel *in die* Crev.

eum a bello nequiit, primo ſubtrahere ſeſe per alias atque alias cauſſas, ne intereſſet iis, quæ non probabat, cœpit: poſtremo, quum ſuſpectum ſe eſſe cerneret, & proditionis interdum crimine inſimulari, ad Romanos transfugit: magno uſui conſuli fuit. Ea introductus in curiam quum memoraſſet, ſenatus in formulam ſociorum eum referri juſſit: locum, lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani eſſet, ducenta jugera dari, & ædes Tarenti emi: uti ea curaret, C. Decimio prætori mandatum. Cenſores cenſum Idibus Decembribus, ſeverius quam ante, habuerunt: multis equi ademti, inter quos P. Rutilio, qui tribunus plebis eos violenter accuſarat: tribu quoque is motus, & ærarius factus. Ad opera publica facienda quum eis dimidium ex vectigalibus ejus anni adtributum ex ſenatusconſulto a quæſtoribus eſſet; Ti. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipſi adtributa erat, ædes P. Africani pone Veteres ad Vortumni ſignum, lanienasque & tabernas conjunctas in publicum emit, baſilicamque faciendam curavit, quæ poſtea Sempronia adpellata eſt.

U. c. 583. a. C. 169.

Cenſus.

V. c. 583. a C. 169. XVII. Jam in exitu annus erat, & propter Macedonici maxime belli curam in sermonibus homines habebant, quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearent. Itaque senatusconsultum factum est, ut Cn. Servilius primo quoque tempore ad comitia habenda veniret. Senatusconsultum Sulpicius prætor ad consulem * post paucos dies recitavit, quibus ante diem * * in urbem venturum. Et consul maturavit, & comitia eo die, qui dictus erat, sunt perfecta. Consules creati L. Æmilius Paullus iterum, septimo decimo (*a*) anno postquam primo consul fuerat, & C. Licinius Crassus. Prætores postero die facti Cn. Bæbius Tamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fonteius Balbus, M. Æbutius Elva, C. Papirius Carbo. Omnia ut maturius agerentur, belli Macedonici stimulabat cura. Itaque designatos ex templo sortiri placuit provincias; ut, utri

(*) Locus non est integer. Omnia aut hoc aut simili modo supplenda judicat Drak. *ad consulem misit*, a quo receptas literas in senatu *post paucos dies recitavit*, *quibus* in *ante diem* (numerus diei & nomen mensis hic excidit) comitia edici jussit: se ante id tempus *in urbem venturum*.

(a) *quarto decimo* scribendum. Sigon.

Macedonia consuli, cuique prætori classis veniisset (*b*), sciretur : ut jam inde cogitarent pararentque, quæ bello usui forent, senatumque consulerent, si qua re consulto opus esset. « Latinas, ubi magistratum iniissent, » quod per religiones posset, primo quoque » tempore fieri placere ; neque consulem, cui » eundum in Macedoniam esset, teneri. » His decretis, consulibus Italia & Macedonia, prætoribus, præter duas jurisdictiones in urbe, classis, & Hispania, & Sicilia, & Sardinia provinciæ nominatæ sunt. Consulum, Æmilio Macedonia, Licinio Italia evenit. Prætores, Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, & si quo senatus censuisset, Cn. Octavius classem, P. Fonteius Hispaniam, M. Æbutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam est sortitus. *U. c. 583. a. C. 169.*

XVIII. Extemplo adparuit omnibus, non segniter id bellum L. Æmilium gesturum ; præterquam quod alius vir erat, etiam quod dies noctesque intentus ea sola, quæ ad id bellum pertinerent, animo agitabat. Jam omnium primum a senatu petiit, ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visen- *Belli Macedonici adparatus*

(*b*) Mallet Crev. *evenisset* vel *obvenisset*.

U. c. 583. a. C. 169. dos classemque, & comperta referenda, quid aut terrestribus aut navalibus copiis opus esset : præterea ut explorarent copias regias, quantum possent, quaque provincia nostra, qua hostium foret : utrum intra saltus castra Romani haberent, an jam omnes angustiæ exsuperatæ, & in æqua loca perveniissent : qui fideles nobis socii, qui dubii suspensæque ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur : quanti præparati commeatus, & unde terrestri itinere, unde navibus subportarentur : quid ea æstate terra marique rerum gestarum esset (*c*) : ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Servilio consuli negotium dedit, ut is in Macedoniam, quos L. Æmilio videretur, legaret. Legati biduo post profecti Cn. Domitius Ahenobarbus, A. Licinius Nerva, L. Bæbius. Bis in exitu anni ejus lapidatum esse nunciatum est; in Romano agro, simul in Veientibus. (*d*) Novemdiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quinctilius Varus, flamen Martialis; & M.

(c) Emendat Gronovius *gestum.*

(d) Feliciter emendat Jac. Gronov. *simul in Veienti. Bis novemdiale sacrum factum est.*

Claudius Marcellus decemvir : in cujus locum Cn. Octavius subfectus. Et jam magnificentia crescente notatum est, ludis circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicæ & P. Lentuli ædilium curulium sexaginta tres Africanas, & quadraginta ursos & elephantos lusisse. *Ludorum circensium magnificentia.*

XIX. L. Æmilio Paullo, C. Licinio consulibus, Idibus Martiis principio insequentis anni, quum in exspectatione Patres fuissent, maxime quidnam consul de Macedonia, cujus ea provincia esset, referret; nihil se habere Paullus quod referret, quum nondum legati rediissent, dixit. « Ceterum Brundisii legatos jam esse, bis ex » cursu Dyrrachium ejectos (*e*). Cognitis » mox, quæ nosci prius in rem esset, re» laturum : id fore intra perpaucos dies. » Et, ne quid profectionem suam teneret, » pridie Idus Aprilis Latinis esse constitutam » diem (*f*) Sacrificio rite perfecto, se & » Cn. Octavium, simul senatus censuisset, *U. c. 584. a. C. 168.* *L. Æmilio II. C. Licinio Coss.*

(*e*) Magis placet cum Gronovio legere *rejectos*.

(*f*) Alteruter locus, vel hic, ubi *pridie idus Aprilis*, vel ille Cap. XXII. ubi *pridie Kalendas Aprilis* legitur, mendosus est.

U. c. 584. a. C. 168.

» exituros esse. C. Licinio collegæ suo fore » curæ, se absente, ut, si qua parari mittive » ad id bellum opus sit, parentur mittan- » turque. Interea legationes exterarum na- » tionum audiri posse. » Sacrificio rite per- fecto, primi Alexandrini, legati ab Ptole- mæo & Cleopatra regibus, vocati sunt. Sor- didati, barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam, procubuerunt: & ora- tio, quam habitus, fuit miserabilior. Antio- chus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat, per honestam speciem majoris Ptolemæi re- ducendi in regnum, bellum cum minore fra- tre ejus, qui tum Alexandriam tenebat, gerens, & ad Pelusium navali prœlio victor fuerat, &, tumultuario opere ponte per Nilum facto, transgressus cum exercitu, ob- sidione ipsam Alexandriam terrebat: nec procul abesse, quin potiretur regno opulen- tissimo, videbatur. Ea legati querentes ora- bant senatum, ut opem regno regibusque amicis imperio ferrent. « Ea merita populi » Romani in Antiochum, eam apud omnes » reges gentesque auctoritatem esse, ut, si » legatos misissent, qui denunciarent, non » placere senatui, sociis regibus bellum fieri,

Alexandrini legati.

» extemplo abſceſſurus a mœnibus Alexan- *U. c. 584. a. C. 168.*
» driæ, abducturusque exercitum in Syriam
» eſſet. Quod ſi cunctentur facere, brevi
» extorres regno Ptolemæum & Cleopatram
» Romam venturos, cum pudore quodam
» populi Romani, quod nullam opem in
» ultimo diſcrimine fortunarum tuliſſent. »
Moti Patres precibus Alexandrinorum, ex- *Ad Antiochum & Ptolemæum mittuntur legati.*
templo C. Popillium Lænatem, & (g) C.
Decimium, & C. Hoſtilium legatos, ad
finiendum inter reges bellum, miſerunt. Prius
Antiochum, dein Ptolemæum adire juſſi, &
nunciare, ni abſiſtatur bello, per utrum ſte-
tiſſet, eum non pro amico, nec pro ſocio
habituros eſſe.

XX. His intra triduum ſimul cum legatis
Alexandrinis profectis, legati ex Mace-
donia Quinquatribus ultimis adeo exſpec-
tati venerunt, uti, niſi veſper eſſet,
extemplo ſenatum vocaturi conſules fuerint.
Poſtero die ſenatus fuit, legatique auditi *Legatorum ex Macedonia reducum oratio.*
ſunt. Ii nunciant, « Majore periculo, quam
» emolumento, exercitum per invios ſaltus
» in Macedoniam inductum. Pieriam, quo
» proceſſiſſet, regem tenere: caſtra caſtris

(g) & del. *Crev.*

V. c. 584. a. C. 168. » prope ita conlata esse, ut flumine Enipeo
» interjecto arceantur, neque regem pugnandi
» potestatem facere, nec nostris vim ad
» cogendum esse. Hiemem etiam asperam
» rebus gerendis interveniisse, in otio mili-
» tem ali, nec plus quam sex * * frumen-
» tum habere. Macedonum dici triginta mil-
» lia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa
» Lychnidum satis validus exercitus foret,
» potuisse ancipiti bello distinere (*h*) regem:
» nunc & Appium, & quod cum eo præsidii
» sit, in summo periculo esse, nisi propere
» aut justus exercitus eo mittatur, aut illi
» inde deducantur. Ad classem se ex castris
» profectos, sociorum navalium partem mor-
» bo audisse absumtam; partem, maxime
» qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse,
» & homines navibus deesse. Qui sint, neque
» stipendium accepisse, neque vestimenta
» habere.

(**) Locum hunc ita supplet Sigonius: *nec plus, quam sex dierum frumentum, habere.* Atque ita ediderunt Gron. & Crev. Displicet tamen Drakenborchio istud *dierum* a doctissimis viris interpositum; & conjicit, legatos renunciasse numerum modiorum frumenti in horreis repositi. Is vero quantus fuerit, conjectari non potest.

(h) *distineri* Crev.

» habere. Eumenem classemque ejus, tam- *U. c. 584. a. C. 168.*
» quam vento adlatas naves, sine caussa &
» venisse, & abisse : nec animum ejus regis
» constare satis visum.» Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregie constantem fidem nunciabant (*i*).

XXI. Legatis auditis, tunc de bello referre sese L. Æmilius dixit. Senatus decrevit, *S. C. de belli adparatu.*
» ut in octo legiones parem numerum tri-
» bunorum consules & populus crearent :
» creari autem neminem eo anno placere,
» nisi qui honorem gessisset. Tum ex omni-
» bus tribunis militum uti L. Æmilius in duas
» legiones in Macedoniam, quos eorum velit,
» eligat, & ut, sollemni Latinarum per-
» fecto, L. Æmilius consul, Cn. Octavius
» prætor, cui classis obtigisset, in provin-
» ciam proficiscantur. » Additus est his tertius L. Anicius prætor, cujus inter peregrinos jurisdictio erat. Eum in provinciam Illyricum circa Lychnidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C. Licinio consuli inposita. Is septem millia civium Romanorum & equites ducentos scribere jussus; & sociis nominis Latini septem millia peditum

(i) Scribe cum Gronovio, *ita Attali* &c.

V. c. 584. a. C. 168. imperare, quadringentos equites; & Cn. Servilio Galliam obtinenti provinciam literas mittere, ut ſexcentos equites conſcriberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoque tempore mittere in Macedoniam juſſus. Neque in ea provincia plus quam duas legiones eſſe; eas repleri, ut ſena millia peditum, trecenos haberent equites. Ceteros equites peditesque in præſidiis diſponi. Qui eorum idonei ad militandum non eſſent, dimitti. Decem præterea millia peditum imperata ſociis, & octingenti equites. Id præſidii additum Anicio, præter duas legiones, quas portare in Macedoniam eſt juſſus, quina millia peditum & ducenos habentes, trecenos equites: & in claſſem quinque millia navalium ſocium ſunt ſcripta. Licinius conſul duabus legionibus obtinere provinciam juſſus: eo addere ſociorum decem millia peditum, & ſexcentos equites.

L. Æmilii Coſ. oratio. XXII. SENATUSCONSULTIS perfectis, L. Æmilius conſul e curia in concionem proceſſit, orationemque talem habuit. « Animad» vertiſſe videor, Quirites, majorem mihi, » ſortito Macedoniam provinciam, gratula» tionem factam, quam quum aut conſul

» essem consalutatus, aut quo die magistra- U. c. 584.
» tum iniissem : neque id ob aliam caussam, a. C. 168.
» quam quia bello in Macedonia, quod diu
» trahitur, existimastis dignum majestate
» populi Romani exitum per me inponi posse.
» Deos quoque huic favisse sorti spero, eos-
» demque in rebus gerendis adfuturos esse.
» Hæc partim opinari, partim sperare possum.
» Illud adfirmare pro certo habeo audeoque,
» me omni ope adnisurum esse, ne frustra
» vos hanc spem de me conceperitis. Quæ
» ad bellum opus sunt, & senatus decrevit,
» & (quoniam exemplo proficisci placet,
» neque ego in mora sum) C. Licinius col-
» lega, vir egregius, æque enise parabit, ac
» si ipse id bellum gesturus esset. Vos, quæ
» scripsero senatui, aut vobis, credite. Ru-
» mores credulitate vestra ne alatis, quo-
« rum auctor nemo exstabit. Nam nunc qui-
» dem, quod vulgo fieri, hoc præcipue bello,
» animadverti, nemo tam famæ contemtor
» est, cujus non debilitari animus possit. In
» omnibus circulis, atque etiam (si Diis placet)
» in conviviis sunt, qui exercitus in Mace-
» doniam ducant; ubi castra locanda sint,
» sciant; quæ loca præsidiis occupanda;

U. c. 584. a. C. 168. » quando, aut quo ſaltu intranda Macedo-
» nia; ubi horrea ponenda; qua terra, mari
» ſubvehantur commeatus; quando cum hoſte
» manus conſerendæ; quando quieſcendum
» ſit. Nec, quid melius faciendum ſit, modo
» ſtatuunt, ſed, quidquid alter, quam ipſi
» conſuere, factum eſt, conſulem veluti
» dicta die accuſant. Hæc magna inpedimenta
» res gerentibus ſunt. Nec enim omnes tam
» firmi & conſtantis animi contra adverſum
» rumorem eſſe poſſunt, quam Fabius fuit:
» qui ſuum imperium minui per vanitatem
» populi maluit, quam ſecunda fama male
» rem gerere. Non ſum is, qui non exiſti-
» mem admonendos duces eſſe: immo eum,
» qui de ſua unius ſententia omnia gerat,
» ſuperbum judico magis, quam ſapientem.
» Quid ergo eſt? Primum a prudentibus, &
» proprie rei militaris peritis, & uſu doctis,
» monendi imperatores ſunt: deinde ab his,
» qui interſunt gerendis * loco, qui hoſtem,
» qui temporum obportunitatem vident, qui
» in eodem velut navigio participes ſunt
» periculi. Itaque ſi quis eſt, qui, quod e

* Locum mutilum ita reficit Sigonius: *qui interſunt gerendis rebus, qui loca, qui hoſtem* &c.

» republica sit, suadere se mihi in eo bello, *U. c. 584. a. C. 168.*
» quod gesturus sum, confidat; ne deneget
» operam reipublicæ, & in Macedoniam
» mecum veniat. Nave, equo, tabernaculo,
» viatico etiam a me juvabitur. Si quem id
» facere piget, & otium urbanum militiæ
» laboribus præoptat, e terra ne guberna-
» verit. Sermonum satis ipsa præbet urbs.
» Loquacitatem suam contineat: nos castren-
» sibus consiliis contentos futuros esse sciat. »
Ab hac concione, Latinis, quæ pridie Kalendas Apriles fuerunt, in monte sacrificio rite perpetrato, protinus inde & consul & prætor Cn. Octavius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriæ, majore, quam solita, frequentia prosequentium consulem celebratum; ac prope certa spe ominatos esse homines, finem esse Macedonico bello, maturumque reditum cum egregio triumpho consulis fore.

XXIII. Dum hæc in Italia geruntur, Perseus, quod jam inchoatum perficere, quia inpensa pecuniæ facienda erat, non inducebat in animum, ut Gentium Illyriorum regem sibi adjungeret; hoc, postquam intrasse saltum Romanos, & adesse discrimen ultimum *Perseï adparatus.*

U. c. 584. a. C. 168.

belli animadvertit, non ultra differendum ratus; quum per Hippiam legatum trecenta argenti talenta pactus esset, ita ut obsides ultro citroque darentur, Pantauchum misit, ex fidissimis amicis, ad ea perficienda. Medeone Labeatidis terræ Pantauchus regi Illyrio obcurrit: ibi & jusjurandum ab rege & obsides accepit. Missus & a Gentio est legatus, nomine Olympio, qui jusjurandum a Perseo obsidesque exigeret. Cum eodem ad pecuniam accipiendam missi sunt, &, auctore Pantaucho, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent, Parmenio & Morcus destinantur. Quibus ita mandatum, uti, jurejurando, obsidibusque, & pecunia accepta, tum demum Rhodum proficiscerentur: « duorum » simul regum nomine incitari Rhodios ad » bellum Romanum posse. Adjunctam civita» tem, penes quam unam tum rei navalis » gloria esset, nec terra nec mari spem re» licturam Romanis. » Venientibus Illyriis Perseus, ab Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium obcurrit. Ibi ea, quæ convenerunt (*k*) circumfuso agmine equitum facta; quos adesse fœderi

Fœdus facit cum Gentio.

(k) *convenerant* Gron. Crev.

fancitæ cum Gentio ſocietatis volebat rex, aliquantum eam rem ratus animorum iis adjecturam. Et obſides in conſpectu omnium dati acceptique : &, Pellam ad theſauros regios miſſis, qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum Illyriis legatis, Theſſalonicæ conſcendere juſſi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo venerat : auctoribusque Dinone & Polyarato, principibus civitatis ejus, adfirmabat, Rhodios paratos ad bellum eſſe. Is princeps junctæ cum Illyriis legationis datus eſt (*l*).

U. c. 584. a. C. 168.

Legati Perſei & Gentii ad Rhodios.

XXIV. Eodem tempore ad Eumenem & ad Antiochum communia mandata, quæ ſubjicere conditio rerum poterat. « Natura inimica inter ſe eſſe liberam civitatem & regem. Singulos populum Romanum adgredi, &, quod indignius ſit, regum viribus reges obpugnare. Attalo adjutore, patrem ſuum obpreſſum. Eumene adjuvante, & quadam ex parte etiam Philippo patre ſuo, Antiochum obpugnatum. In ſe nunc & Eumenem & Pruſiam armatos eſſe. Si Macedoniæ regnum ſublatum foret, proximam Aſiam eſſe; quam jam ex parte, ſub ſpecie

Perſeus Eumenem & Antiochum ſollicitat.

(1) Mallet Crev. *legationi.*

V. c. 584. a. C. 168.

» liberandarum civitatium, ſuam fecerint: » deinde Syriam. Jam Pruſiam Eumeni ho- » nore præferri, jam Antiochum victorem » præmio belli ab Ægypto arceri (*m*). Hæc » cogitantem providere jubebat, ut aut ad » pacem ſecum faciendam compelleret Ro- » manos, aut perſeverantes in bello injuſto » communes duceret omnium regum hoſtes.» Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per ſpeciem captivorum redimendorum miſſus legatus erat: verum occultiora quædam agebantur, quæ in præſentia inviſum quidem & ſuſpectum Romanis Eumenem falſis gravioribus * *. Proditor enim ac prope hoſtis habitus, dum inter ſe duo reges captantes fraude & avaritia certant. Cydas erat Cretenſis, ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari ſuo, militante apud Perſea, inde poſtea ad Demetriadem, ſemel cum Menecrate quo-

(m) Lege cum Gronovio: *præmio belli Ægypto arceri*.

* * Manca ſententia eſt. Duas has voces aut his ſimiles intercidiſſe puto: *falſis gravioribus criminibus onerarunt.* Quæ hæc crimina graviora ſint, exponit, *Proditor enim ac prope hoſtis habitus.* Sigonius.

dam, iterum cum Antimacho, regiis ducibus, ſub ipſis mœnibus urbis conlocutus fuerat. Eropon (*n*) quoque, qui tum miſſus eſt, duabus ad eumdem Eumenem jam ante legationibus functus erat. Quæ conloquia occulta & legationes infames quidem erant: ſed, quid actum eſſet, quidve inter reges conveniſſet, ignorabatur. Res autem ita ſeſe habuit. *U. c. 584. a. C. 168.*

XXV. EUMENES neque favit victoriæ Perſei, neque bello eum invadere animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quam ipſorum odiis inter ſe accenſæ. Non ea regum æmulatio, ut æquo animo Perſea tantas adipiſci opes, tantamque gloriam, quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes viſurus fuerit. Cernebat & Perſea, jam inde ab initio belli, omni modo ſpem pacis tentaſſe, & in dies magis, quo propior admoveretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque, quia traheretur diutius ſpe ipſorum bellum, & ipſos duces, & ſenatum, non abhorrere a finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac utriuſque partis voluntate explorata, quod fieri *Quid actum fuerit inter Perſea & Eumenem.*

(n) *Cryphon* Crev.

U. c. 584. a. C. 168. etiam ſua ſponte tædio validioris, metu infirmioris credebat poſſe, in eo ſuam operam venditare concilianda gratia magis cupiit. Nam, modo ne juvaret bello Romanos terra marique, modo pacis patrandæ cum Romanis paciscebatur mercedem : ne bello intereſſet, mille & quingenta talenta (*o*) : in utroque non fidem modo ſe, ſed obſides quoque, dare paratum eſſe, oſtendebat. Perſeus ad rem inchoandam promtiſſimus erat, cogente metu, & de obſidibus accipiendis ſine dilatione agebat, conveneratque, ut accepti Cretam mitterentur. Ubi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæſitabat : & utique alteram in tanti nominis regibus turpem ac ſordidam, & danti, & magis accipienti, mercedem eſſe. Malebat in ſpem Romanæ pacis non recuſare inpenſam, ſed eam pecuniam perfecta re daturum ; interea Samothracæ in templo depoſiturum. Ea inſula quum ipſius ditionis eſſet, videre Eumenes

(o) Hic aliquid deeſſe ipſa res clamat. Quod excidit, ita fere ex Appiano ſupplet Gron. *Ne bello intereſſet, mille ; ut pacem conciliaret mille & quingenta talenta.* Tum ſcribendum : *in utrumque non fidem modo ſe* &c.

nihil intereſſe, an Pellæ pecunia eſſet : id agere, ut partem aliquam præſentem ferret. Ita, nequidquam inter ſe captati, nihil præter infamiam movere. *U. c. 584. a. C. 168.*

Perſei avaritia.

XXVI. Nec hæc tantum Perſeo per avaritiam eſt dimiſſa res, quum pecuniam tutam & pacem habere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda eſſet, ac receptus protrahere inimicum mercede onuſtum, & hoſtes merito ei Romanos poſſet facere (*p*) : ſed etiam Gentii regis parata ſocietas, & tum Gallorum, effuſorum per Illyricum, ingens agmen oblatum avaritia dimiſſum eſt. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipſorum jungentium curſum equis, & in vicem prolapſorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, eques denos præſentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perſeus ab Enipeo ex caſtris profectus obviam cum dimidia copiarum parte denunciare per vicos urbesque, quæ viæ propinquæ

Gallorum auxilia recuſat.

(p) Locum conruptum ita emendat Drak. *quum & pecunia tutam pacem habere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda eſſet, & ea recepta protrahere inimicum mercede onuſtum* &c.

U. c. 584. a. C. 168. sunt, cœpit, ut commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum ut copia esset. Ipse equos, phalerasque, & sagula, donum principibus ferre, & parum auri, quod inter paucos divideret, multitudinem credens trahi spe posse. Ad Almannam urbem pervenit, & in ripa fluminis Axii posuit castra. Circa Desudabam in Mædica exercitus Gallorum consederat, mercedem pactam opperiens. Eo mittit Antigonum, ex purpuratis unum, qui juberet, multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ is locus est) castra movere, principes ad se venire frequentes. Septuaginta quinque millia ab Axio flumine & castris regis aberant. Hæc mandata ad eos quum pertulisset Antigonus, adjecissetque, per viam quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibusque muneribus principes advenientes, vestis, argenti, equorumque excepturus rex esset, de his quidem se coram cognituros respondent. Illud, quod præsens pepigissent, interrogant, ecquid aurum, quod in singulos pedites equitesque dividendum esset, secum adduxisset? Quum ad nihil responderetur, Clondicus regulus eorum, «Abi, renuncia ergo,

» [inquit] regi, nisi aurum obsidesque ac- *U. c. 584. a. C. 168.*
» cepissent, nusquam inde Gallos longius
» vestigium moturos. » Hæc relata regi quum essent, advocato consilio, quum, quid omnes suasuri essent, adpareret, ipse, pecuniæ, quam regni, melior custos, institit de perfidia & feritate Gallorum differere. « Multorum jam ante
» cladibus expertum, periculosum esse, tan-
» tam multitudinem in Macedoniam accipere,
» ne graviores eos socios habeant, quam
» hostes Romanos. Quinque millia equitum
» sat esse, quibus & uti ad bellum possent,
» & quorum multitudinem ipsi non timeant. »

XXVII. ADPAREBAT in omnibus (q), mercedem multitudinis timere, nec quidquam aliud: sed, quum suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus, qui nunciaret, quinque millium equitum opera tantum uti regem: contemnere multitudinem aliam. Quod ubi audivere barbari, ceterorum quidem fremitus fuit, indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinque millibus, quod conveniisset, numeraret? Quum adversus id

(q) Dele præpositionem *in*, vel scribe *Adparebat inde omnibus* &c. Drak.

V. c. 584. a. C. 168. quoque miſceri ambages cerneret, inviolato fallaci nuncio, (quod vix ſperaverat ipſe poſſe contingere) retro ad Iſtrum, perpopulati Thraciam, qua vicina erat viæ, redierunt. Quæ manus, quieto ſedente rege ad Enipeum, adverſus Romanos Perrhæbiæ ſaltum in Theſſaliam traducta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus exſpectarent, ſed ipſas exſcindere urbes, tenente ad Enipeum Perſeo Romanos, ne urbibus ſociis opitulari poſſent. Ipſis quoque Romanis de ſe cogitandum fuiſſet: quando neque manere, amiſſa Theſſalia, unde exercitus alebatur potuiſſent, neque progredi, quum ex adverſo caſtra Macedonum * * * qui ea pependerant ſpe, haud mediocriter debilitavit (*r*). Eadem avaritia Gentium regem ſibi alienavit. Nam, quum trecenta talenta Pellæ miſſis a Gentio numeraſſet, ſignare eos pecuniam paſſus. Inde decem talenta ad Pantauchum miſſa (*s*),

Gentium in fraudem impellit.

(r) Crev. lacunam integravit, legens *quum ex adverſo caſtra Macedonum* [*eſſent. Tanta occaſione e manibus amiſſa, Perſeus Romanorum animos confirmavit, & Macedonum*] *qui ea pependerant ſpe, haud mediocriter debilitavit.*

(s) Lege cum Gron. *miſit.*

eaque præsentia dari regi jussit: reliquam pecuniam, signatam Illyriorum signo, portantibus suis præcipit, parvis itineribus veherent. Dein, quum ad finem Macedoniæ ventum esset, subsisterent ibi, ac nuncios ab se opperirentur. Gentius, exigua parte pecuniæ accepta, quum adsidue (*t*) Pantaucho ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpernam & L. Petillium legatos, qui tum forte ad eum venerant, in custodiam conjecit. Hoc audito, Perseus, contraxisse eum necessitates ratus ad bellum utique cum Romanis, ad revocandum, qui pecuniam portabat, misit: velut nihil aliud agens, quam ut, quanta maxima posset, præda ex victo Romanis reservaretur. Et ab Eumene Eropon, ignotis, quæ occulte acta erant, redit. De captivis actum esse & ipsi evulgaverant, & Eumenes consulem, vitandæ (*u*) suspicionis causa, certiorem fecit. *U. c. 584. a. C. 168.*

XXVIII. Perseus, post reditum ab Eumene Eropontis spe dejectus, Antenorem & Calippum præfectos classis cum quadraginta lembis (adjectæ ad hunc numerum quinque pristes *Classis Persei.*

(*t*) *a Pantaucho* Gron. Crev.

(*u*) *evitandæ* Gron.

U. c. 584. a. C. 168. erant) Tenedum mittit; ut inde ſparſæ per Cyclādas inſulas naves, Macedoniam (*v*) cum frumento petentes, tutarentur. Caſſandreæ deductæ naves in portus primum, qui ſub Athio monte ſunt, inde Tenedum placido mari quum trajeciſſent, ſtantes in portu Rhodias apertas naves Eudamumque præfectum earum, inviolatas, atque etiam benigne adpellatos dimiſerunt (*x*). Cognito deinde, in latere altero quinquaginta onerarias ſuarum, ſtantibus in oſtio portus Eumenis roſtratis, quibus Damius præerat, incluſas eſſe; circumvecti propere, ac ſubmotis terrore hoſtium navibus, onerarias, datis, qui proſequerentur, decem lembis, in Macedoniam mittunt: ita ut in tutum proſecuti redirent Tenedum. Nono poſt die ad claſſem, jam ad Sigeum ſtantem, redierunt. Inde Subota (inſula eſt interjecta Elææ & Atho) trajiciunt. Forte poſtero die, quam Subota claſſis tenuit, quinque & triginta naves, quas hippagogos vocant, ab Elæa profectæ cum equitibus Gallis equiſque, Phanas promontorium

(v) Crev. melius futurum exiſtimat *ſparſi*, ut referatur ad præfectos. Poſſes etiam *ſparſas*.

(x) Scribe *inviolatos atque etiam benigne adpellatos dimiſerunt*. Gron.

torium Chiorum petebant, unde transmittere in Macedoniam possent. Attalo ab Eumene mittebantur. Has naves per altum ferri quum ex specula signum datum Antenori esset, profectus a Subotis, inter Erythrarum promontorium Chiumque, qua artissimum fretum est, iis obcurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quam Macedonum classem in illo vagari mari : nunc Romanos esse, nunc Attalum, aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Romanis Pergamum petere. Sed quum jam adpropinquantium forma lemborum haud dubia esset, & concitatio remorum, directæque in se proræ, hostes adpropinquare aperuissent; tunc injecta trepidatio est, quum resistendi spes nulla esset, inhabilique navium genere, & Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum, qui propiores continenti litori erant, in Erythræam (v) enarunt : pars, velis datis, ad Chium naves ejecere, relictisque equis, effusa fuga urbem petebant. Sed, propius urbem lembi accessuque commodiore quum exposuissent armatos, partim in via fugientes Gallos adepti

U. c. 584. a. C. 168.

(v) *Erythream* Gron. Crev.

U. c. 584. a. C. 168. Macedones ceciderunt, partim ante portam excluſos. Clauſerant enim Chii portam, ignari, qui fugerent, aut ſequerentur. Octingenti ferme Gallorum occiſi, ducenti vivi capti : equi, pars in mari, fractis navibus, abſumti; partim nervos ſubciderunt in litore Macedones. Viginti eximiæ equos formæ cum captivis eoſdem decem lembos, quos ante miſerat, Antenor devehere Theſſalonicam juſſit, & primo quoque tempore ad claſſem reverti : Phanis ſe eos exſpectaturum. Triduum ferme claſſis ad urbem ſtetit. Phanas inde progreſſi ſunt, &, ſpe celerius reverſis decem lembis, evecti Ægeo mari Delum trajecerunt.

Legati Rom. in inſula Delo. XXIX. Dum hæc geruntur, legati Romani, C. Popillius, & C. Decimius, & C. Hoſtilius, a Chalcide profecti, tribus quinqueremibus Delum quum veniſſent, lembos ibi Macedonum quadraginta, & quinque regis Eumenis quinqueremes invenerunt. Sanctitas templi inſulæque inviolatos præſtabat omnes. Itaque permixti Romanique & Macedones & Eumenis navales ſocii in templo, inducias religione loci præbente, verſabantur. Antenor, Perſei præfectus, quum aliquas alto

præferri onerarias naves ex ſpeculis ſignificatum foret, parte lemborum ipſe inſequens, parte per Cycladas diſpoſita, præterquam ſi quæ Macedoniam peterent, omnes aut ſubprimebat, aut ſpoliabat naves. Quibus poterat, Popillius aut Eumenis naves ſubcurrebat (x) : ſed vecti nocte binis aut ternis plerumque lembis Macedones fallebant. Per id fere tempus legati Macedones Illyriique ſimul Rhodum venerunt, quibus auctoritatem addidit non lemborum modo adventus, paſſim per Cycladas atque Ægæum vagantium mare, ſed etiam conjunctio ipſa regum Perſei Gentiique, & fama cum magno numero peditum equitumque venientium Gallorum. Et jam quum acceſſiſſent animi Dinoni ac Polyarato, qui Perſei partium erant, non benigne modo reſponſum regibus eſt, ſed palam pronunciatum, « bello finem ſe auctoritate ſua inpoſi- » turos eſſe. Itaque ipſi quoque reges æquos » adhiberent animos ad pacem accipiendam. »

U. c. 584. a. C. 168.

XXX. Jam veris principium erat, noviique duces in provinciam venerant; conſul Æmilius in Macedoniam, Octavius Oreum ad

(x) Lege cum Gron. *poterant* & *ſubcurrebant*.

U. c. 584. a. C. 168. claſſem, Anicius in Illyricum, cui bellandum adverſus Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum & matre Eurydica genitus fratres duos, Platorem utroque parente, Caravantium matre eadem natum, habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus ſuſpecto, Platorem occidit & duos amicos ejus, Ettritum & Epicadum, inpigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit, Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum invidiſſe, tamquam his nuptiis adjungenti ſibi Dardanorum gentem. Et ſimilius id vero fecit ducta ea virgo, Platore interfecto. Gravis deinde, demto fratris metu, populariibus eſſe cœpit: & violentiam inſitam ingenio intemperantia vini accendebat. Ceterum, ſicut ante dictum eſt, ad Romanum incitatus bellum, Liſſum omnes copias contraxit. Quindecim millia armatorum fuerunt. Inde, tratre in Caviorum gentem, vi aut terrore ſubigendam, cum mille peditibus & quinquaginta equitibus miſſo, ipſe ad Baſſaniam urbem quinque millia ab Liſſo ducit. Socii erant Romanorum. Itaque per miſſos nuncios prius tentati, obſidionem pati, quam dedere ſeſe, maluerunt. Caravantium in

Caviis Durnium oppidum advenientem benigne accepit : Caravantis altera urbs exclusit. Et, quum agros eorum effuse vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Jam & Ap. Claudius, adsumtis ad eum exercitum, quem habebat, Bullinorum, & Apolloniatium, & Dyrrachinorum auxiliis, profectus ex hibernis, circa Genusuum amnem castra habebat; audito fœdere inter Persea & Gentium, & legatorum violatorum injuria accensus, bellum haud dubie adversus eum gesturus. Anicius prætor, eo tempore Apolloniæ auditis, quæ in Illyrico gererentur, præmissisque ad Appium literis, ut se ad Genusuum opperiretur, triduo & ipse in castra venit : & ad ea, quæ habebat, auxilia adsumtis (y) Parthinorum juventutis duobus millibus peditum & equitibus ducentis, (peditibus Epicadus, equitibus Algalsus (z) præerat) parabat ducere in Illyricum, maxime ut Bastanitas solveret obsidione. Tenuit inpetum ejus fama lemborum vastantium maritimam oram. Octoginta erant lembi,

U. c. 584. a. C. 168.

Anicii Pr. res gestæ.

(y) Vox hæc *adsumtis* addita est ex conjectura Sigonii.

(z) *Agalsus* Gron. Crev.

U. c 584. a. C. 168. auctore Pantaucho missi a Gentio ad Dyrrachinorum & Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad [oram haud procul Apollonia stabat. Huc recurrit Anicius, ac brevi adsecutus Illyrios prædatores, congressusque cum eis, & per levi negotio victor, aliquot naves hostium cepit, ceteras repetere Illyricum coëgit. Inde in castra ad Genusuum regressus, ad Bassanitarum auxilia properavit. Non sustinuit famam adventantis prætoris Gentius, solutaque obsidione Scodram se contulit tam trepida fuga, ut ne totum quidem exercitum abduceret. Magna pars copiarum, quæ, si dux præsens confirmasset animos, morari Romanos poterant, amo] to eo tradiderunt se.

Suppl.

Appian. Illyr.

XXXI. Deinceps & urbes regionis ejus idem faciebant, adjuvante inclinationem animorum clementia in omnes & justitia prætoris Romani. Ad Scodram inde ventum est, id quod belli caput fuerat; non eo solum, quod Gentius eam sibi ceperat velut regni totius arcem, sed etiam quod Labeatium gentis munitissima longe est & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausala latere urbis, quod in orientem patet, præfluens,

Barbana ab regione occidentis, ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini; quod, ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis, mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus, longe altissimus regionis ejus, ab oriente Dardaniam subjectam habet, a meridie Macedoniam, ab occasu Illyricum. Quamquam munitum situ naturali oppidum erat, gensque id tota Illyriorum & rex ipse tuebatur, tamen prætor Romanus, quia prima successerant prospere, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, & repentinum valiturum terrorem, instructo exercitu ad mœnia succedit. Quod si clausis portis muros portarumque turres, dispositis armatis, defendissent, vano cum incepto mœnibus pepulissent Romanos. Nunc, porta egressi, prœlium loco æquo majore animo commiserunt, quam sustinuerunt. Pulsi enim & fuga conglobati, quum ducenti amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum, principes gentis, per quos inducias peteret, ut deliberare de statu rerum suarum posset. Triduo in hoc

U. c. 584. a. C. 168.

U. c. 584. a. C. 168 dato, quum castra Romana quingentos ferme passus ab urbe abessent, navem conscendit, & flumine Barbana navigat in lacum Labeatum, velut secretum locum petens ad consultandum; sed, ut adparuit, falsa spe excitus, Caravantium fratrem, multis millibus armatorum actis (a) ex ea regione, in quam missus erat, adventare. Qui postquam evanuit rumor, tertio post die navem eamdem secundo amni Scodram demisit: præmissisque nunciis, ut sibi adpellandi prætoris potestas fieret, copia facta, in castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremo ad preces lacrimasque effusus, genibus prætoris accidens, in potestatem sese dedit. Primo, bonum animum habere jussus, ad cœnam etiam invitatus, in urbem ad suos rediit, & cum prætore eo die honorifice est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio tribuno militum traditus, vix gladiatorio accepto decem talentis ab rege rex, ut in eam fortunam recideret.

Gentius se dedit.

(a) Magis placeret cum Gronovio legere *coactis*.

XXXII. Anicius, Scodra recepta, nihil prius, quam requisitos Petillium Perpernamque legatos ad se duci, jussit. Quibus splendore suo restituto, Perpernam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosque regis: qui, Medeonem, Labeatium gentis urbem, profectus, Etlevam uxorem cum filiis duobus, Scerdilædo (*b*) Pleuratoque, & Caravantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius, bello Illyrio intra triginta dies perfecto, nuncium victoriæ Perpernam Romam misit: & post dies paucos Gentium regem ipsum cum parente, conjuge, ac (*c*) liberis, ac fratre, aliisque principibus Illyriorum. Hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum, Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoque in magno terrore erat, propter adventum simul Æmilii novi consulis, quem cum ingentibus minis adventare audiebat, simul Octavii prætoris. Nec minus terroris a classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat. Thessalonicæ Eumenes & Athenagoras præerant cum parvo præsidio duorum millium

U. c. 584. a. C. 168.

Capiuntur cognati regis.

Perseus in magno terrore est.

(b) *Scerdileto* Gron. Crev.

(c) *ac* del. *Gron. Crev.*

U. c. 584. a. C. 168. cætratorum. Eo & Androclem præfectum mittit, juſſum ſub ipſis navalibus caſtra habere. Æniam mille equites cum Antigono miſit ad tutandam maritimam oram: ut, quocumque litore adplicuiſſe naves hoſtium audiſſent, extemplo ferrent agreſtibus opem. Quinque millia Macedonum miſſa ad præſidium Pythii & Petræ, quibus præpoſiti erant Hiſtiæus, & Theogenes, & Milo. His profectis, ripam munire Enipei fluminis adgreſſus eſt, quia ſicco alveo tranſiri poterat. Huic ut omnis multitudo vacaret, feminæ, ex propinquis urbibus coactæ, cibaria in caſtra adferebant: miles juſſus ex propinquis ſilvis [ligna petere. Inde ſtructum vallum, propugnacula excitata, adjectis turribus diſpoſitisque ubique tormentis, ita ripam defendebant, ut penetrare hoſtis ſine gravi certamine & periculo non poſſet. Sic tutum ſe adverſus omnem Romanorum impetum fore confidebat, ſedendoque & ſegni mora langueſcentes, tum ſumptibus exhauſtos hoſtes tandem tædium tam difficilis belli capturum. Paullus contra, quo diligentius & cautius omnia apud Macedonas proviſa & cuſtodita cernebat, eo acrius curam intendere, in

Ripam Enipei munit.

Suppl. Plut. in Æmil.

omnes partes verſare animum, ſi quo conſilio fruſtrari hoſtium ſpem haud de nihilo ſane conceptam poſſet. Ceterum præſens tum malum angebat, aquarum penuria. Exaruerat pene proximum flumen, niſi quod juxta ipſum mare exigua & conrupta manabat aquula. *U. c. 584. a. C. 168.* *Aquarum penuria apud Rom.*

XXXIII. Consul, quum miſſi circa propinqua loca nullam aquam inveniri renunciarent,] poſtremo ſequi ſe utrarios ad mare, quod minus trecentos paſſus aberat, juſſit, & in litore alios alibi modicis intervallis fodere. Montes ingentis altitudinis ſpem faciebant, eo magis quia nullos apertos evergerent rivos, occultos continere latices, quorum venæ in mare permanantes undæ miſcerentur. Vix deducta ſumma arena erat, quum ſcaturigines turbidæ primo & tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam, velut Deum dono, cœperunt. Aliquantum ea quoque res duci famæ & auctoritatis apud milites adjecit. Juſſis deinde militibus expedire arma, ipſe cum tribunis primisque ordinibus vadit ad contemplandos tranſitus; qua deſcenſus facilis armatis, qua in ulteriorem ripam minime iniquus adſcenſus eſſet. His ſatis exploratis, illa quoque *Inventa aqua.*

U. c. 584. a. C. 168. primum, ut ordine ac fine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumque ducis fierent, providit. Ubi omnibus simul pronunciaretur, quod fieret, neque omnes exaudirent; incerto imperio accepto, alios, ab se adjicientes, plus eo, quod imperatum sit, alios minus facere. Clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, & prius hostes, quam ipsos, quid paretur, scire. Placere igitur, tribunum militum primo pilo legionis secretum edere imperium: illum, & dein singulos, proximo cuique in ordine centurioni dicere, quid opus facto sit; sive a primis signis ad noviſſimum agmen, sive ab extremis ad primos perferendum imperium sit. *Vigiliæ.* Vigiles etiam novo more scutum in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilem ire, ut armis utatur, sed ad vigilandum, ut, quum senserit hostium adventum, recipiat se, excitetque ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galeatos: deinde (c) ubi sessi sint, innisos pilo, capite super marginem scuti posito, sopitos stare: ut fulgentibus armis procul conspici ab hoste possint, ipsi nihil provideant. *Stationes.* Stationum quoque morem mutavit. Armati

(c) *dein* Gron. Crev.

omnes, & frenatis equis equites, diem totum perſtabant. Id quum æſtivis diebus, urente adſiduo ſole, fieret, tot horarum æſtu & languore ipſos equosque feſſos integri ſæpe adorti hoſtes, vel pauci plures vexabant. Itaque ex matutina ſtatione ad meridiem decedi, & in poſtmeridianam ſuccedere alios juſſit: ita numquam fatigatos recens hoſtis adgredi poterat. *U. c. 584. a. C. 168.*

XXXIV. Hæc quum ita fieri placere, concione advocata, pronunciaſſet, adjecit urbanæ concioni convenientem orationem. *Oratio Æmilii ad milites.*

« Unum imperatorem in exercitu providere » & conſulere, quid agendum ſit, debere, » nunc per ſe, nunc cum iis, quos advocaverit in conſilium. Qui non ſint advocati, » eos nec palam, nec ſecreto jactare conſilia ſua. Militem hæc tria curare debere, » corpus ut quam validiſſimum & perniciſſimum habeat, arma apta, cibum paratum » ad ſubita imperia: cetera ſcire de ſe Diis » inmortalibus & imperatori ſuo curæ eſſe. » In quo exercitu milites, conſul, & imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi » nihil ſalutare eſſe (*d*). Se, quod ſit officium

(d) Hunc locum egregie emendat Perizonius. *In*

U. c. 584. a. C. 168

» imperatoris, proviſurum, ut bene gerendæ » rei occaſionem eis præbeat. Illos nihil, » quod futurum ſit, quærere : ubi datum » ſignum ſit, tum militarem operam navare. » Ab his præceptis concionem dimiſit; vulgo etiam veteranis fatentibus, ſe illo primum die, tamquam tirones, quid agendum eſſet in re militari, didiciſſe. Non ſermonibus tantum his, cum quanto adſenſu audiſſent verba conſulis, oſtenderunt; ſed rerum præſens effectus erat. Neminem totis mox caſtris quietum videres : acuere alii gladios : alii galeas bucculasque, ſcuta alii loricasque tergere : alii aptare corpori arma, experirique ſub his membrorum agilitatem : quatere alii pila, alii micare gladiis, mucronemque intueri (*e*) : ut facile quis cerneret, ubi primum conſerendi manum cum hoſte data occaſio eſſet, aut victoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum (*f*). Perſeus

quo exercitu milites conſulant, vel *miles conſulat, imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil ſalutare eſſe.*

(e) Crevierio videtur aliquod latere vitium in verbo *intueri*. Forte legendum *mucronemque tentare.*

(f) Muretus legendum exiſtimat *finituros.* Neutrum verbum hic ſatis congruit.

quoque quum, adventu consulis simul & veris principio, strepere omnia moverique apud hostes, velut novo bello, cerneret, mota a Phila castra in adversa ripa posita, nunc ad contemplanda opera sua circumire ducem, haud dubie transitus speculantem, [nunc ea omnia intentissima cura adparare, quæ ad vim faciendam obpugnandaque castra usui esse possent; nihil omittere, quod sive adversus hostem, sive ad suorum adjuvandas vires magno duci conandum faciendumque esset: & ipse tamquam in summæ rei jam discrimen venturus, acuere militum animos, firmare opera magis ac magis, nunquam satis provisa omnia, tutam munitamque ripam credere. Tamen in acerrimo utrimque ardore quieta per aliquantum temporis stativa fuere: nec unquam tantos exercitus tam in propinquum conlatis castris tam tranquillos consedisse memoriæ proditum est. Interim fama nunciat victum in Illyrico Gentium regem ab Anicio prætore, ipsumque cum domo tota & universa ditione in potestate Roma] norum esse. U. c. 584. a. C. 168. SUPPL. Plut. in Æmil.

XXXV. QUÆ res Romanis auxit animos, Macedonibus regique eorum haud mediocrem

U. c. 584. a. C. 168. adtulit terrorem. Et primo ſubprimere in occulto famam ejus rei eſt conatus, miſſis, qui Pantauchum inde venientem adpropinquare caſtris vetarent. Sed jam & pueri quidam viſi ab ſuis erant inter obſides Illyrios ducti: &, quo quæque adcuratius curantur, (*g*) eo facilius loquacitate regiorum miniſtrorum emanant. Sub idem tempus Rhodii legati in caſtra venerunt cum iiſdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram Patrum excitavere. Multo iniquioribus animis a caſtrenſi conſilio auditi ſunt. Itaque quum alii præcipites ſine reſponſo * agendos caſtris, pronunciavit, poſt diem quintumdecimum ſe reſponſum daturum. Interim, ut adpareret, quantum pacificantium Rhodiorum auctoritas valuiſſet, conſultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibuſdam, & maxime majoribus natu (*h*), per Enipei ripam munitionesque vim facere, « confertis & vim facien» tibus reſiſtere Macedonas non poſſe: ex

Conſilia de bello.

» tot

(g) Admodum probabilis eſt Gronovii conjectura, *celantur.*

* Perfecta hæc ſententia non eſt. Opinatur Gron. deeſſe vocem *cenſerent.*

(h) Crev. exiſtimat, Livium potius ſcripſiſſe *minoribus natu.*

» tot caſtellis aliquanto altioribus ac muni- *U. c. 584. a. C. 168.*
» tioribus, quæ validis præſidiis inſediſſent
» priore anno dejectos. » Aliis placebat, Octavium cum claſſe Theſſalonicam petere, & populatione maritimæ oræ diſtringere copias regias : ut, altero ab tergo ſe oſtendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam, nudare aliqua parte tranſitus Enipei cogeretur. Ipſi natura & operibus inexſuperabilis ripa videbatur : &, præterquam quod tormenta ubique diſpoſita eſſent, miſſilibus etiam melius & certiore ictu hoſtes uti audierat. Alio ſpectabat mens tota ducis : dimiſſoque conſilio Perrhæbos mercatores, Schœnum & Menophilum, notæ & fidei jam ſibi & prudentiæ homines, arceſſitos ſecreto percunctatur, quovis ad Perrhæbiam tranſitus ſit. Quum loca non iniqua eſſe dicerent, præſidiis autem regis obſideri, ſpem cepit, ſi nocte inproviſo valida manu adgreſſus necopinantes eſſet, dejici præſidia poſſe. « Jacula enim & ſagittas &
» cetera miſſilia in tenebris, ubi, quid petatur, procul (*i*) provideri nequeat, in-
» utilia eſſe. Gladio cominus geri rem in

(i) *procul* del. *Crev.*

U. c. 584. a. C. 168.

» permixta turba, quo miles Romanus vin» cat. » His ducibus usurus, prætorem Octavium arcessitum, expositio, quid pararet, Heracleum cum classe petere jubet, & mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam, Q. Fabium Maximum filium suum quinque delectis millibus Heracleum mittit, velut classem conscensuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in consilio agitatum erat, vastandam. Secreto indicatum, cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde jussi duces itineris ita dividere viam, ut quarta vigilia tertio die Pythium adoriri possent. Ipse postero die, ut distineret regem ab circumspectu rerum aliarum, prima luce medio in alveo cum stationibus hostium prœlium commisit. Pugnatumque utrimque est levi armatura: nec gravioribus armis in tam inæquali alveo pugnari poterat. Descensus ripæ utriusque in alveum trecentorum ferme passuum erat: medium spatium torrentis, alibi aliter cavati, paullo plus quam mille passus patebat. Ibi in medio, spectantibus utrimque ex vallo castrorum hinc rege, hinc consule cum suis legionibus,

Nasica cum 5000 millibus mittitur ad Pythium.

Prælia in alveo Enipei.

pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia melius pugnabant, cominus stabilior & tutior, aut parma, aut scuto Ligustino, Romanus erat. Meridie fere receptui cani suis consul jussit. Ita eo die diremtum prœlium est, haud paucis utrimque interfectis. Sole orto postero die, inritatis certamine animis, etiam acrius concursum est: sed Romani, non ab his tantum, cum quibus contractum certamen erat, sed multo magis ab ea multitudine, quæ disposita in turribus stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maxime vulnerabantur. Ubi propius ripam hostium subissent, tormentis missa etiam ad ultimos perveniebant. Multo pluribus eo die amissis, consul paullo serius recepit suos. Tertio die prœlio abstinuit, degressus ad imam partem castrorum, veluti per devexum in mare brachium transitum tentaturus. Perseus, quod in oculis erat, [id tantum cogitans, ad repellendum ea parte hostem omnem curam intendebat, nihil aliud sollicitus. Interim P. Nasica cum adtributa sibi manu versus mare Heracleum profectus postquam eo pervenit, jussis corpora curare militibus, noctem exspectavit. Tum vera consulis man-

U. c. 584. a. C. 168.

Suppl. Plut. in Æmil.

U. c. 584. a. C. 168. data præcipuis ducum expoſuit, ac primis ſe intendentibus tenebris flexo ad montem itinere, ad Pythium, ut imperatum erat, copias ſilentio ducit. Ubi ventum ad ſummum cacumen eſt, quod decem amplius ſtadia in altitudinem adſurgit, fatigatis militibus aliquid requietis datum. Hoc jugum, ut ante dictum eſt, Milo, & Hiſtiæus, & Theogenes a Perſeo miſſi cum quinque millibus Macedonum obtinebant: ſed tanta neglegentia regiis ducibus erat, ut nemo adventare Romanos ſenſerit. Sopitos adgreſſus Naſica de jugo facile dejecit, ſi Polybio fides. Ipſe enim Naſica in epiſtola ad quemdam regum longe aliter rem narrat.

Supra, Cap. 32.

Plut.

Naſica dejicit jugo præſidium Macedonum.

« Montem arduo adſcenſu fuiſſe, ſed in-
» cuſtoditum, ita ut ſaltum occupare nullo
» negotio potuiſſet, niſi transfuga Cretenſis
» ex iis, quos ſecum ducebat, ad Perſea cucur-
» riſſet, eumque docuiſſet, quid ageretur.
» Regem ipſum quidem manſiſſe in caſtris,
» ſed miſiſſe duo Macedonum, decem auxi-
» liarium millia, Milone duce, ad occupan-
» dum ſaltum. Cum his acerrima pugna in
» ſummo jugo concurſum eſſe, atque inter
» alia ſeſe a Thrace milite ferro adpetitum,
» quem ipſe adacta per pectus haſta transfi-

» xerit. Victos tandem Macedonas loco ces- *U. c. 584. a. C. 168.*
» sisse, Milonemque ipsum turpissima fuga
» abjectis armis saluti consuluisse. » Romanis fugientes persequentibus facilis & sine ullo periculo in plana descensus fuit.

2. Hoc rerum statu Perseus ambigere, quid facto opus. Quum, aperta jam per saltum via, metueret, ne circumiretur a Romanis, omnino necesse erat, ut aut ad Pydnam recedens hostem ibi exspectaret, sub muris munitæ urbis minore periculo certaturus; aut copiis per urbes Macedoniæ dispersis, convectisque in loca munitiora frugibus atque pecoribus, populatos agros & nudum hosti relinqueret solum. Anceps fluctuabat inter hæc duo consilia regis animus. Amici tutius quoque id, quod honestius foret, rati, hortabantur, ut pugnæ casum experiretur. « Eum & numero » præstare militum, & vero etiam virtuti » credere debere, quam ingenitam animis » accensura quoque essent illa validissima & » sanctissima apud homines ad fortiter pug- » nandum incitamenta, aræ, foci, sacra, » inter quæ & pro quibus dimicandum esset; » & parentes ac conjuges; rex denique ipse » inspectans, seseque in partem discriminis *Perseus ambigit, quid facto opus sit.*

U. c. 584. a. C. 168.

» obſerens. » His motus rex ad pugnam ſeſe comperavit, & quum retroceſſiſſet ad Pydnam, ſimul caſtra locat, ſimul inſtruit aciem, ſuum cuique ductorum munus locumque aſſignat, tamquam ſtatim ex itinere dimicaturus. Regio erat hujuſmodi: campus explicandæ phalangi, cui aperta & æquabili planitie opus eſt, obportunus; non ita tamen, ut facile promoveri poſſet: perpetui deinde colles, qui levi armaturæ tum refugiendi, tum circumcurſandi copiam præberent. Amnes duo, Æſonem alterum, alterum Leucum incolæ adpellant, quamvis tenui tum fluerent aqua, aliquid tamen negotii faceſſere Romanis poſſe videbantur. Æmilius, junctis cum Naſica copiis, recta ad hoſtem ire pergit. Verum ad conſpectum exercitus & numero & robore militum validiſſimi, & egregie inſtructi, & parati ad pugnam, ſtupefactus ſubſtitit, multa ſecum reputans.

Statuit acie decernere.

Liv. infra Cap. 37. Plut.

Æmilii cunctatio.

XXXVI. Tempus] anni poſt circumactum ſolſtitium erat: hora diei jam ad meridiem vergebat: iter multo pulvere & incaleſcente ſole factum erat. Laſſitudo & ſitis jam ſentiebatur, &, meridie inſtante, magis acceſſurum utrumque adparebat. Statuit ſic adfectos

recenti atque integro hosti non objicere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum utrimque erat, ut consuli non minore arte ad suos eludendos, quam ad hostes, opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis militum, ut maturarent instruere: circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primo alacres signum poscebant. Deinde, quantum incresceret æstus, & vultus minus vigentes & voces segniores erant, & quidam incumbentes scutis, nisique pilis stabant. Tum jam aperte primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, & inpedimenta constituerent. Quod ubi fieri milites sensere, alii gaudere palam, quod fessos viæ labore flagrantissimo æstu non coëgisset pugnare. Legati circa imperatorem ducesque externi erant, inter quos & Attalus, omnes adprobantes, quum pugnaturum consulem credebant: neque enim ne his cunctationem aperuerat suam. Tunc mutatione consilii subita quum alii silerent, Nasica unus ex omnibus ausus est monere consulem, « Ne hostem quidem ludificatos » priores imperatores, fugiendo certamen, *U. c. 584. a. C. 168.*

U. c. 584. a. C. 168.

Naſicæ conloquium cum Paullo.

» manibus emittere (*k*). Vereri, ne nocte » abeat, ſequendus maximo labore ac perí- » culo in intima Macedoniæ; exercitusque, » ſicut prioribus ducibus, per calles ſaltus- » que Macedonicorum montium vagando cir- » cumagatur. Se magnopere ſuadere, dum » in campo patenti hoſtem habeat, adgre- » diatur, nec oblatam occaſionem vincendi » amittat. » Conſul, nihil offenſus libera admonitione tam clari adoleſcentis. « Et ego, [inquit] » animum iſtum habui, Naſica, » quem tu nunc habes: &, quem ego nunc » habeo, tu habebis. Multis belli caſibus » didici, quando pugnandum, quando abſti- » nendum pugna ſit. Non operæ ſit ſtanti » nunc in acie docere, quibus de cauſſis » hodie quieſſe melius ſit. Rationes alias » repoſcito: nunc auctoritate veteris impe- » ratoris contentus eris. » Conticuit adoleſcens; haud dubie videre aliqua inpedimenta pugnæ conſulem, quæ ſibi non adparerent.

XXXVII. PAULLUS, poſtquam metata caſtra inpedimentaque conlocata animadvertit,

(k) Gron. ſic emendat: *Ne hoſtem, pridem ludificatum priores imperatores, fugiendo certamen, manibus emitteret.*

ex postrema acie triarios primos subducit : deinde principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moveret : postremo hastatos, ab dextro primum cornu singulorum paullatim signorum milites subtrahens. Ita pedites, equitibus cum levi armatura ante aciem hosti obpositis, sine tumultu abducti : nec ante, quam prima frons valli ac fossa perducta est, ex statione equites revocati sunt. Rex quoque, quum sine detrectatione paratus pugnare eo die fuisset, contentus, quod per hostem moram fuisse pugnæ scirent, & ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis, C. Sulpicius Gallus tribunus militum secundæ legionis, qui prætor superiore anno fuerat, consulis permissu ad concionem militibus vocatis pronunciavit, « nocte pro- » xima, ne quis id pro portento acciperet, » ab hora secunda usque ad quartam horam » noctis lunam defecturam esse. Id, quia » naturali ordine statis temporibus fiat, & » sciri ante & prædici posse. Itaque quem- » admodum, quia certi solis lunæque & or- » tus & occasus sint, nunc pleno orbe, » nunc senescente (*l*) exiguo cornu fulgere

V. c. 584. a. C. 168.

Eclipsis lunæ prædicta a Sulpicio.

(1) Lege cum Florebello & Gron. *senescentem.*

U. c. 584. a. C. 168.

» lunam non mirarentur ; ita ne obſcurari » quidem , quum condatur umbra terræ ; » trahere in prodigium debere. » Nocte , quam pridie Nonas Septembres inſecuta eſt dies; edita hora luna quum defeciſſet, Romanis militibus Galli ſapientia prope divina videri : Macedonas , ut triſte prodigium, occaſum regni perniciemque gentis portendens, movit: nec aliter vates. Clamor ululatusque in caſtris Macedonum fuit, donec luna in ſuam lucem emerſit. Poſtero die tantus utrique ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut & (*m*) regem & conſulem ſuorum quidam, quod ſine prœlio diſceſſum eſſet, accuſarent. Regi promta defenſio erat, non eo ſolum, quod hoſtis prior, aperte pugnam detrectans, in caſtra copias reduxiſſet; ſed etiam, quod eo loco ſigna conſtituiſſet, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret , promoveri non poſſet. Conſul ad id, quod pridie prætermiſiſſe pugnandi occaſionem videbatur, & locum dediſſe hoſti , ſi nocte abire vellet, tunc quoque per ſpeciem inmolandi terere videbatur tempus, quum luce prima ſignum

(m) & del. *Gron.*

propositum pugnæ ad exeundum in aciem fuisset. Tertia demum hora, sacrificio rite perpetrato, ad consilium vocavit; atque ibi, (*n*) quod rei gerendæ tempus esset, loquendo & intempestive consultando videbatur quibusdam extrahere. Post sermones tamen consul orationem habuit. *U. c. 584. a. C. 168.*

Æmilii oratio de pugna dilata.

XXXVIII. « P. NASICA, egregius adolescens, ex omnibus unus, quibus hesterno die pugnari placuit, denudavit mihi suum consilium: idem postea, ita ut transisse in sententiam meam videri posset, tacuit. Quibusdam aliis absentem carpere imperatorem, quam præsentem monere, melius visum est. Et tibi, P. Nasica, & quicumque idem, quod tu, occultius senserunt, non gravabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantum abest, ut me hesternæ quietis pœniteat, ut servatum a me exercitum eo consilio credam. In qua me opinione esse ne quis sine causa vestrum credat, recognoscat, agedum, mecum, si videtur, quam multa pro hoste & adversus nos fuerint. Jam omnium primum, quantum numero

(n) Drak. scribendum arbitratur: *atque ibi quoque, quod rei &c.*

U. c. 584. a. C. 168. » nos præſtent, neminem veſtrum nec ante
» ignoraſſe, & heſterno die inplicatam (o)
» intuentes aciem animadvertiſſe, certum
» habeo. Ex hac noſtra paucitate quarta pars
» militum præſidio inpedimentis relicta erat:
» nec ignaviſſimum quemque relinqui ad
» cuſtodiam ſarcinarum ſcitis. Sed fuerimus
» omnes. Parvum hoc tandem eſſe credimus,
» quod ex his caſtris, in quibus hac nocte
» manſimus, exituri in aciem hodierno aut
» ſummum craſtino die, ſi ita videbitur,
» Diis bene juvantibus, ſumus? Nihilne in-
» tereſt, utrum militem, quem neque viæ
» labor hodie, neque operis fatigaverit, re-
» quietum, integrum in tentorio ſuo arma
» capere jubeas, atque in aciem plenum vi-
» rium, vigentem & corpore & animo edu-
» cas? an longo itinere fatigatum, & onere
» feſſum, madentem ſudore, ardentibus ſiti
» faucibus, ore atque oculis repletis pulvere,
» torrentem meridiano ſole (p), hoſti obji-
» cias recenti, quieto, qui nulla re ante
» conſumtas vires ad prœlium adferat? Quis,

(o) Recte emendat Gron. *explicatam.*

(p) Legi jubet Periz. *torrente meridiano ſole*, vel *torpentem meridiano ſole.*

» pro Deum fidem ! ita comparatus, vel *U. c. 584. a. C. 168.*
» iners atque inbellis, fortiſſimum virum
» non vicerit ? Quid ? quod hoſtes per
» ſummum otium inſtruxerant aciem, repa-
» raverant animos, ſtabant compoſiti ſuis
» quiſque ordinibus ? nobis tunc repente
» trepidandum in acie inſtruenda erat, &
» incompoſitis concurrendum ?

XXXIX. » At, Hercule, aciem quidem
» inconditam inordinatamque habuiſſemus :
» caſtra munita, proviſam aquationem, tutum
» ad eam iter præſidiis inpoſitis, explorata
» circa omnia; an nihil noſtri habentes præ-
» ter nudum campum, in quo pugnaremus ?
» Majores veſtri caſtra munita portum ad
» omnes caſus exercitus ducebant eſſe : unde
» ad pugnam exirent, quo jactati tempeſtate
» pugnæ receptum haberent. Ideo, quum
» munimentis ea ſepiſſent, præſidio quoque
» valido firmabant; quod, qui caſtris exutus
» erat, etiamſi pugnando acie viciſſet, pro
» victo haberetur. Caſtra ſunt victori recep-
» taculum, victo perfugium. Quam multi
» exercitus, quibus minus proſpera pugnæ
» fortuna fuit, intra vallum compulſi, tem-
» pore ſuo, interdum momento poſt, eruptione

U. c. 584. a. C. 168.

» facta, victorem hostem pepulerunt? patria
» altera est militaris hæc sedes, vallumque
» pro mænibus, & tentorium suum cuique
» militi domus ac penates sunt. Sine ulla sede
» vagi dimicassemus, ut quo victores nos
» reciperemus? His difficultatibus & inpe-
» dimentis pugnæ illud obponitur: Quid si
» hostis hac interposita nocte abisset, quan-
» tum rursus sequendo eo penitus in ulti-
» mam Macedoniam exhauriendum laboris
» erat? Ego autem, neque mansurum eum,
» neque in asiem copias eductum fuisse,
» certum habeo, si cedere hinc statuisset.
» Quanto enim facilius abire fuit, quum
» procul abessemus, quam nunc, quum in
» cervicibus sumus? Nec falleret nos,
» nec interdiu nec nocte abeundo. Quid au-
» tem est nobis optatius, quam ut, quorum
» castra, prælta fluminis ripa tuta, vallo
» insuper septa ac crebris turribus, obpug-
» nare adorti sumus, eos, relictis muni-
» mentis, agmine effuso abeuntes, in paten-
» tibus campis ab tergo adoriamur? Hæ
» dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodier-
» num cassæ fuerunt. Pugnare enim & ipsi
» mihi placet; & ideo, quia per Enipeum

» amnem ſepta ad hoſtem via erat, alio ſaltu, » dejectis hoſtium præſidiis, novum iter » aperui; neque prius, quam debellavero, » abſiſtam. » *U. c. 584. a. C. 168.*

XL. Post hanc orationem ſilentium fuit, partim traductis in ſententiam ejus, partim verentibus nequidquam offendere in eo, quod, utcumque prætermiſſum, revocari non poſſet. Ac ne illo ipſo quidem die, aut conſule, aut rege, (rege, quod nec feſſos, ut pridie, ex via, neque trepidantes in acie inſtruenda & vixdum compoſitos adgreſſurus erat; conſule, quod in novis caſtris non ligna, non pabulum convectum erat, ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum e caſtris exierat) neutro imperatorum volente, Fortuna, quæ plus conſiliis humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hoſtium caſtris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, præſidiis ex utraque ripa poſitis, ut id facere tuto poſſent. Duæ cohortes a parte Romanorum erant, Marrucina & Peligna; duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Silus legatus: & aliud pro caſtris ſtativum erat præſidium ſub C. Cluvio legato, *Certamen caſu contrahitur.*

U. c. 584. a C. 168. tres cohortes, Firmana, Veſtina, Cremonenſis; duæ turmæ equitum, Placentina & Æſernina. Quum otium ad flumen eſſet, neutris laceſſentibus, hora circiter quarta jumentum, e manibus curantium elapſum, in ulteriorem ripam effugit. Quod quum per aquam, ferme genu tenus altam, tres milites ſequerentur, Thraces duo id jumentum ex medio alveo in ſuam ripam trahentes; altero eorum occiſo, receptoque eo jumento, ad ſtationem ſuorum ſe recipiebant (*q*). Octingentorum Thracum præſidium in hoſtium ripa erat, ex his pauci primo, ægre paſſi popularem in ſuo conſpectu cæſum, ad perſequendos interfectores fluvium tranſ-

(q) Hunc locum ſic & emendat, & explicat Gronovius: *Hora circiter nona jumentum e manibus curantium* (hominum de parte Romana) *elapſum in ulteriorem ripam effugit. Quod* (jumentum) *quum per aquam ferme genu tenus altam tres milites* (Romani) *ſequerentur, Thraces duo* (Macedonicorum auxiliorum) *ex medio alveo in ſuam ripam traherent; altero eorum* (Thracum) *occiſo, receptoque eo jumento, ad ſtationem ſuorum* (tres illi Romani milites) *ſe recipiebant.* Legendum putat, *hora nona*, propterea quod ſupra dictum eſt diem extraxiſſe in conſilio conſulem, & Plutarchus diſerte ſcribit, pugnam cœptam eſſe ὥρας ἐννάτης.

transgressi sunt : dein plures, postremo omnes, & cum præsidio, [quod a parte Romanorum ripam defendebat, manum conserunt. Non desunt auctores, qui ipsius Paulli jussu equum detracto freno inpulsum scribant in hostilem ripam, emissosque, qui retraherent, ut hostes pugnam priores lacesserent. Etenim quum viginti cæsis hostiis litatum non esset, tandem læta vigesimæ primæ exta aruspices ita renunciaverant, ut, Romanis non lacessentibus, sed defendentibus sese, victoriam promitterent. Ceterum, sive consilio ducis, sive casu, ab hoc certe initio commissa pugna, aliis super alios ad ferendam suis opem utrimque advolantibus, brevi ita accensa est, ut duces cogerentur descendere in universum summæ rei discrimen. Æmilius enim, tumultu concurrentium audito, prætorio egressus, postquam cæcum ruentium ad arma inpetum revocare aut sistere nec facile nec tutum videbatur, utendum ardore militum & casum in occasionem vertendum putavit. Educit itaque copias castris, & ordines interequitans hortatur, ut expetitam tantopere pugnam pari ardore capesserent. Simul Nasica præmissus ad explorandum, quo in statu res

U. c. 584. a. C. 168.

Suppl. Plut. in Æmilio.

U. c. 584. a. C. 168. essent inter primam cientes pugnam, advenire instructo exercitu Perseum nunciavit.

Perſei acies. 2. Primi Thraces incendebant, truci vultu, corpore procero, splendentibus miro candore clipeis lævam protecti. Humerum utrumque nigra vestiebat chlamys: ab dextro inmanem pondere frameam idemtidem coruscabant. Juxta Thracas constitere mercede conducta auxilia, diverso inter se pro diversis nationibus armatu habituque: in his & Pæones fuere. Subibat agmen Macedonum ipsorum, quam Leucaspidem phalangem adpellabant: delecti quotquot robore ac virtute præstabant, fulgentes auratis armis sagisque puniceis. Ea media acies fuit. Hos sequebantur, quos ab æreis lucidisque clipeis Chalcaspidas dicebant, aut Aglaspidas. Hæc phalanx juxta alteram in dextro cornu locata est. Præter hanc utramque phalangem, quod præcipuum robur erat Macedonici exercitus, Cætrati, Macedones & ipsi, Sarissas gerentes, quemadmodum phalangitæ, cetera levius armati, in cornua divisi erant, ante reliquam aciem projecti & eminentes. Fulgebat campus armorum splendore: clamoribus cohortantium sese invicem vicini colles personabant. Harum

omnium copiarum prodeuntium in pugnam ea fuit celeritas & audacia, ut, qui primi interfecti sunt, ad ducentos & quinquaginta passus a Romanis castris caderent. *U. c. 584. a. C. 168.*

Stupet Æmilius ad conspectum phalangis.

3. Progrediebatur interim Æmilius: utque adspexit quum reliquos Macedonas, tum eos, qui in phalangem contributi erant, partim clipeis, partim cætris ex humero detractis, inclinatisque uno signo Sariſſis, excipientes Romanorum inpetum, admiratus & illam densatorum agminum firmitatem, & vallum protentis Sariſſis horrens, stupore simul ac terrore perculsus est, tamquam non aliud umquam tam terribile spectaculum conspicatus: ac postea id sæpius commemorare & præ se ferre solitus est. Tum vero sedulo dissimulans perturbati animi motum, vultu sereno ac secura fronte, & capite & corpore intecto aciem instruebat. Jam pugnabant Peligni adversus obpositos sibi cætratos, quumque diu multumque conniſi perrumpere confertum agmen non possent, Salius, qui Pelignos ducebat, adreptum signum in hostes misit. Hic ingens accensum certamen est, dum hinc Peligni ad recipiendum signum, hinc Macedones ad retinendum, summa ope

Pugnatur acerrime.

U. c. 584. a C. 168.

nituntur. Illi prælongas Macedonum haſtas aut ferro incidere, aut umbone inpellere, aut nudis etiam interdum manibus avertere. Hi ambabus firmiter comprehenſas tanta vi adigere in temere ac furore cæco ruentes, ut transfoſſis ſcutis loricisque transfixos etiam homines ſuper capita projicerent. Sic profligatis Pelignorum primis ordinibus, cæduntur quoque, qui poſt illos ſteterant: atque, etſi nondum confeſſa fuga, pedem referebant tamen montem verſus, Olocrum indigenæ vocant.

Pedem referunt Romani.

4. Hic vero exarſit Æmilio dolor, ut etiam ex indignatione paludamentum ſcinderet. Nam & in ceteris locis videbat cunctari ſuos, timideque accedere ad illam velut ferream ſepem, qua undique acies Macedonica inhorrebat. Sed animadvertit peritus dux, non ſtare ubique confertam illam hoſtium velut compagem, eamque dehiſcere idemtidem quibuſdam intervallis, ſive ob inæqualitatem ſoli, ſive ob ipſam porrectæ in inmenſum frontis longitudinem, dum qui ſuperiora occupare conantur ab inferiora tenentibus, vel tardiores a citatioribus, & progredientes a ſubſiſtentibus, inſtantes denique hoſti ab

inpulſis, inviti licet, neceſſario divelluntur. Ergo ut omnino rumperet ordinem hoſtium, & inexpugnabilem illam univerſæ phalangis vim in multa minutatim prœlia carperet, imperat ſuis, ut intenti quacumque rimas agere hoſtilem aciem viderint, illuc quiſque inpetu inferantur, ſeque cuneatim in hiantia vel tantillum ſpatia inſinuantes ſtrenue rem agant. Hoc edito imperio, & per totum exercitum circumlato, ipſe alteram e legionibus in] prœlium ducit.

U. c. 584. a. C. 168.

Coſ. imperat ſuis, ut ſe inſinuent inter hoſtium ordines.

XLI. MOVEBAT imperii majeſtas, gloria viri, ante omnia ætas, quod major ſexaginta annis juvenum munia in parte præcipua laboris periculique capeſſebat. Intervallum, quod inter cætratos & phalanges erat, inplevit legio, atque aciem hoſtium interrupit. A tergo cætratis erat, frontem adverſus clipeatos habebat: Aglaſpides adpellabantur. Secundam legionem L. Albinus conſularis ducere adverſus Leucaſpidem phalangem juſſus: ea media acies hoſtium fuit. In dextrum cornu, unde circa fluvium commiſſum prœlium erat, elephantes inducti, & ala ſociorum (r):

(r) Quum in exercitu Romano duæ fuerint alæ ſociorum, *dextra* & *ſiniſtra*, alterutram earum vocum hic excidiſſe ſuſpicatur Crev.

V. c. 584. a C. 168. & hinc primum fuga Macedonum est orta. Nam sicut pleraque nova commenta mortalium in verbis vim habent, experiendo, quum agi, non, quemadmodum agantur, edisseri, oportet, sine ullo effectu evanescunt; ita tum elephanti in acie nomen tantum sine usu fuerunt. Elephantorum inpetum subsecuti sunt socii nominis Latini, pepulerunt*que* lævum cornu. In medio secunda legio inmissa dissipavit phalangem. Neque ulla evidentior causa victoriæ fuit, quam quod multa passim prœlia erant, quæ fluctuantem turbarunt primo, deinde disjecerunt phalangem: cujus confertæ & intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt. Si carptim adgrediendo circumagere inmobilem longitudine & gravitate hastam cogas, confusa strue inplicantur: si vero aut (*s*) ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinæ modo turbantur. Sicut tum adversus catervatim incurrentes Romanos, & interrupta multifariam acie, obviam ire cogebantur: & Romani, quacumque data intervalla essent, insinuabant ordines suos. Qui, si universa acie in frontem adversus instructam phalan-

Fugantur Macedones.

(s) *aut* del. *Gron. Crev.*

gem concurriſſent, quod Pelignis, principio pugnæ incaute congreſſis adverſus cætratos, evenit, induiſſent ſe haſtis, nec confertam aciem ſuſtinuiſſent. *U. c. 584. a. C. 168.*

XLII. Ceterum ſicut peditum paſſim cædes fiebant, niſi qui abjectis armis fugerunt; ſic equitatus prope integer pugna exceſſit. Princeps fugæ rex ipſe erat. Jam a Pydna cum ſacris alis equitum Pellam petebat: confeſtim Coſtocus ſequebatur Odryſarumque equitatus (*t*). Ceteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus; quia interjecta peditum acies, cujus cædes victores tenebant, inmemores fecerat ſequendi equites. Diu phalanx a fronte, a lateribus, ab tergo cæſa eſt: poſtremo, qui ex hoſtium manibus elapſi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingreſſi, manus ad eos, qui in claſſe erant, tendentes, ſuppliciter vitam orabant: & quum ſcaphas concurrere undique ab navibus cernerent, ad excipiendos ſeſe venire rati, ut caperent potius, quam occiderent, longius in aquam, quidam *Equitatus integer fugit.*

(*t*) Emendat Gron. *confeſtim eos Cotys ſequebatur.* Firmant hanc conjecturam quæ ſequuntur *Odryſarumque equitatus.* Nam Cotys rex Odryſarum fuit, ut conſtat ex C. 51. L. XLII. ſupra.

U. c. 584. a. C. 168. etiam natantes, progreſſi ſunt. Sed quum hoſtiliter e ſcaphis cæderentur, retro, qui poterant, nando repetentes terram, in aliam fœdiorem peſtem incidebant. Elephanti enim, ab rectoribus ad litus acti, exeuntes obterebant elidebantque. Facile conveniebat, Romanis numquam una acie tantum Macedonum interfectum. Cæſa enim ad viginti millia hominum ſunt; ad ſex millia, qui Pydnam ex acie perfugerant, vivi in poteſtatem pervenerunt: & vagi e fuga quinque millia hominum capta. Ex victoribus ceciderunt non plus centum, & eorum multo major pars Peligni. Vulnerati aliquanto plures ſunt. Quod ſi maturius pugnari cœptum eſſet, ut ſatis diei victoribus ad perſequendum ſupereſſet, deletæ omnes copiæ forent: nunc inminens nox & fugientes texit, & Romanis pigritiem ad ſequendum locis ignotis fecit.

20000 cæſi: 11000 capti.

Regis fuga. XLIII. PERSEUS ad Pieriam ſilvam via militari, frequenti agmine equitum & regio comitatu, fugit. Simul in ſilvam ventum eſt, ubi plures diverſæ ſemitæ erant, & nox adpropinquabat; cum perpaucis maxime fidis via divertit (*u*). Equites, ſine duce relicti,

(u) *devertit* Gron. Crev.

alii alia in civitates suas dilapsi sunt : perpauci inde Pellam celerius, quam ipse Perseus, quia recta expedita via ierant, pervenerunt. Rex ad mediam ferme noctem terrore & variis difficultatibus viæ vexatus est. In regia Perseo, qui Pellæ præerat, Euctus regiique pueri præsto erant. Contraea amicorum, qui, alii alio casu servati, ex prœlio Pellam venerant, quum sæpe arcessiti essent, nemo ad eum venit. Tres erant tantum cum eo fugæ comites, Evander Cretensis, Neo Bœotius, & Archidamus Ætolus. Cum iis, jam metuens, ne, qui venire ad se abnuerent, majus aliquid mox auderent, quarta vigilia profugit. Secuti eum sunt admodum quingenti Cretenses. Petebat Amphipolim : sed nocte a Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem trajicere, eum finem sequendi, propter difficultatem transitus, fore ratus Romanis. *U. c. 584. a. C. 168.*

XLIV. Consulem, quum se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipse postea, deleta Carthagine, adpellatus, naturalis consulis Paulli, adoptione Africani nepos. Is, septi- *Anxietas Cos. de filio suo Scipione.*

U. c. 584. a. C. 168. mumdecimum tunc annum agens, quod ipſum curam augebat, dum effuſe ſequitur hoſtes, in partem aliam turba ablatus erat : &, ſerius quum rediſſet, tunc demum, recepto ſoſpite filio, victoriæ tantæ gaudium conſul ſenſit. Amphipolim quum jam fama pugnæ perveniſſet, concurſusque matronarum in templum Dianæ, quam Tauropolon vocant, ad opem expoſcendam fieret; Diodorus, qui præerat urbi, metuens, ne Thraces, quorum duo millia in præſidio erant, urbem in tumultu diriperent, ab ſubornato ab ſe per fallaciam in tabellarii ſpeciem literas in foro medio accepit. Scriptum in iis erat, « ad Emathiam » claſſem Romanam adpulſam eſſe, agrosque » circa vexari. Orare præfectos Emathiæ, » ut præſidium adverſus populatores mittat. » His lectis, hortatur Thracas, « ut ad tuen- » dam Emathiæ oram proficiſcantur. Magnam » eos cædem prædamque, palatis paſſim per » agros Romanis, facturos. Simul elevat fa- » mam adve-ſæ pugnæ : quæ ſi vera foret, » alium ſuper alium recentes ex fuga ven- » turos fuiſſe. » Per hanc cauſſam Thracibus ablegatis, ſimul tranſgreſſos eos Strymonem vidit, portas clauſit.

XLV. Tertio die Perseus, quam pugnatum erat, Amphipolim venit. Inde oratores cum caduceo ad Paullum misit. Interim Hippias, & Milo, & Pantauchus, principes amicorum regis, Berœam, quo ex acie confugerant, ipsi ad consulem profecti, Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu perculsæ parabant facere (*v*). Consul, nunciis victoriæ Q. Fabio filio & L. Lentulo & Q. Metello cum literis Romam missis, spolia jacentis hostium exercitus peditibus concessit; equitibus prædam circumjecti agri, dum ne amplius duabus noctibus a castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnam castra movit. Berœa primum, deinde Thessalonica, & Pella, & deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. Pydnæi, qui proximi erant, nondum miserant legatos: multitudo incondita plurium simul gentium, turbaque, quæ ex acie fuga in unum compulsa erat, consilium & consensum civitatis inpediebat: nec clausæ modo portæ, sed etiam inædificatæ erant. Missi Milo & Pantauchus sub muros ad conloquium Solonis, qui præsidio erat (*x*):

U. c. 584. a. C. 168.

Perseus Caduceatores mittit ad Cos.

Tota Macedonia dedita.

(v) Vel intercidit vox *civitates*, vel legendum est *alii deinceps metu perculsi*. Gron.

(x) Magis placeret *præerat*, quod monet Gron.

U. c. 584. a. C. 168.

Perſei miſeranda ſors.

per eum emittitur militaris turba. Oppidum deditum militibus datur diripiendum. Perſeus, una tantum ſpe Biſaltarum auxilii tentata, ad quos nequidquam miſerat legatos, in concionem proceſſit, Philippum ſecum filium habens : ut & ipſos Amphipolitanos, & equitum peditumque, qui aut ſemper ſecuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquoties dicere incipientem quum lacrimæ præpediſſent ; quia ipſe dicere nequiit, Evandro Cretenſi editis, quæ agi cum multitudine vellet, de templo deſcendit. Multitudo, ſicut ad conſpectum regis fletumque tam miſerabilem & ipſa ingemuerat lacrimaveratque, ita Evandri orationem adſpernabatur : & quidam auſi

Amphipoli abit.

ſunt media ex concione ſubclamare. « Abite » hinc, ne, qui pauci ſuperſumus, propter » vos pereamus. » Horum ferocia vocem Evandri clauſit. Rex in domum ſe recepit, (*y*) pecuniaque & auro argentoque in lembos, qui in Strymone ſtabant, delatis, & ipſe ad flumen deſcendit. Thraces, navibus ſe committere non auſi, domos dilapſi, &

(y) Gron. & Drak. emendat : *Rex inde domum ſe recepit.*

aliæ militaris generis turbæ : Cretenſes ſpem pecuniæ ſecuti. Et, quoniam in dividendo plus obſenſionum, quam gratiæ, erat, quinquaginta talenta iis poſita ſunt in ripa diripienda. Ab hac direptione quum per tumultum naves conſcenderent, lembum unum in oſtio amnis multitudine gravatum merſerunt. Galepſum eo die, poſtero Samothracam, quam petebant, perveniunt : ad duo millia talentum perveĉta eo dicuntur. *U. c. 584. a. C. 168.* *Samothracam pervenit.*

XLVI. PAULLUS, per omnes deditas civitates dimiſſis, qui præeſſent, ne qua injuria in nova pace victis fieret, retentisque apud ſe caduceatoribus regis, P. Naſicam, ignarus fugæ regis, Amphipolim miſit cum modica peditum equitumque manu : ſimul ut Sinticen evaſtaret, & ad omnes conatus regis (z) inpedimento eſſet. Inter hæc Melibœa a Cn. Octavio capitur diripiturque : ad Æginium, ad quod obpugnandum Cn. Anicius legatus miſſus erat, ducenti, eruptione ex oppido facta, amiſſi ſunt, ignaris Æginienſibus debellatum eſſe. Conſul, a Pydna profectus, cum toto exercitu die altero Pellam pervenit : &, quum caſtra mille paſſus inde *Conſul Pellam venit.*

(z) *regi* Gron. Crev.

U. c. 584
a. C. 168.

posuisset, per aliquot dies ibi stativa habuit; situm urbis undique adspiciens; quam non sine caussa delectam esse regiam advertit. Sita est in tumulo, vergente in occidentem hibernum. Cingunt paludes inexsuperabilis altitudinis æstate & hieme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude, qua proxima urbi est, velut insula eminet, aggeri operis ingentis inposita (*a*) : qui & murum sustineat, & humore circumfusæ paludis nihil lædatur. Muro urbis conjuncta procul videtur. Divisa est intermurali amni, & eadem ponte juncta : ut nec, obpugnante externo, aditum ab ulla parte habeat; nec, si quem ibi rex includat, ullum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat : sed tum nihil præter trecenta talenta, quæ missa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inventum est. Per quos dies ad Pellam stativa fuerunt, legationes frequentes, quæ ad gratulandum convenerant, maxime ex Thessalia, auditæ sunt. Nuncio deinde accepto, Persea Samothracam

(a) Inserit Grón. vocem *arx* hoc modo : *velut insula eminet* [*arx*] *aggeri operis ingentis inposita.* Atque hoc quidem clarius est.

trajeciſſe, profectus a Pella conſul quartis caſtris Amphipolim pervenit. Effuſa omnis obvia turba cuivis indicio erat, non bono ac juſto rege orba [tos (*b*), ſed inpotenti domino liberatos ſibi Amphipolitanos videri. Ingreſſus urbem Paullus, quum divinis rebus operaretur, ſacrificiumque ſollemne faceret, de cœlo tacta ſubito ara arſit: ſic interpretantibus omnibus, acceptiſſima Diis dona conſulis eſſe, quæ etiam cœleſti flamma conſecrarentur. Non diu moratus Amphipoli conſul, ſimul ad perſequendum Perſea, ſimul ut per omnes gentes, quæ ditionis ejus fuerant, victricia arma circumferret, Odomanticen regionem ultra Strymonem amnem petiit, & ad Siras caſtra poſuit.] *U. c. 584 a. C. 168.*

Deinde Amphipolim. Suppl. Plut. in Æmilio.

Lib. XLV. 4.

(b) Laceræ hujus loci reliquiæ obferunt *ob ra.* Inde per trajectionem duarum litterarum effecit Crevierius *orba-tos.*

FINIS TOMI UNDECIMI.

ARGENTORATI,
Typis Francisci Georgii Levrault.

Permissu Superiorum.

WILBUR L. CROSS LIBRARY
UNIVERSITY OF CONNECTICUT